T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SALTANATTAN CUMHURİYETE GEÇİŞTE ANKARA BASINININ DİLİ (HAKİMİYET-İ MİLLİYE VE YENİ GÜN GAZETELERİ)

Büşra SARI
2501181043

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Adem KORKMAZ

İSTANBUL – 2021

ÖZ

SALTANATTAN CUMHURİYETE GEÇİŞTE ANKARA BASININ DİLİ (HAKİMİYET-İ MİLLİYE VE YENİ GÜN GAZETELERİ)

BÜŞRA SARI

Mondros Mütarekesi sonrasında galip devletlerin Anadolu'da işgallere başlaması üzerine işgal edilen yerlerde bölgesel direnişler meydana gelmiş, Kuva-yi Milliye birlikleri oluşturulmuş ve milli cemiyetler kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bu bölgesel direnişler bir Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne dönüşmüştür. Hareketin amacı en başından itibaren esaret altındaki padişah/halifeyi kurtarmak ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde milletin bağımsızlığını sağlamak olarak ifade edilmekteydi. Bunun için de padişah/halifenin etrafında birleşilmesi şart görülüyordu. Lakin Milli Mücadele'nin ilerleyen yıllarında bu düşünceye tamamen zıt bir yol izlenmiştir. Öncelikle Ankara'da İstanbul'dan bağımsız bir hükümet kurulmuş, ardından saltanat rejimi kaldırılmış ve son olarak da cumhuriyet ilan edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Milli Mücadele dönemi boyunca Ankara Hükümeti'nin ideolojisinde meydana gelen değişimleri, inkılaba giden yoldaki fikri dönüşümü basın üzerinden ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Ankara Hükümeti'nin yarı resmi organı olması sebebiyle Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin ana kaynak olarak kullanılması uygun görülmüş ve bahsi geçen gazetelerin 1920- 1922 yılları arasındaki sayılarının her bir nüshası dikkatli bir şekilde incelenmiştir. İncelenen yıllardaki öne çıkan siyasi olayların ele alındığı çalışmada birbirine benzer olaylar karşısında gazetelerin yaklaşımlarında yıldan yıla meydana gelen değişimlere vurgu yapılmıştır. Aynı ideolojinin ürünü olan bu iki gazete

arasında zaman zaman fark edilen tutum farklılıkları da ayrıca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Basın, Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, Ankara, İnkılap, Saltanat, Cumhuriyet

ABSTRACT

THE LANGUAGE OF THE ANKARA PRESS IN THE TRANSITION FROM THE SULTANATE TO THE REPUBLIC (HAKIMIYET-I MILLIYE AND YENI GUN NEWSPAPERS)

BUSRA SARI

After the Armistice of Mudros, when the victorious states started to invade Anatolia, regional resistances took place in the occupied areas, Kuva-yı Milliye forces and national societies were established. Under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, these regional resistances turned into a National Liberation Movement. The aim of the movement was expressed from the very beginning as liberating the captive sultan/ caliph and ensuring the independence of the nation within the borders of the National Pact (Misak-ı Milli). For this, it was considered necessary to unite around the sultan/caliph. However, in the following years of the National Struggle, a completely opposite path was followed. First of all, an independent government was established in Ankara, then the sultanate regime was abolished and finally the Republic was declared.

The aim of this study is to reveal the changes in the ideology of the Ankara Government during the National Struggle period and the intellectual transformation on the road to the revolution through the press. For this purpose, since it is the semi-official publication of the Ankara Government, the newspapers Hakimiyet-i Milliye and Yeni Gün were deemed appropriate to be used as the main source, and each copy of these newspapers between 1920 and 1922 was carefully examined. In the study, which deals with prominent political events in the years examined, the changes that occur from year to year in the approaches of newspapers in the face of similar events are emphasized. The differences in attitude that are noticed from time to time between these two newspapers, which are the products of the same ideology, are also evaluated.

Key Words: National Struggle, Press, Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, Ankara, Revolution, Sultanate, Republic

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın Türkiye için, etkileri günümüze kadar yansıyan çok önemli sonuçları bulunmaktadır. Her şeyden önce bu sürecin sonunda bir rejim değişikliği meydana gelmiş; yüzyıllardır süregelen saltanat-hilafet tipi rejim kaldırılarak din ile devletin birbirinden ayrı olduğu yepyeni bir idare şekli tesis edilmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde çağdaşlaşma ve Batılılaşmaya yönelik yapılan reformlar, yönetim şekli üzerindeki değişimler Milli Mücadele'nin sonunda bir inkılap hareketine dönüşerek cumhuriyet rejimiyle karşılık bulmuştur. Dünyanın sola doğru ilerlediği bir süreçte değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışan devletler için bu durum kaçınılmaz bir son olarak değerlendirilebilir. Ancak burada dikkat çeken esas nokta Milli Mücadele'nin amacı ve sonucu arasındaki bariz farktır ve çalışmamızın çıkış noktası buraya dayanmaktadır.

Basın bu tarz yakın dönem çalışmalarında kullanılabilecek birincil kaynakların başında gelmektedir. Bu yüzden Ankara Hükümeti'nin sözcüsü konumundaki Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazeteleri tezimizin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu gazetelerin olaylar karşısındaki tutumu, padişah/halife ve İstanbul hükümetleriyle olan ilişkisi ve bunların zaman içindeki değişimi bizleri Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele dönemi boyunca ideolojisinde meydana gelen değişimlere ve izlediği politikalara götürecektir.

1920-1922 yılları arasını kapsayan çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Bahsettiğimiz dönem aralığındaki olaylar kronolojik sıraya dikkat edilerek farklı bölümler altında incelenmiş, böylece yıldan yıla değişen söylem farklılıklarının daha iyi fark edilebilmesi amaçlanmıştır. Aynı sebepten ötürü birbirini takip eden yıllarda gazetelere yansıyan benzer meseleler ele alınmaya çalışılmıştır.

Milli Mücadele döneminde Ankara'daki yayın çeşitliliğine rağmen kaynak olarak Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin tercih edilmesi ve çalışmanın bu iki gazeteyle sınırlandırılmasında gazetelerin Ankara

Hükümeti'nin resmi yayın organı olmasının yanı sıra incelemek istediğimiz zaman aralığındaki sayılarına daha kolay ve eksiksiz ulaşılabilmesinin de payı vardır. Gazetelere erişebilmek için Atatürk Kitaplığı, Hakkı Tarık Us koleksiyonu ve zaman zaman da Milli Kütüphane arşivinden yararlanılmış ve 1920- 1922 yılları arasındaki her bir nüshanın titizlikle incelenmesine özen gösterilmiştir. Yine de bazı nüshaları görüntü kalitesi açısından okunamayacak durumda olmaları veya zaman içerisinde yıpranmaları sebebiyle inceleme imkanı bulamadığımızı belirtelim. Ayrıca Hakimiyet-i Milliye'nin yayın hayatına 10 Ocak 1920 tarihinde başlamasından dolayı ocak ayının ilk on günü yalnızca Yeni Gün Gazetesi üzerinden, Yeni Gün Gazetesi'nin İstanbul'un işgalinin ardından Anadolu'ya geçmeye karar vermesi nedeniyle ise 10 Ağustos 1920'ye kadar geçen yaklaşık dört aylık süre zarfı yalnızca Hakimiyet-i Milliye üzerinden değerlendirilmek zorunda kalınmıştır. Yeni Gün Gazetesi'nin 17 Eylül 1922 tarihinden sonraki sayılarına ise ulaşılamamıştır.

Bu çalışmayı yapmamızdaki en büyük neden, önemine rağmen basın üzerinden yapılan böyle bir çalışmaya daha önce rastlamamış olmamızdır. Şimdiye kadar Milli Mücadele dönemi hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla dönemin siyasi ve sosyal meseleleri üzerine eğilmiştir. Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Milli Mücadele'nin lider kadrolarının Ulusal Kurtuluş Hareketi boyunca izlediği politikalardaki değişimi Ankara basını aracılığıyla değerlendiren çalışmalar olmadığı gibi dönemi objektif bir bakış açısıyla ortaya koyan çalışmaların sayısı da oldukça azdır. Ne yazık ki konunun hassasiyeti ve yararlanılabilecek kaynakların sınırlı olması böylesine mühim bir meselenin ihmal edilmesine sebebiyet vermiştir. Çalışmamız yakın tarihimizin eksik kalan bu yanını gidermeye çalışırken aynı zamanda araştırmacılar için yeni çalışma alanları oluşturmayı da hedeflemektedir.

Bu çalışmaya yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan, tezin her aşamasını titizlikle değerlendiren, ihtiyaç duyduğum her an kıymetli vakitlerini ayırmaktan çekinmeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Adem Korkmaz'a, konu seçiminde yardımcı olarak böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan'a,

tecrübelerini ve fikirlerini paylaşarak yolumu aydınlatan kıymetli hocam Doç. Dr. Osman Aydınlı'ya, rahat bir ortamda çalışmam için sabır ve fedakarlık gösteren, her daim desteklerini hissettiğim sevgili aileme ve en çok da biricik anneannem ile bana tarih bilimini sevdiren canım dedeme teşekkür ederim.

BÜŞRA SARI

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ……ii

ABSTRACT…….....iv

ÖNSÖZ…….....vi

İÇİNDEKİLER…….....ix

KISALTMALAR LİSTESİ…….....xi

GİRİŞ…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ BARIŞ GÖRÜŞMELERİNİN

ANKARA BASININA YANSIMALARI

1.1. 1920 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları…….15

1.1.1. Ankara Basınında Paris ve Londra Konferansları……...16

1.1.2. Ankara Basınının Manda Meselesine Bakışı……...20

1.1.3. Ankara Basınında Sevr Antlaşması Hakkındaki Düşünceler……..24

1.2. 1921 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları…….27

1.3. 1922 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları……...31

1.3.1. Ankara Basınında Paris Konferansı…….....31

1.3.2. Ankara Basınında Mudanya Mütarekesi…….....36

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA HÜKÜMETİ'NİN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE OLAN

İLİŞKİSİNİN ANKARA BASININA YANSIMALARI

2.1. Ankara Basınında Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetleri Dönemi……39

2.1.1. Ankara Basınında Son Osmanlı Mebusan Meclisi……41

2.1.2. Ankara Basınında İstanbul'un İşgaline Yönelik Tepkiler……45

2.2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılış Sürecinin Ankara Basınındaki Yankıları …...47

2.3. Ankara Basınında Damad Ferid Paşa Hükümeti Dönemi……..53

2.4. Ankara Basınında Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi……56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA MÜSLÜMANLARIYLA KURULAN İLİŞKİLERİN ANKARA BASININA YANSIMALARI VE ANKARA HÜKÜMETİ'NİN POLİTİKALARI

3.1. Ankara Basınında Hindistan Müslümanları……...64

3.2. Ankara Basınında Afganistan Müslümanları…….....72

3.3. Ankara Basınında Diğer Müslüman Milletler……76

3.4. Şeyh Ahmed Senusi'nin Milli Mücadeleye Olan Desteğinin Ankara Basınındaki Örnekleri……..82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İNKILABI HAKKINDA BASINDAKİ DÜŞÜNCELER VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

4.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Halkçılık İlkesi Çerçevesinde Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı……85

4.1.1. 1921 Yılı Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı……..85

4.1.2. 1922 Yılı Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı……..94

4.2. Ankara Basınında Türkçülük, İslamcılık ve Milli Halk Düşüncesi Hakkındaki Fikirler…….....102

4.3. Lozan Konferansı'na Giden Süreç ve Müzakerelerin Ankara Basınına Yansımaları……108

4.3.1.Mecliste Yapılan Müzakerelerin Ankara Basınına Yansımaları……...111

4.3.2. Ankara Basınında Saltanatın İlgası ve Saltanat ile Hilafetin Ayrılması Üzerine Yapılan Tartışmalar…….....117

SONUÇ…….124

KAYNAKÇA……...126

EKLER……134

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e : Aynı eser

e.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen madde

bkz. : Bakınız

BMM : Büyük Millet Meclisi

C. : Cilt

çev. : Çeviren

İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti

s. : Sayfa

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

v.d. : Ve diğerleri

yay.haz. : Yayına hazırlayan

GİRİŞ

A. Saltanattan Cumhuriyete Geçiş Aşamaları: Tarihsel Arka Plan

Osmanlı Devleti, öncesi olmakla birlikte, özellikle III. Selim döneminden itibaren Batı'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu dönemde devletin kötüye giden durumunu düzeltmek amacıyla bazı reformlar yapılmıştır. Ancak yapılan reformlar çoğunlukla askeri odaklıydı ve sorunun temeline inmekten çok uzaktı. Çünkü çağdaşlaşma sorunu artık militerleşme işi olmaktan çıkmış, eski rejimin yerini alacak başka rejimin temellerini aramak sorunu olmaya başlamıştı.[1]

1789'da Fransa'da meydana gelen ihtilalin yaymış olduğu fikirler "Ortaçağ kalıntısı monarşi yapılanmaları"[2] hedef alarak hükümdarların tahtlarını tehdit ediyordu. Demokrasi, cumhuriyet, istiklal, eşitlik, hürriyet gibi kavramlar Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan azınlık gruplar arasında günden güne yankı bulmaktaydı. Bu süreç içerisinde Osmanlı Devleti ihtilalin zararlı fikirlerinin oluşturacağı durumların önüne geçmek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek üzere bazı girişimlerde bulunmuştur.

II. Mahmud'un ayanlarla imzalamış olduğu Sened-i İttifak merkezin güçlendirilmesi için atılan ilk adımdır. Bu sözleşme ile ayanların gücünün kısmen zayıflatılıp merkezi gücün denetimine girmesi sağlanarak modern devletin bir niteliği olan egemenlik alanına sahip olma gayesi oluşturulmaya çalışılmıştır.[3] Bazı araştırmacılar bu sözleşmeyi hükümdarın iktidarının kısıtlanması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Magna Carta'sı olarak yorumlarken[4] bazılarına göre ise Sened-i İttifak Türkiye'deki anayasal hareketlerin başlangıcı ve demokrasi düzenine gidişin ilk belirtisidir.[5]

---

[1] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978, s. 128.
[2] Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** sayı:44, ağustos 2018, s. 64.
[3] Barış Kandeğer, "Tanzimattan Cumhuriyete Modern Devlete Dair Bir Tartışma", **The Journal Of Social Science**, C. 3/6, 2019, s. 603.
[4] Kemal Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi,** İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 86.
[5] Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 85.

II. Mahmud döneminde hükümet sisteminde yapılan reformlar ve devlet teşkilatındaki değişimler ön plana çıkmaktadır. III. Selim döneminde danışma görevi gören meşveret meclisleri bu dönemde de devam ettirilmiştir. 1838 yılında ise bugünkü Yargıtay ve Danıştay'ın yetkilerini kendinde toplayan Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur. Başlıca görevlerinden biri kanun layihaları hazırlamak olan meclis, 1839'dan sonra Tanzimat meclisi haline gelmiş ve Tanzimat programının yürütülmesinde büyük rol oynamıştır.[6]

Klasik dönemde Osmanlı siyasi yapısı ve kurumları esas itibarıyla İslam hukuku ve siyasi kurumlarına dayanıyordu. Kısaca geleneksel siyasi bir yapıya sahip bulunan Osmanlı Devleti meşruiyetini temelde dinden ve sünni İslam'dan sağlayan hilafet-saltanat tipi bir devletti.[7] Tanzimat döneminde uygulanan köklü ve kurumsal reformlar Osmanlı Devleti'nin bu geleneksel siyasal kimliğinin çözülmesinde etkili olarak devletin bir kimlik dönüşümü geçirmesine sebebiyet vermiştir.[8]

II. Mahmud döneminde modern merkezi devlet oluşturmaya yönelik atılan adımların bu süreçte hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Özellikle taşra idaresinde düzenlemeler yapılarak reformların, yeni kanunların imparatorluk genelinde uygulanabilirliğinin ve denetiminin önü açılmak istenmiştir. Bu amaçla çıkarılan 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri birçok açıdan büyük önem taşır. "1864 Vilayet Nizamnamesi'yle vilayetlerde vali, sancaklarda mutasarrıf ve kazalarda kaymakamların başkanlığında teşkil edilen meclislerde idarecilerin yanında yöre halkının seçimle belirlenen Müslüman ve gayrimüslim temsilcilerinin de bulunması ve aynı şekilde karma mahkemelerin kurulması kararlaştırılmıştır."[9] Nitekim 1868'de Meclis-i Vala'nın bölünmesiyle oluşan Şura-yı Devlet de taşrada başlayan bu gelişmelerin merkez teşkilatındaki bir uzantısı olarak gündeme gelir.[10] Burada Şura-yı Devlet'in üzerinde ayrıca durmak gerekir. Çünkü bu meclis teşkilat ve görevleri yönünden en yüksek yargı müessesesi niteliği taşımakla beraber aynı zamanda bir yasama meclisi

[6] Enver Ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri,** Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, 1999, s. 9.
[7] Ejder Okumuş, "Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C. 5/4, 2005, s. 14.
[8] **A.e.**, s. 17.
[9] Ali Akyıldız, "Şûrâ-yı Devlet", **DİA,** C.39, İstanbul, 2010, s. 236.
[10] Akyıldız, **a.g.m.,** s. 236.

niteliği gösteriyordu ve bu yönüyle meşrutiyete doğru atılmış bir adım olarak ortaya çıkmaktaydı.[11]

Tanzimat, Batı düşünce sistemiyle bütünüyle temasa geçilerek birçok alanda Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edildiği bir dönemdir.[12] Bu dönemin özellikle Avrupa'da eğitim görmüş aydınları reformları desteklemekle beraber çözümü siyasal rejimin değiştirilmesinde görüyorlardı. Batı tarzı bir devlet yönetimini kurarak, eşit haklara sahip Osmanlı vatandaşı tanımını anayasal güvenceye alarak çöküşün önlenebileceğine inanmışlardı. Bu nedenle meşrutiyet yönetimine geçilmeli, din, dil, ırk ayrımı yapılmadan Osmanlı vatandaşlarına devlet yönetimine katılma hakkı verilmeliydi. Temelde bu düşünceler etrafında toplanan ve kendilerine Yeni Osmanlılar diyen birtakım genç, anayasa, parlamento gibi kavramları gündeme getirerek Osmanlı Devleti'ni kurtarmak adına anayasal bir hükümet kurma yolunda mücadele etmiştir.[13] Nitekim Midhat Paşa gibi meşrutiyet yanlısı devlet adamlarının da gayretiyle meşruti bir idare tesis etmesi şart koşularak II. Abdülhamid tahta çıkartılmıştır. Meşrutiyet fikrinin uygulanmasında Avrupalı devletlerin baskısının ve dış olayların etkisinin büyük olduğu da göz ardı edilmemelidir. Nihayet 23 Aralık 1876 yılında[14] Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ve ardından Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla birlikte meşruti yönetime resmen geçilmiştir. Lakin bu ilk meşrutiyet denemesinin ömrü kısa olacak, Sultan Abdülhamid Rusya ile devam eden savaşı ve içinde bulunulan olağanüstü durumu gerekçe göstererek meclisi süresiz tatil edecektir.

Bundan sonra II. Abdülhamid'in istibdat olarak adlandırılan otuz yıllık şahsi yönetimi başlar. Devlet bu süre içerisinde parlamentosuz, tam bir mutlakıyetle idare edilmiş, devlet yönetimi her yıl biraz daha Babıali'den Yıldız Sarayı'na doğru kaymıştır. Şunu da belirtmiş olalım ki Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesine rağmen Kanun-i Esasi her yıl devletin resmi salnamelerinin en başına konulmaya devam etmiş ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar tek bir yıl bile ihmal edilmemiştir.

[11] Mehmet Kararslan, "Tanzimat ve Şurayı Devlet", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 54/3, 2005, s. 352.
[12] Karal, **a.g.e.,** s. 37.
[13] Ünal Acar, Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,** C. 23/2, 2019, s. 414.
[14] Mehmet Akif Aydın, "Kanûn-ı Esâsî", **DİA,** C.24, İstanbul, 2001, s. 329.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nde Yeni Osmanlılar ile başlayan siyasi muhalefet Abdülhamid'in otuz yılı aşkın şahsi yönetimi sırasında kuvvetlenerek çok daha şiddetli bir hal almıştır. Bu dönemde ortaya çıkan muhalif grupların hepsi istibdat yönetimini ortadan kaldırmak gayesi etrafında birleşmekteydi. İttihat ve Terakki de bu dönemde ortaya çıkan muhalif gruplardandır. Tüm bu çabalar neticesinde 1908 yılında meşrutiyeti yeniden ilan ettirilerek istenilen özgürlük ortamı kısa süreliğine de olsa sağlanmıştır. Seçimler yapılarak yeni bir meclis teşkil edilmiş, ertesi sene ise Sultan Abdülhamid tahttan indirilerek Kanun-i Esasi'de mühim değişiklikler yapılmıştır. 1909 tarihli Kanun-i Esasi tadilinin siyasi rejimi değiştirmesi yönüyle yeni bir anayasa mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki tadiller neticesinde yetkileri oldukça sınırlandırılan padişah sembolik bir mevki halini almıştır.[15] Dolayısıyla İttihat ve Terakki idaresi boyunca tahtta kalan Sultan V. Mehmed Reşad'ın yönetimde pek bir etkisi olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Birinci Cihan Harbi'nin sonlarına doğru Sultan V. Mehmed Reşad'ın ölümü üzerine tahta çıkan Sultan VI. Mehmed Vahdeddin, Sultan Reşad'ın aksine siyasetle yakından ilgiliydi[16] ve İttihatçılarla arası iyi değildi. Bu yüzdendir ki 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli isimlerinin ülkeyi terk etmesiyle birlikte Sultan Vahdeddin de İttihatçı kadroları tasfiye etmek üzere harekete geçmiştir. İTC'ye yakınlığıyla bilinen Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ni istifa ettirip Tevfik Paşa'ya hükümet kurma görevini veren padişah, İttihatçı meclisi olarak bilinen Meclisi-i Mebusan'ı da kapatmış, böylece meşrutiyet bir kez daha kesintiye uğramıştır. 21 Aralık 1918 tarihinde kapatılan meclisin yeniden açılması, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde birleşen milliyetçi grupların baskılarıyla ancak 12 Ocak 1920 tarihinde gerçekleşecektir. Lakin bu defa da İtilaf Devletleri'nin müdahalesine maruz kalan meclis, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle işgal kuvvetleri tarafından dağıtılmıştır. Üstelik mebuslardan bir kısmı tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Mart 1920'de son kez toplanır. Toplantının sonunda kendini süresiz olarak tatil eden meclis bu tarihten

[15] Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk,** İstanbul, Tüba Yayınları, 2014, s. 552.
[16] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 11.

sonra bir daha toplanmayacak, 11 Nisan'da da padişah tarafından nihai olarak feshedilecektir.[17]

İstanbul'daki meclisin kapatılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanması için çağrı yapmış, bunun üzerine 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Meclisin daha ilk günlerde yaptığı işlerden biri hükümet kurmak olmuştur. Ancak bu süreçte yürütmenin ortaya çıkışı diğerlerinden farklı olarak meclis yetkilerinden bir bölümünün yürütmeye verilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Büyük Millet Meclisi, hükümetini de seçerek ulus adına tüm yönetime el koymuş, böylece Türkiye'de ilk kez meclis hükümeti sisteminin uygulanmasına gidilmiştir.[18]

Bu durum göz önüne alındığında meclisin kuruculuk vasfına sahip olduğunu ifade edebiliriz. Zira Mustafa Kemal de ilk günden itibaren kararlı bir şekilde meclisin kuruculuk vasfına vurgu yapmış ve tepkilere rağmen yeri geldiğinde "Meclis-i Müessesan" ifadesini kullanmaktan çekinmemiştir. Nitekim yeni bir anayasa hazırlanarak 20 Ocak 1921'de yürürlüğe konulması meclisin bu karakterini açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adını taşıyan anayasanın esin kaynağı ve ilk taslağı Halkçılık Programı'dır. Öyle ki kanun layihasının başlangıcında dört madde halinde bir Halkçılık Beyannamesi yer almaktadır.[19] Gerek Halkçılık Beyannamesi'nin gerekse Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin dayandığı ideolojik esasları ilan etmesi sebebiyle iki mühim vesika olduğunun altını çizelim.[20] Özellikle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu saltanatın ilgası ve cumhuriyetin ilanı yolunda atılmış önemli bir adımdır. Nitekim çok geçmeden 3 Kasım 1922'de saltanat kaldırılacak, bir yıl aradan sonra 29 Ekim 1923'te ise Cumhuriyet resmen ilan edilecektir.

[17] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2018, s. 338.
[18] Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları,** Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2017, s. 37-38.
[19] Murat Sevinç, Dinçer Demirkent, **Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 24,29.
[20] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938),** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 72.

B. Osmanlı'da Basın

Fransız İhtilali'nin yönetim şekilleri üzerindeki etkilerinden, bunun sonucunda meydana gelen değişim ve reformlardan yukarıda kısaca bahsettik. İhtilalin değiştirdiği durumlardan biri de basının toplumdaki konumudur. Esasında basının Batı'daki tarihi çok daha erken dönemlere dayanmakla birlikte gazetenin ve gazetecilerin saygın bir konum kazanması ancak Fransız İhtilali sonrasında gerçekleşmiştir. Yeni bir devletin, yeni bir toplumsal yapının devreye girdiği bu dönemde gazeteler de bu düzenin bir parçası olmaya başlamıştır.[21] Bireylerin okur yazarlık oranının giderek arttığı süreçte Batı'daki aydın ve yönlendirici kesimler kitap kültürü ile yetişiyor ve gazeteyi kendi grup çıkarları için kitlelerde kamuoyu oluşturma aracı olarak kullanıyorlardı. Öyle ki basın, bireyin ve bireylerin oluşturduğu kitlelerin isimlerini yansıtan bir araç rolünü üstlenmesi sebebiyle Batı'da Dördüncü Kuvvet ya da Dördüncü Erk diye nitelendirilmiştir.[22] Böylece gazete, Batı'da yeni kurulan devletin temel taşlarından biri haline gelmiş, modern devletin vazgeçilmez kurumları arasındaki yerini almıştır.[23]

Türkiye'deki gazeteciliğin öncüleri de Fransızlar olmuş ve birçoğu devrimin düşüncelerini yaymak amacıyla faaliyet göstermiştir. 1795'te Fransız elçiliği tarafından Bulletin des Nouvelles isimli gazete çıkarılır. Devam eden yıllarda İstanbul'da birkaç Fransızca gazete daha çıkmışsa da bunların Osmanlı basınının gelişimine pek bir etkisi olmamıştır.

İzmir'de 1821[24] ve 1828 yıllarında neşredilmeye başlanan Spectateur Oriental ve Courrier de Smyrne gazeteleri ise gazetecilik tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı yanlısı bir yayın politikası yürüten bu gazeteler ve tek başına bütün Avrupa'ya karşı Türkleri müdafaa eden gazete sahibi Alexandre Blacque (Blak Bey), II. Mahmud'un fazlasıyla teveccühünü kazanmıştı. Yapmak istediği ıslahatları halka vasıtasız bildirmek lüzumunu hisseden[25], üstelik 1828'de Mısır'da Vekayi-i Mısriyye isimli bir gazete yayınlayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan da etkilenen II. Mahmud,

[21] Hediyetullah Aydeniz, "Tarihsel ve Literal Açıdan Yerel Gazetecilik", **Türkiye'de Yerel Basın,** ed. Suat Gezgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2007, s. 2.
[22] Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi,** İstanbul, Pozitif Yayınları, 2015, s. 20, 26.
[23] Aydeniz, **a.g.m.,** s. 6.
[24] Koloğlu, **a.g.e.,** s. 21, 22.
[25] Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği,** İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s. 9, 25, 27.

Blak Bey'i resmi bir gazete çıkarmak üzere İstanbul'a davet eder. Böylece 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk Türkçe resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi neşredilmeye başlamıştır.

Mülkiyeti ve yayımı özel olan ve Osmanlı Türkçesiyle yayınlanmış ilk gazete ise 1840 yılında çıkarılan Ceride-i Havadis'tir. Bu da resmi politikaları geniş ölçüde yansıtmaktaydı ama uluslararası gelişmeler hakkındaki haberlere devletin gazetesinden daha çok yer ayırıyordu.[26]

Bağımsız olarak çıkarılan ilk Türk fikir gazetesi Şinasi'nin de başyazarı olduğu 1860'da yayınlanan Tercüman-ı Ahval'dir. Bu tarihten sonra basın daha da gelişerek gazete sayılarında artış yaşanmaya başlayacak lakin bu gelişim basınla ilgili yeni düzenlemeleri de beraberinde getirecektir.

Tanzimat döneminde yapılan yönetim ve mahkemelerle ilgili reformlar merkezde olduğu kadar taşrada da hükümet basını tesis etmek gereksinimi meydana getirmiştir.[27] Vilayet Nizamnamesi sonucunda eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmesi ile her ilde bir basımevi açma kararı alınmıştır.[28] Lakin bu dönemde çıkan vilayet gazeteleri günümüzdeki anlamıyla bir yerel gazetecilikten öte, devletin yeni yapılanmasının bir parçasıdır.[29] Merkezileşme politikalarının bir uzantısı olarak gazeteler aracılığı ile duyurulması gereken faaliyet, karar ve bildirilerin vilayetlere ulaştırılması hedeflenmekteydi. Bu nedenle Osmanlı'da yayımlanan ilk gazetelerin Batı'daki konumundan farklı olarak bireyi devlet karşısında desteklemek ve istemlerini yansıtmak yerine, devleti güçlendirmeye yönelik bir tavır içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin ilk basın faaliyetleri dördüncü güç olmak niteliğinden oldukça uzak bir yapıya sahiptir.[30] Ancak muhalif bir grup olarak ortaya çıkan ve fikirlerini kitlelere basın yoluyla ulaştırmaya çalışan Yeni Osmanlılar ile basın, siyasi işlevinin yanında yeni bir kimlik kazanmaya başlayacaktır.

[26] Erik Jan Zürcher**, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 103, 104.
[27] K. Yust, **Kemalist Anadolu Basını,** Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1995, s. 8.
[28] Ünsal Çığ, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", **Türkiye'de Yerel Basın,** ed. Suat Gezgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2007, s. 46.
[29] Aydeniz, **a.g.e.,** s. 12.
[30] Atilla Girgin, **Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik,** İstanbul, İnkılap Yayınları, 2001, s. 53.

Yeni Osmanlıların hükümete yönelik çok sert eleştirileri 1878'den sonra II. Abdülhamid'in basına ağır bir sansür uygulaması sonucunu doğurmuştur. Buna rağmen basın Sultan Abdülhamid döneminde gelişimini sürdürmeye devam etmiş, gazeteler bu dönemde daha profesyonelce hazırlanmaya ve daha büyük kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Çünkü Abdülhamid liberalizm, milliyetçilik, meşrutiyet gibi kavramların tartışılmasını yasaklamakla beraber[31] siyasi politikası gereği İslam birliği oluşturmak ve bu konuda bilinçlendirme sağlamak üzere imparatorluğun her yerinde bu yöndeki yayınları destekliyordu. Ayrıca basının illere yayılması, gazetelerin köylere kadar girmesi ve halkın yararına olacak konuların işlenmesine önem veriliyor lakin bunun denetiminin devlet tarafından yapılmasına dikkat ediliyordu. Jön Türkler bu süreçte Abdülhamid aleyhindeki düşüncelerini ve muhalif propagandalarını tüm kısıtlamalara rağmen yurtdışında aktif olarak sürdürdükleri yayınlarla devam ettirmeyi başarmışlardır.

Basın esas canlanışını ise II. Meşrutiyet döneminde yaşamıştır. Sansürün kalkması üzerine Meşrutiyet'in daha ilk yıllarında gazete sayılarında çok ciddi bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. 1908 yılı sonlarında Anadolu'nun hemen her kentinde Türk girişimcilerine ait özel Türk basımevleri kurulmuş olması[32] bunun güzel bir örneğidir. Lakin bu hürriyet ortamı kısa sürmüş, 1909 yılından itibaren baskılar yeniden başlamıştır. Senenin ortalarında hükümet yeni basın organlarının çıkışını, var olanların da faaliyetlerini sınırlandırıcı bir kurallar dizisi yayınlamıştır.[33] Fransız Basın Kanunu'ndan aktarılan ve gerçekte oldukça liberal eğilimlere sahip bulunan kanun, sonradan yapılan değişikliklerle basın özgürlüğünü her yandan kısıtlayarak geniş bir baskı rejimi oluşturmuştur.[34] İttihat ve Terakki dönemindeki tüm bu kısıtlayıcı kurallara rağmen Anadolu'da çıkan basın organlarının sayısı 1914'e kadar artmaya devam eder, Birinci Cihan Harbi'nin başlamasının ardından ise bu sayıda ciddi bir düşüş yaşanır.[35] Böylece savaş boyunca basındaki sansürün şiddetinin de artırılmasıyla Mütareke Dönemi'ne kadar tam bir suskun basın oluşturulmuştur.

[31] Zürcher, **a.g.e.,** s. 119.
[32] Koloğlu, **a.g.e.,** s. 66, 88.
[33] Yust, **a.g.e.,** s. 20.
[34] Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018, s. 85.
[35] Yust, **a.g.e.,** s. 21.

1918 yılına gelindiğinde ülkenin en zengin yayın merkezi olan İstanbul'da bile sadece 14 yayın kaldığı görülmektedir.[36] Anadolu'da ise yirmi civarında gazete yayımlanmakla birlikte gazetelerden 16'sı vilayet gazetesi kapsamındadır.[37] Savaştan yenik çıkılmasının ardından hükümet, basına kısıtlı da olsa bir serbestlik tanımıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey (Okyar) ile birlikte bu süreçte Minber isimli bir gazete çıkarır. Bu gazete Mustafa Kemal'in o dönemdeki fikirlerini analiz edebilmemiz için önemli bir kaynaktır. Gazetenin yayın hayatı yalnızca 51 sayı[38] sürmüştür. Buna rağmen Minber'in, Mustafa Kemal'e Milli Mücadele döneminde çıkartacağı gazeteler için iyi bir tecrübe sağladığını söyleyebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa basının kitleler üzerindeki gücünün farkındaydı. İçte ve dışta kamuoyu oluşturmak, Milli Mücadele'ye olan desteği artırmak için basını etkili bir şekilde kullanmak gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzdendir ki Milli Mücadele'nin en başından beri basın ve yayın faaliyetlerine ayrı bir önem göstermiştir. Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'daki ulusal hareketin nedenlerini, hedeflerini ve kongrenin sonuçlarını halka duyurmak üzere bir gazete çıkarılması için emir verecek ve kongrenin hemen ardından 14 Eylül 1919 günü Sivas'ta İrade-i Milliye Gazetesi yayımlanmaya başlayacaktır. Bu gazete aynı zamanda "Kurtuluş Savaşı'nın ilk resmi yayın organı"[39] olma özelliğine sahiptir. Haftalık olarak çıkan gazetedeki imzasız yazıların çoğu bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmış ya da dikte ettirilmiştir.[40] İlerleyen yıllarda Anadolu'nun çeşitli illerinde Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler çıkarılmaya devam edecek ve Anadolu basını hiç olmadığı kadar etkin hale gelecektir.

Mütareke dönemi Türk basınını genel olarak İstanbul ve Anadolu basını olmak üzere iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz. Bu iki grup içerisinde de Milli Mücadeleyi destekleyen ve Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan gazeteler mevcuttur. İstanbul'da

[36] Koloğlu, **a.g.e.,** s. 99, 107.
[37] Fatih Dervişoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi,** Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2009, s. 159.
[38] Erol Kaya, **Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Minber,** Ankara, Ebabil Yayınları, 2007, s. 3.
[39] Aytül Tamer, **İrade-i Milliye,** İstanbul, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, 2004, s. 13.
[40] Erdoğan Tokmakçıoğlu, **Türk Basın Tarihi,** Ankara, İsim Yayınları, 2011, s. 131.

Alemdar, Peyam-ı Sabah ve İstanbul gazeteleri Milli Mücadele'ye karşı cephe alırken bunların dışında kalan gazeteler sansürün izin verdiği derecede Milli Mücadele'ye olan desteklerini göstermiştir. Anadolu basını da genel olarak Milli Mücadele saflarında yer almıştır. Milli Mücadele'ye karşı olan Anadolu basını ise Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle uygulanan birtakım sansür politikalarının hedefi olmuştur. Anadolu'da bu yönde yayın yapan gazeteler kapatıldığı gibi İstanbul ve yurt dışındaki bu tarz yayınların Anadolu'ya girmemesi için ciddi önlemler alındığı bilinmektedir. "TBMM açıldıktan sonra Milli Hükümet 6 Mayıs 1920 tarihinde yayımladığı bir kararnameyle Anadolu'nun İstanbul ile yapacağı her çeşit resmi haberleşmeyi yasaklamıştır. Kararnameye göre İstanbul'dan gelecek resmi yazılarla beraber gazeteler ve dergiler de beraber gönderilecektir ve kararnameye uymayanlar Hıyanet-i Vataniye Yasası gereğince suçlu olacaktır."[41]

Anadolu'da ulusal hareketi desteklemeyen gazetelerin başında şunları sayabiliriz:

"Adana Postası, Ferda (Adana), İrşad[42] (Balıkesir-Trabzon), Islahat/Musavat/Şark/Köylü (İzmir), Mücahede/Bursa (Bursa), Zafer (Kastamonu)."

Ulusal hareketi destekleyenlerin sayısı daha fazla olmakla birlikte bunlardan bir kısmı şöyledir:

"Yeni Adana (Adana), Emel (Amasya), Anadolu (Antalya), Yeşil Yurt (Artvin), Doğru Söz, İzmir'e Doğru (Balıkesir), Türkoğlu (Bolu), Arkadaş, Ertuğrul, Genç Kalemler, Hüdavendigar, İntibah, Kafkas, Kardeş, Millet Yolu (Bursa), Satvet-i Milliye (Elazığ), Albayrak (Erzurum), Yeni Dünya (Eskişehir), Işık (Giresun), Açıksöz (Kastamonu), Misak-ı Milli, Tarsus (Kayseri), Babalık (Konya), Amal-ı Milliye (Maraş), Ahali, Hayat (Samsun), Kocaeli, İstikbal (Trabzon)"[43]

Milli Mücadele döneminde Ankara ise Kemalist basın politikasının gelişip yayıldığı yer olması sebebiyle diğer Anadolu şehirlerinden öncelikli bir yere sahiptir.

[41] Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi,** İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990, s. 237-238.
[42] Halk tarafından "Gavurcu İrşad" olarak adlandırılmıştır.
[43] Baykal, **a.g.e.,** s. 236; Topuz, **a.g.e.,** s. 128-138; Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi: 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi,** Ankara, Doğuş Matbaacılık, 1968, s. 31-38.

Başlarda bölgesel direnişe destek amaçlı faaliyet gösteren yukarıda isimlerini saydığımız yerel gazetelerden bazıları zamanla bu politikanın etkisi altında kalmışlar ve faaliyetlerini bu yönde sürdürmüşlerdir.

1920-1922 yılları arasında Ankara'da toplam 24 tane[44] süreli yayın çıktığı bilinmektedir. Bunlardan bazılarının isimleri şunlardır: "Hakimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yeni Gün, Öğüt[45], Anadolu'da Peyam-ı Sabah, Ticaret, Tan, Sebilürreşad."[46] Ankara'da bu dönemde çıkan gazetelerin hemen hepsi Kemalist politikayı destekleyici yönde yayınlar yapmışlardır. Yalnızca Tan ve Sebil-ür Reşad Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Grup'a mensup olan kişiler tarafından çıkarılmaktaydı ve Mustafa Kemal'in şahsına ve düşüncelerine karşı muhalif bir tutum sergilemekteydi.[47]

Ankara'da 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın kurulması basın alanında yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeridir. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kurulan ajans birçok noktada faaliyet gösteren büroları aracılığıyla Anadolu'daki ulusal hareketi dünya kamuoyunda duyurmayı ve Milli Mücadele'yi olumsuz etkileyebilecek zararlı yayınları engellemeyi hedeflemiştir.

Bahsettiğimiz dönemdeki yayın çeşitliliğine rağmen biz bu çalışmada Ankara basınının 1920-1922 yılları arasındaki karakterini hükümetin yarı resmi yayın organı olmaları sebebiyle Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazeteleri üzerinden incelemeyi uygun gördük. Bu sebeple asıl konuya geçmeden önce çalışmamızın ana kaynağını oluşturan bu iki gazete hakkında birkaç bilgi daha aktaracağız.

[44] Uygur Kocabaşoğlu, Aysun Akan, **Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlısı,** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 132.

[45] İlk olarak 1918'de Afyon'da kurulan gazete bir süre sonra Konya'ya taşınarak yayınlarını burada sürdürmüştür. Ankara'da ise ilk defa 1921 yılında yayınlanmaya başlamıştır.

[46] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın,** Ankara, Güven Matbaası, 1971, s. 192-204.

[47] Tan gazetesinin baş muharriri Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey muhalif kimliği sebebiyle bir suikast sonucu öldürülmüş ve bu elim vaka o dönem çok büyük yankı uyandırmıştır.

Hakimiyet-i Milliye

Mustafa Kemal Paşa'nın basına gösterdiği önemden, bu konu hakkındaki düşüncelerinden ve Sivas Kongresi sonrası çıkarılan İrade-i Milliye Gazetesi ile bizzat ilgilendiğinden daha önce bahsetmiştik. Bu yüzdendir ki Heyet-i Temsiliye reisi sıfatıyla 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiğinde ilk işi burada yeni bir gazete çıkarılması için emir vermek olmuştur. İrade-i Milliye'yi Ankara'ya taşıyamayan Mustafa Kemal onun yerine Anadolu'nun Sesi isimli bir gazete çıkarmaya karar verir. Lakin daha sonra bu isimden vazgeçilmiş, 10 Ocak 1920 günü gazete Hakimiyet-i Milliye adıyla neşredilmeye başlanmıştır.[48] Mustafa Kemal'in İrade-i Milliye'den sonra Hakimiyet-i Milliye ismini tercih etmesi elbette tesadüf değildir. Nitekim gazetenin başlığının altında bulunan "Mesleği, milletin iradesini hakim kılmaktır." ifadesi bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir.[49] Bütün bunlar bize Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'nin başlarında düşüncelerinin ne yönde olduğunu anlayabilmemiz için ipucu vermektedir.

Gazetenin teknik özelliklerinden bahsedecek olursak "sorumlu müdürü Recep Zühtü'dür. Başlangıçta haftada iki gün yayınlanan gazete 18 Temmuz 1920'de haftada üç gün olarak basılmış, 16 Şubat 1921'de başlamak üzere cumartesi dışında günlük olarak çıkarılmıştır. İlk yazıların çoğu Mustafa Kemal tarafından yazdırılmış olup Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin sözcüsü durumunda olması bakımından da TBMM Hükümeti'nin yarı resmi organı sayılmıştır."[50] Hakimiyet-i Milliye, Milli Mücadele'nin ve Türk inkılabının kökleşmesinin en büyük amili ve aynı zamanda Ankara gazeteciliğinin bir okulu olmuştur. 1934 tarihinden itibaren Ulus adını almıştır.[51]

[48] Şapolyo, **a.g.e.,** s. 193.
[49] Füruzan Husrev Tökin, **Basın Ansiklopedisi,** İstanbul, Kulen Basımevi, 1963, s. 65.
[50] İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 19.
[51] Şapolyo, **a.g.e.,** s. 197- 198.

Yeni Gün

Yeni Gün ilk olarak Yunus Nadi[52] tarafından 2 Eylül 1918 yılında[53] İstanbul'da yayımlanmaya başlanmış ve İstanbul'un işgaline kadar yayın hayatına burada devam etmiştir. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal edildiğinde Şehzadebaşı Karakolu'ndaki Türk askerleri şehit edilmiş, bu faciayı yazan gazeteler basılarak yazarları da sorguya çekilmişti. Matbaası basılan ve sorguya çekilenler arasında Yunus Nadi Bey de bulunuyordu. Bu olaydan sonra Yunus Nadi matbaasını Anadolu'ya kaçırmaya karar verir.[54] İstanbul'da bulunduğu süre boyunca da Milli Mücadele'yi destekleyen gazetelerin başında yer alan Yeni Gün, bundan böyle ulusal kurtuluş hareketine bilfiil katılma imkanı bulacak ve yazılarını daha özgür bir ortamda neşredecektir.

Beş aya yakın bir süreden sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde Ankara'nın ilk günlük gazetesi olarak[55] yeniden basılmaya başlayan gazetenin ismi Anadolu'da Yeni Gün olarak değiştirilmiştir. Yeni Gün'ün yazı kadrosunda çok önemli isimler mevcuttur. Aka Gündüz, Nüzhet Haşim, Ziya Gökalp, Enver Behnan Şapolyo, Şükrü Kaya, Kemal Ragıp, Bedri Beyler[56], Zekeriya Sertel[57] ve Mahmut Esat'ı bunlar arasında sayabiliriz. Yunus Nadi Milli Mücadele boyunca gazetenin başlığına "Yunanistan yıkılmalıdır" manşetini koymuş ve ulusun savaş azminin daima canlı kalmasına yardım etmiştir. Yunanlıların Ankara'ya yaklaştığı günlerde Yeni Gün Gazetesi Yunus Nadi tarafından Kayseri'ye nakledilmiş, 1 Eylül 1922'de bu gazete Kayseri'de yayımlanmıştır. Sakarya Zaferi'nden sonra tekrar Ankara'ya getirilmiş ve Ankara'da yayınını sürdürmüştür.

---

[52] **Yunus Nadi Abalıoğlu:** 1879'da Fethiye'de doğmuştur. Hukuk mektebini bitirdikten sonra 1900 yılında Malumat dergisinde gazetecilik ve yazarlığa başlar. İstibdat yönetimi hakkındaki yazıları ve gizli bir derneğe üye olmak suçuyla 1901 yılında Midilli'ye, oradan da Meğri'ye sürgün edilir. İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yeniden İstanbul'a döner ve İkdam ve Tasvir-i Efkar gazetelerinde yazarlığa başlar. 1910 yılında Selanik'e giderek İTC'nin yayınladığı Rumeli Gazetesi'nde başyazarlık yapar. Mustafa Kemal Paşa ile burada tanışır ve sıkı bir dostluk kurar. 1912 yılında Meclis-i Mebusan'a Aydın mebusu olarak seçilir ve meclis kapanana kadar bu görevini sürdürür. 1918 yılında Yeni Gün Gazetesi'ni yayımlamaya başlar. 1920 yılında İstanbul'un işgal edilmesi üzerine gazetesini Ankara'ya taşıyarak çalışmalarına burada devam eder.(Ali Abalı, **Cumhuriyet ile Özdeşleşmiş Bir Hayat: Yunus Nadi Abalıoğlu,** Ankara, Telgrafhane Yayınları, s. 9-55.)

[53] Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982, s. 339.

[54] Şapolyo, **a.g.e.,** s. 198.

[55] Baykal, **a.g.e.,** s. 214.

[56] Şapolyo, **a.g.e.,** s. 199.

[57] Tokmakçıoğlu, **a.g.e.,** s.234.

Milli egemenlik doğrultusunda yayın yapan gazetede Mahmut Esat Bozkurt tarafından Milli Mücadele'nin devrimci niteliğini belirleyen yazılar yayımlanmıştır.[58] Yunus Nadi'nin İstanbul'a giderek Cumhuriyet Gazetesi'ni kurması üzerine Yeni Gün, 1924 yılının ilk haftasında yayın hayatına son vermiştir.[59]

[58] İnuğur, **a.g.e.,** s. 340.
[59] Tökin, **a.g.e.,** s. 130.

BİRİNCİ BÖLÜM
MÜTAREKE DÖNEMİ BARIŞ GÖRÜŞMELERİNİN ANKARA BASININA* YANSIMALARI

1.1. 1920 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları

1920 yılının ilk günlerinde herkesin temel sorunu İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin geleceğinin ne olacağı idi.[60] Esasında 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından itibaren mukadderatın ne olacağı hakkında tartışmalar yapılıp fikirler yürütülmekteydi. Mütarekenin ağır şartlarının bir neticesi olarak Osmanlı Devleti mütareke sonrası daha ılımlı ve barışçıl bir politika yürütmek zorunluluğu içerisine girmiştir. Savaşarak elde edilemeyen haklar bu defa sulh yoluyla elde edilmek istenmiştir. Neticede savaşa İttihatçılar yüzünden girilmiştir ve bir suçlu aranacaksa bu İttihat ve Terakki'nin liderlik ettiği hükümet olmalıdır. Bunun bedelinin masum halka ödetilmesinin büyük bir haksızlık olacağının her fırsatta vurgulanarak savaştan en az kayıpla çıkılmak istenmesi İstanbul Hükümeti ve sarayın bu dönemdeki politikasını oluşturmaktadır. Padişahın ve Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın siyaseti, yaklaşan barış konferansında imparatorluğa karşı iyi niyet oluşturarak zararın en aza indirilmesi için sistemli olarak İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngiltere'nin yumuşatılmasını amaçlamaktır.[61] Bazı devlet adamları, aydınlar ve halkın bir kesiminde öne çıkan fikirlerin ise manda ve himaye yönünde olduğu görülmektedir.

*Bu tezde "Ankara basını" terimiyle özel olarak Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazeteleri ifade edilmektedir.

[60] Mustafa Budak, **Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası,** İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.143.

[61] Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadele'de İttihatçılık,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.175.

1.1.1.Ankara Basınında Paris ve Londra Konferansları

Cihan Harbi sona erdikten sonra savaşın galibi olan İtilaf Devletleri mağlup devletlerin durumunu görüşmek ve bu devletlerle yapılacak antlaşmaların esaslarını belirlemek üzere ivedilikle yeni bir konferans hazırlığı içerisine girmiştir. Konferansın amacı görünürde buna hizmet etmektedir lakin asıl amacın mağlup devletlerin topraklarının nasıl paylaşılacağı ve yeni dünya düzeninin nasıl olacağını belirlemek olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Özellikle "Lloyd George'un Paris Barış Konferansı'ndaki politik tutumu yeni dünya düzeni kurmak şeklinde olmuştur. Bu düzen esas itibarıyla savaştan barışa geçişi kurmak değil savaşın intikamını almak ve yenilen tarafa bedel ödetmek şeklinde gerçekleşmiştir."[62] 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan konferansa ilk etapta İttifak Devletleri'nin davet edilmemesi, bunun yerine savaşta İtilaf Devletleri'ne yardımı dokunmuş 32 ülkeden yüzlerce delegenin Paris'te bir araya gelmesi bu iddiayı kanıtlar niteliktedir. Kürtlerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık statüsünde bulunan Ermenilerin konferansa katılması, üzerinde ayrıca durulması gereken mühim bir konudur. Konferansta hazır bulunan devletlerden biri de Yunanistan'dır. Yunan başbakanı Venizelos'un girişimleri neticesinde konferans Yunanlılara İzmir'i işgal etmeleri hakkını tanır. Bu gelişme Osmanlı Devleti'nin mütarekeden beri yürütmeye çalıştığı sulhçu politikasına büyük bir darbe vuracak, Milli Mücadele'ye giden sürecin hareket noktası olacaktır.

Yurdun her yerinden yükselen tepkiler ve konferanstaki Hintli murahhasların etkisi sonucunda Osmanlı Devleti 30 Mayıs 1919 günü Paris'e davet edilmiştir. Bu davete karşılık devlet, Damad Ferid Paşa önderliğinde Paris'e bir heyet gönderir. Heyetin İtilaf Devletleri'ne sunmuş olduğu iki muhtıra vardır ki bunlardan ikincisi oldukça mühimdir. O dönemdeki Osmanlı Devleti'nin barış şartlarını içeren bu muhtıra Mondros- Lozan sürecindeki gelişmelere bakıldığında hem kronoloji hem barış şartları anlamında bir öncül konumundadır.[63] Neticede konferanstan herhangi bir sonuç alınamamış ve Osmanlı heyeti 4 Temmuz günü Paris'ten ayrılmıştır.

[62] Meral Balcı, "İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı Anıları ve Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Düşünceleri", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** C. 6/12, 2016, s. 101.
[63] Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", **Tarih Dergisi,** C. 71/1, 2020, s. 470.

Tahmin edilebileceği üzere devletlerin ve milletlerin kaderinin belirleneceği Paris Konferansı basında da kendine geniş yer bulmuştur. Nihayet İtilaf Devletleri başbakanları 1920 yılı ocak ayı ortalarında Türk barışını görüşmek üzere Paris'te tekrar bir araya gelir. "O günlerde Fransız Matin Gazetesi, İtilaf başbakanlarının Lloyd George Paris'te iken Türkiye meselesini halletmek istediklerini ve İngiliz başbakanının da buna kararlı olduğunu yazar."[64] Bu haberlerin duyulması üzerine 1920 yılının ocak ayından itibaren Osmanlı basınında konferans ve sulh meselesi yeniden gündemin en önemli meselesi haline gelmiştir.

Yunus Nadi, Yeni Gün'ün 2 Ocak 1920 tarihli nüshasında konferansın yeniden toplanacağı haberini verirken, mukadderatın nihayet belirleneceğini heyecanla dile getirir.[65] Bu heyecan memleketin genelinde hasıl olan duygunun bir dışavurumudur. Uzun zamandır belirsizlik içinde bulunan ahvalin iyi kötü bir sonuca ulaşacak olması herkes için umut vesilesi olmuştur. Mukadderatın belirlenmesinin öncesinde padişah başta olmak üzere hükümet ve millet ciddi ve azimkar bir tavır içine girmiştir.[66] Lakin neredeyse sulhtan başka bir şeyin konuşulmadığı günlerde kamuoyunda sulha dair ortaya atılan fikirler ve basında bu konu hakkında yazılıp çizilenler arasında bazı garip fikirler de mevcuttur. Yunus Nadi'ye göre bu fikirlerin özellikle gazete sütunlarında dile getirilmesi sulh için tehlike arz etmektedir ve aslında bu tarz kişiler ülkenin geleceği için en büyük felakettir. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için ise bir sulh programına sahip olmak zaruridir ve böyle bir program zaten mevcuttur: "Milli hududlar dahilinde mülkî tamamiyet ve hakimiyetin temin ve tasdiki."[67]

Diğer taraftan Paris'ten Osmanlı ile yapılacak sulhun şartlarına dair bazı kötü haberler gelmekte ve bu durum sulha dair umutları olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlardan en kritiği öteden beri büyük devletler arasında çekişmeye sebep olan İstanbul ve Boğazların statüsü meselesidir. Sulh görüşmeleri boyunca da görüleceği gibi asıl anlaşmazlık ve tartışmalar bu konu etrafında dönmektedir. Esasında Boğazlar tek başına oldukça büyük bir öneme sahip olduğu gibi Boğazlara hakim olmak İstanbul'un işgalini de beraberinde getireceği için ekstra bir önem ifade etmektedir. Yeni Gün Gazetesi 4

[64] Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a**, s. 127.
[65] Yunus Nadi, "Sulh Programımız", **Yeni Gün,** 2 Ocak 1920, s. 1.
[66] "Mukadderatımız Meselesi Etrafında Dahili Faaliyetler", **Yeni Gün**, 11 Ocak 1920, s. 1.
[67] Yunus Nadi, "Sulh Programımız", **Yeni Gün,** 2 Ocak 1920, s. 1.

Ocak 1920 tarihli nüshasında bu konuyla ilgili kendilerine ulaşmış bir telgrafı nakleder. Telgrafta bildirildiğine göre İngiltere ve Fransa, aralarında yaptıkları bir anlaşmayla Türkleri İstanbul'dan atmayı planlamaktadır. İstanbul ile Boğazların beynelmilelleştirileceği veya İngiltere ve Fransa'nın ortak idaresine tabi tutulacağı, İstanbul bütün İslam aleminin dini bir merkezi ve halifenin makarrı olarak kalırken Türk idaresi ve payitahtının da Anadolu'ya naklinin teklif olunacağı gelen haberler arasındadır. Bu şartların Türkler için ne derece ağır ve kabul edilemez olduğu herkesin üzerinde kolaylıkla hemfikir olacağı bir husustur. Çünkü ne İstanbulsuz bir Türkiye düşünülebilir ne de hilafetten ayrı bir saltanat.

Yeni Gün ilerleyen nüshalarda bu mesele üzerinde durmaya devam eder. Altı yüz yıllık Osmanlı saltanatının mahsûlesi, Türklerin payitahtı ve İslam'ın hilafet merkezi olan İstanbul'dan Türk ve Müslümanlık alakalarının kesilmesi Türklük ve Müslümanlık hayatı için pek elim bir darbe teşkil etmektedir. İstanbulsuz bir Türkiye başsız bir vücut gibidir. Bu şehir Türk'tür ve Türk olarak kalacaktır. İstanbul'da bulunan sayısız cami, hatta tek başına Süleymaniye bile bu şehrin Türk olduğunu kanıtlamak için yeterli bir sebeptir.[68]

Yunus Nadi 5 Ocak 1920 tarihli makalesinde ise tüm bu olumsuz gelişmeler için çözüm yolları sunar. Ona göre vahdet-i milliyeden başka çözüm yolu yoktur. Mukadderatın selameti için bu şarttır. Cümleyi hilafet ve saltanatın tac ve tahtı etrafında toplanmaya davet etmek, milli hayat ve varlığı tehdit eden tehlikelere karşı el ve baş birliği etmek vazifesinde kusur etmemek gereklidir. Bunun için de o tarihlerde açılacağı konuşulan Meclis-i Mebusan'ın bir an önce açılması ve milletvekillerinin üzerlerine düşeni yapması zaruridir. Evvela İstanbul mebusları olmak üzere bütün mebuslar İstanbul mukadderatına ait bu fena haberle özel bir şekilde meşgul olmalıdırlar. Çünkü İstanbulsuz Türkiye yapmak, Türkiye'yi idam etmek demektir.[69]

Özet olarak şunu söyleyebiliriz ki Yunus Nadi çözüm ve kurtuluş olarak hilafet ve saltanatın etrafında birleşmiş bir milleti görmektedir. Onun bu dönemde hilafet ve saltanat özelinde yapmış olduğu bu vurgular oldukça önemlidir. Bu olguyu desteklemek adına şu cümlesini bizzat aktarmayı uygun gördük: "Filhakika gerek İslamiyet'te gerek

[68] Yunus Nadi, "İstanbul ve Boğazlar", **Yeni Gün,** 4 Ocak 1920, s. 1.
[69] Yunus Nadi, "İtidal ve Mekanet", **Yeni Gün,** 5 Ocak 1920, s. 1.

İslamiyet'in son muhafız ve nigahbanı [bekçisi] asri bir devlet olan Osmanlılıkta hilafet ve saltanat bugüne kadar layenfek [ayrılmaz] idi. Ve bundan sonra da, mesela bugünden yarına bu esasın öyle zannolunacağı gibi kolayca tebdil edemeyeceği her türlü şübheden azadedir."[70]

Ankara'da 10 Ocak 1920 tarihinde yayın hayatına başlayan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi de ilk günlerden itibaren sulh meselesiyle yakından ilgilenmiş ve meseleyi satırlarına taşımıştır. Gazetenin bu konudaki görüşlerinin Yeni Gün ile paralellik arz ettiğini görmekteyiz. 20 Ocak 1920 tarihli "Türkiye Mukadderatı ve Boğazlar" başlıklı yazı bu açıdan önemli noktalara değinmektedir. Oldukça uzun ama her bir satırı önemli olan yazıda özetle şunlardan bahsedilmektedir:

> "Boğazlar meselesine merbut [bağlı] bir payitaht meselesi vardır. Payitaht, yani İstanbul aynı zamanda bütün alem-i İslam'ın da merkez-i hilafetidir. Bu itibarıyla payitahtımız üç yüz milyon İslam'ın kıblegahıdır. Boğazlar meselesini halledecek suret-i tesviye [hal çaresi] payitahtın ve bi'n-netice makam-ı hilafetin mesneviyet ve istiklalini tehlikeye ilga etmemelidir. Avrupa'nın bilmesi lazımdır ki müstakil olmayan halife olamaz. Emanet-i mukaddesenin muhafazası için kafi kuvvet ve vesaiti de mevcut olmak ve binaenaleyh bir orduya ve bir hükümete malik bulunmak halife için şarttır. Alem-i İslam'ın vicdanen pek ziyade merbut oldukları bu esaslar ihmal edilmek suretiyle bir çare-i tesviye ne kabil olur ne devam edebilir. Hususiyle bütün alem-i İslam'da müthiş bir işgal tevellüd etmesi [doğması] tehlikesi vardır… İstanbul'u beynelmilel bir şehir haline ifrağ [çevirme] ve hilafeti orada ibka edip Anadolu'da bir hükümet tesis etmek o kadar boş ve gayr-i kabil-i icra [yapılması imkansız] bir hayaldir ki üç gün bile devam etmesi mümkün değildir…"[71]

Yine Yeni Gün Gazetesi yazarı Yunus Nadi'nin ifade ettiği gibi Hakimiyet-i Milliye Gazetesi de tek çare olarak vahdet-i milliyeyi görmektedir. Çünkü gelecek felaketler karşısında ortak hareket ve müdafaa hissi oluşmayan memleketlerin buhranlardan kurtulması mümkün değildir. Başta "zat-ı hazreti padişahi" olduğu halde büyük küçük herkes vahdet-i milliyeyi takdir ve tavsiye etmektedir.[72]

[70] Yunus Nadi, "İki El Bir Baş İçindir", **Yeni Gün,** 6 Ocak 1920, s. 1.
[71] "Türkiye Mukadderatı ve Boğazlar", **Hakimiyet-i Milliye,** 20 Ocak 1920, s. 1-2.
[72] "Esbab-ı Nifak", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Mart 1920, s. 1.

Paris'te yaklaşık bir ay süren müzakerelerde bir fikir birliğine varılamama neticesinde konferansların kısa süreli konferanslar halinde yapılmasına karar verilmiştir.[73] Yeni Gün Gazetesi'nde sulhun Londra'da toplanacak üçler meclisinde müzakere edilerek karara bağlanacağı haber verilirken, Amerika konferansa dahil olmadığı için duyulan üzüntü de ayrıca dile getirilir.[74] Sulhun bu kadar gecikmesinde Amerika'nın Türkiye üzerindeki mandaterliği kabul etmemesinin de büyük bir etkisi vardır.[75] Sonuçta 12 Şubat 1920 tarihinde Londra'da yapılan konferansta İstanbul'un Türk payitahtı olarak kalmasına karar verilmiştir.[76] Karara sevinenler çoğunlukta olmakla beraber itidalli davranıp sevinmekte acele etmeyenlerin sayısı da az değildir. Nitekim çok geçmeden bu tedirginliği haklı çıkaracak gelişmeler yaşanacak, sulhun beklendiği bir dönemde, hiç umulmadık bir şekilde İstanbul işgal olunacaktır.

1.1.2. Ankara Basınının Manda Meselesine Bakışı

Paris Konferansı'nın toplanmasıyla birlikte sulh meselesi Türkiye'nin birincil gündemini oluştururken sulha dair çeşitli fikirler ortaya atılmaya başlanmıştır. Devlet girmiş olduğu umumi harpte büyük kayıplar vermiş, üstelik harbin sonunda şartları oldukça ağır bir antlaşma imzalamak zorunda bırakılmıştı. Bu durumun vahametinin ortaya koyduğu gerçekler birçok kişide geçici olarak güçlü bir devletin himayesine girmenin en mantıklı yol olacağı düşüncesini doğuruyordu. Gerçekten de içinde bulunulan vaziyet bunu haklı çıkarabilecek bir nitelikteydi. Mondros Mütarekesi sonucunda ordu terhis edilmiş, uzun süren savaşın etkisiyle halk perişan bir hale düşmüştü. Bu şartlar altında girişilecek herhangi bir mücadele hareketi, vaziyeti daha iyi bir hale getirmekten ziyade elde olan bir avuç toprağı da kaybetme tehlikesi taşımaktaydı. Dolayısıyla dönemin birçok devlet adamı, aydını tarafından manda fikri şiddetle savunulmuş, geçici süre de olsa bir devletin himayesi altında bulunmak en mantıklı seçenek olarak düşünülmüştür.

[73] Kadir Kasalak, "Londra ve San Remo Konferanslarında İstanbul ve Boğazlar Mandası Tartışmaları", **Sosyal Bilimler Dergisi,** C. 5/30 ,2018, s. 117.
[74] Yunus Nadi, "Londra Konferansı", **Yeni Gün,** 3 Şubat 1920, s. 1.
[75] Yunus Nadi, "Curzon'un Nutku", **Yeni Gün,** 23 Şubat 1920, s. 1.
[76] "Londra Konferansı İstanbul'un Türk Payitahtı Kalmasına Karar Vermiştir", **Yeni Gün,** 17 Şubat 1920, s. 1.

İsmet İnönü'nün de hatıralarında belirttiği gibi o sıralarda tüm yurtta iki cereyan vardır: İngiliz taraftarlığı, Amerikan taraftarlığı. Lakin Amerika'nın yürüttüğü birtakım siyasetler sebebiyle İngiliz taraftarlığına, İngiliz mandacılığına karşı Amerikan mandası, Amerikan muaveneti karşı bir fikir olarak mütareke devri İstanbul'unun fikir cereyanları arasında ehemmiyet kazanmıştır.[77]

"Falih Rıfkı Atay ise; Halide Edip, Yunus Nadi (Abalıoğlu), Ahmet Emin (Yalman), Celal Nuri, Necmettin (Sadak), Velid Ebuzziya, Ali Kemal, Refik Halit gibi isimlerin İstanbul'da 'Türk Wilsoncular Birliği' adında bir dernek kurduklarını, bu kişilerin de Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'a bir mektup yazarak Amerika'nın Türkiye'yi manda yönetimi altına almasını istediklerini yazmaktadır."[78] Yine Falih Rıfkı'nın belirttiğine göre İsmet Bey, Halide Edip ve Refet Bey de içinde olmak üzere birçok yurtsever kimseler Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verilebileceğine inanmıyorlar, Amerikan mandası altına girmekten daha iyi bir çare görmüyorlardı.[79]

Nitekim manda fikri ulusun bağımsızlığı için yola çıkan Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de gündeme taşınarak en çok tartışılan meselelerden biri haline gelmiştir. Kongrelere Amerikan mandacılığı lehinde telgraflar gönderenler bile olmuştur.[80] Bunlardan biri de Halide Edip'tir. 10 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu mektupta "Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere bir Amerikan mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz" diyerek bu düşüncelerinde dayandıkları noktaları açıklamıştır.[81] Amerikan mandası taraftarlarından olan İsmet Paşa ise Kazım Karabekir'e yazmış olduğu mektupta Amerika'nın denetimine girmenin yaşayabilmek için yegane ehven çare olduğunu söyler.[82] Yine Karakol Cemiyeti reisi Kara Vasıf Bey de kongre sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndererek ondan Amerikan mandası kararını çıkarmasını

[77] İsmet İnönü, **Hatıralar,** yay.haz.: Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2020, s. 167.
[78] Lütfi Arslan, "Milli Mücadele Döneminde Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** 64 (2019), s. 6.
[79] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul, Pozitif Yayınevi, 2020, s. 229.
[80] Arslan, **a.g.e.,** s. 6.
[81] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk,** İstanbul, Kamer Yayınları, 1999, s. 122.
[82] Atay, **a.g.e.,** s. 230.

isteyenlerdendir.[83] Tüm bu mühim şahsiyetlerin yanı sıra Kazım Karabekir Paşa hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın da Bolşeviklik veya Amerikan mandasını isteyen grup içerisinde olup bunun için bazı girişimlerde bulunduğunu iddia etmektedir. Ulusal hakların alınması ve korunması için her şeyden önce kuvvete dayanmak, kuvvetli olmak gerektiğini düşünen Mustafa Kemal, ABD'nin kuvvet yardımında bulunacağını sanmıyor, öte yandan Rusya Bolşeviklerinden silah, cephane, eşya ve para yardımı sağlanabileceğine inanıyordu.[84] Nitekim Mustafa Kemal'in daha sonra Hakimiyet-i Milliye'ye verdiği bir zamanlar Amerikan mandasına taraftar olduğu yönündeki beyanattan bu iddiaların doğru olduğunu anlayabiliyoruz.[85]

Erzurum Kongresi'nde manda fikri tamamen kabul edilmemekle birlikte beyannamenin 7. maddesinde geçen "Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila isteği olmayan herhangi bir devletin bilime, endüstriye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız."[86] ifadesinde mandaya işaret edildiği çıkarımı yapılmıştır. Maddede isim zikredilmemiştir lakin bu şartları taşıyan tek büyük devlet olarak görülmesi hasebiyle ABD'ye işaret edildiğini anlamak pek güç değildir. Kazım Karabekir Paşa'ya göre Sivas Kongresi'nin 1., 2. ve 7. maddeleri de Amerikan mandasına meyledildiğini göstermektedir. Üstelik 9 Eylül 1919'da kongre kararıyla Mustafa Kemal başta olmak üzere birkaç imza ile Amerika'ya bir telgraf çekilerek Amerikan Kongresi azalarından oluşan bir heyet istenilmiştir.[87]

Basında da manda meselesine dair çok çeşitli fikirler vardır. Manda isteyenler kendi aralarında farklı fikirlere ayrıldıkları gibi mandaya karşı tam bağımsızlık düşüncesini savunan gazeteler de bulunmaktadır. Çalışmamızın temelini oluşturan Yeni Gün ve Hakimiyet-i Milliye Gazeteleri bu ayrımı en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Yeni Gün'ün İstanbul'da bulunduğu süreç içerisinde İstanbul'daki birçok aydın gibi Amerikan mandası fikrine yatkın olduğu görülmektedir. Yunus Nadi'nin ABD başkanı

[83] Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a,** s. 99
[84] Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 104.
[85] "Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanatı", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Haziran 1920, s. 1.
[86] Goloğlu, **a.g.e.,** s. 107
[87] Kazım Karabekir, **Paşaların Hesaplaşması,** yay.haz.: Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2019, s. 57.

Wilson'a yazmış olduğu mektup bunu açık bir şekilde göstermektedir. Yunus Nadi, mektubun başında Wilson'a ulvi ve ilahi bir zat olduğuna dair övgüler dizdikten sonra sözlerine şu şekilde devam eder: "Bizi Amerika'nın tedkikine sevk eden sebep gelişigüzel bir merak ve tecessüs eseri olmaktan ziyade bilhassa şark meselesinde, şark meselemizde, yani biz Türklerin hayat ve mematımız meselesinde onun oynayabileceği rolün mahiyetini öğrenebilmek merakıydı. Tedkikatımız neticesinde kendisinden çok büyük bir şey ummadığımız Amerika, bu harpte bize yepyeni bir manzara ile göründü. Ve nitekim memleketimiz şu umumi cidalde, ancak sizin riyasetinizin siyadeti altında, evvela hakim sonra da hüküm olmak vazifesini deruhte etmek istedi."[88] İlerleyen satırlarda Amerika sulha müdahale etmediği için Türkiye'nin içine düştüğü durumu izah eden Yunus Nadi, Amerika başkanına ve halkına Türkleri bu kadere terk etmemeleri çağrısında bulunarak sözlerini tamamlar.

Yunus Nadi'nin mektubunda da belirtmiş olduğu gibi ABD başkanı Wilson'un yayınlamış olduğu ilkeler ABD'nin adil, emperyalizm ve savaş karşıtı bir ülke olduğu izlenimini çiziyordu. Bu sebeple Paris'te Türk sulhu müzakerelerine özellikle ABD'nin katılması talep edilmiş, bu durum bazı Türk aydın ve devlet adamları tarafından önem verilen bir husus olmuştur. Lakin tam Türkiye sulhunun kararlaştırılacağı sırada Amerika'nın Meclis-i Ali'ye katılmaktan vazgeçmesi üzüntüyle karşılanmıştır.[89]

"Manda sistemi insancıl görünümüne rağmen hukuki bir statüye oturtulmuş, sömürgeciliğin devamını sağlayacak yeni bir yöntem idi."[90] Bunun bilincine varan Anadolu hareketi ve onun sözcüsü Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün'ün zıttı olarak ilk sayısından itibaren manda fikrine karşı çıkmış, her şartta tam bağımsızlık ilkesini savunmuştur. Gazete, 24 Ocak 1920 tarihli nüshasında bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklar: "Bazı rical vardır ki eski imparatorluk hududları üzerinde müzakerelere zemin bulmak ve bundan ihraz olunacak [elde edilecek] muvaffakiyet mukabilinde mesela umumi bir himaye veya vekalet kabul etmek yahut hiç olmazsa terk edilen arazi üzerinde bir nevi hakimiyet-i maneviyeyi taht-ı tasdike aldırmak taraftarıdırlar. Bu devletin umumi himaye veya vekaletini kabul ederek eski imparatorluk hududlarımızı bu himaye altında muhafaza etmek, hürriyet ve istiklali, buna bağlı olan hayat hakkını

[88] Yunus Nadi, "Mr. Wilson'a Açık Mektup", **Yeni Gün,** 7 Ocak 1920, s. 1.
[89] "Amerika Meclis-i Ali'den Çekildi", **Yeni Gün,** 8 Ocak 1920, s. 2.
[90] Kadir Kasalak, "Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 6.

tehlikeye koymak demektir."[91] Yazının devamında bununla kazanılacak menfaati sorgulayan gazete, asıl menfaati imparatorluk topraklarında mandater olan devletin elde edeceğini ekler. O halde yabancı bir devletin istifade edeceği hududu kurtarmanın hiçbir manası yoktur. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi manda ile ilgili yazılarında özelikle İstanbul'da bulunup İngilizlere meyleden ve İngiliz himayesi isteyen kesimi konu alarak eleştirilerini onlara yöneltmiştir. Irak, Mısır, Hindistan, İrlanda gibi İngiliz işgali altındaki yerlerden örnekler göstererek bu fikrin ne kadar yanlış olduğunu açıklamaya çalışmıştır. "Irak'ta Türk idaresine nihayet verildiği gün cennet kapılarının açılacağını zanneden zavallılar olmuştu. Fakat aradan daha bir sene geçmeden ecnebi Hristiyan bir devletin boyunduruğu Iraklı kardeşlerimize o kadar ağır geldi ki feryadları asumanı tutmaya başladı. Silahını kapan koştu, taraf taraf İngiliz müfrezelerine hücum hareketi umumileşti. Bugün Irak, dünkü halaskar [kurtarıcı] sanılan İngiliz idaresine karşı istihlas gazasında bulunuyor ve yer yer muvaffak oluyor."[92] sözleri de hem gazetenin hem Milli Mücadele hareketinin konuya bakış açısını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.1.3.Ankara Basınında Sevr Antlaşması Hakkındaki Düşünceler

İtilaf Devletleri Paris ve Londra Konferanslarında karara bağlanamamış meseleleri görüşmek üzere Türkiye sulhu için 18 Nisan 1920 tarihinde İtalya'nın San Remo şehrinde toplanmıştır. Konferans neticesinde alınan kararlar Osmanlı Devleti temsilcisi Tevfik Paşa'ya tebliğ edilmiş, Tevfik Paşa ise bu kadar ağır şartlara sahip bir antlaşmanın kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Lakin Tevfik Paşa'nın bu tavrı Anadolu'daki yeni işgalleri beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine Damad Ferid Paşa Hükümeti bu maddeleri onaylama kararı almış ve 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Muahedesi imzalanmıştır. Hükümetin antlaşma üzerinde yapmak istediği bazı tadiller de İtilaf Devletleri tarafından kabul görmemiştir.[93] Ankara Hükümeti tarafından tanınmayan, bu sebeple İstanbul Sulhu olarak adlandırılan Sevr Muahedesi, Milli

[91] "Hudud Meselesi, **Hakimiyet-i Milliye,** 24 Ocak 1920, s. 1.
[92] "İstanbul'da İngiltere Himayesini Düşünenler", **Hakimiyet-i Milliye,** 3 Haziran 1920, s. 1.
[93] "İstanbul Sulhu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 11 Ağustos 1920, s. 1.

Mücadele'nin bundan sonraki seyrinde de kilit noktası oluşturacaktır. Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından Sevr porselen fabrikası salonunda imzalanan antlaşma, Anadolu'da olduğu kadar İstanbul'da da büyük yankı uyandırmıştır. Yeni Gün Gazetesi'nin verdiği bilgiye göre İstanbul'da Peyam-ı Sabah ve Alemdar'dan başka bütün Türkçe gazeteler mateme sebep olan makaleler neşretmiştir. Sulhu imzalayan Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşad Halis isimleri lanetle yad edilmiştir. Yine Yeni Gün'ün verdiği bilgiye göre birkaç hamiyetli Türk genci Damad Ferid'e alenen küfür ederek intihar etmişlerdir. İstanbul Hükümeti'nin muahedeyi imzalamasıyla birlikte "İstanbul her vakitten ziyade Anadolu'nun olmuştur."[94]

Yeni Gün'e göre İstanbul'un kabul ettiği bu antlaşmanın uygulanması Türk milletinin yok olması demektir.[95] Anadolu her fırsatta bu zalimane sulhu kabul etmeyeceğini göstermektedir ve bu sulhun tatbikatına başlangıç olmak üzere hilafet ve saltanatla beraber İstanbul'un işgal ve esaret altına alındığını görür görmez faaliyete geçerek kendi işlerini kendi eline almak suretiyle Büyük Millet Meclisi'ni teşkil eylemiştir.[96]

Yeni Gün Gazetesi Sevr Muahedesi'nin sarayda da fikir ayrılıklarına neden olduğunu söylemekte, bu iddiasını da 10 Ekim 1920 tarihli nüshasında İstanbul'dan gelen bir mektuba dayandırmaktadır. Bu mektupta son günlerde ortalarda dolaşan ilginç bir dedikodudan bahsedilmektedir. Mektuba göre sarayda bir buhran söz konusudur. Veliaht Abdülmecid Efendi Sevr Muahedesi'nin padişah tarafından imza ettirilmesinin Osmanlı hanedanı tarafından Türk milletine karşı emsalsiz bir nankörlük teşkil eylediğini söylemiş ve bu yüzden padişahla arası açılmış. Ankara'ya kaçmak istediği için de sıkı gözetim altında tutulmaktaymış.[97] Bu söylentilerin doğru olup olmadığını bilmemekle birlikte Ankara'nın padişah hakkındaki görüşlerini yansıtması itibarıyla önemli bir yazı olduğunu söyleyebiliriz.

[94] "Sulh İmzalandı", **Anadolu'da Yeni Gün,** 15 Ağustos 1920, s. 1.
[95] "Esaslı Siyaset", **Anadolu'da Yeni Gün,** 17 Eylül 1920, s. 1.
[96] Yunus Nadi, "İki Taraflı", **Anadolu'da Yeni Gün,** 27 Eylül 1920, s. 1.
[97] "İstanbul Mektubu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 10 Ekim 1920, s. 1.

Milli Mücadele'nin başlarında İtilaf Devletleri tarafından esir edilen padişahın etrafında birlik olunması gerektiği düşüncesinin en önde gelen savunucularından olan Hakimiyet-i Milliye'nin ilerleyen dönemde padişahı Milli Mücadele için yeterince fedakarlıkta bulunmamakla suçladığı görülmektedir. Ona göre başta padişah olmak üzere İstanbul'daki tüm ileri gelenlerin Anadolu'ya giderek direnişe katılması gerekirdi.[98] Bu zamana kadar eleştirilerini yalnızca hükümete yönelten Hakimiyet-i Milliye'nin artık padişaha yönelik ufak tefek de olsa ithamlarda bulunmaktan çekinmemesi oldukça dikkat çekicidir. İstanbulsuz bir Türkiye'nin başsız bir vücut gibi olacağını defalarca dile getiren Yunus Nadi'nin 16 Ekim 1920 tarihli yazısında İstanbul'un Türkiye'nin her şeyi olmadığı, daha mühim meselelerin mevcut olduğu yönündeki beyanı ise, üzerinde önemle durulması gereken ayrı bir noktadır.[99] Tüm bunlara bakarak 1920 yılının başından sonuna kadar geçen sürede Anadolu hareketinin farklı bir boyut kazandığını anlamak güç değildir.

Buradan yola çıkarak Sevr'in Ankara hükümetinin fikir yapısındaki değişimde büyük payı olduğu gibi bir sonuç ortaya çıksa da "Sevr Muahedesi'nin üçte biri yok sayılsa veya imparatorluk savaş öncesi topraklarına geri dönse yine de bu yoldan dönülmeyeceği, ne olursa olsun bu davadan, fikir ve düşünceden vazgeçilmeyeceği"[100] tarzı söylemler bu savı haksız çıkarmaktadır. Hakimiyet-i Milliye'nin 15 Aralık 1920 tarihli nüshasında yayınlanan şu yazı meseleyi daha iyi açıklayacaktır:

> "Anadolu hareketinin maksadının iyi anlaşılabilmesi için maksadımızı tekrar açıklıyoruz; Anadolu Türkleri eski Osmanlı İmparatorluğu'nun manasızlığını anlamıştır. Binaenaleyh eski imparatorluğun ihyası gibi bir fikre asla taraftar olamaz. Sevr muahedesinden evvelki vaziyet gayr-i kabil-i iadedir. Ancak aynı zamanda eski Osmanlı İmparatorluğu'nun maziye karışmış olduğunu pek iyi kabul eden Ankara Hükümeti aynı zamanda istiklalsiz milletin de maziye karıştığı düşüncesindedir. Vermeyi kabul ettiğimiz şey Osmanlı İmparatorluğu, almaya karar verdiğimiz şey de Türk milletinin hayatı ve istiklalidir. Davamızın hülasası budur.[101]

[98] "Anadolu-İstanbul", **Hakimiyet-i Milliye,** 30 Ekim 1920, s. 1.
[99] Yunus Nadi, "Avrupa, İstanbul ve Anadolu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 16 Ekim 1920, s. 1.
[100] "Son Günlerin Mühim Bir Meselesi", **Hakimiyet-i Milliye,** 13 Aralık 1920, s. 1.
[101] "Bir Galat-ı Rivayet", **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Aralık 1920, s. 1.

1.2. 1921 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları

Önceki kısımlarda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin geleceğini belirlemek üzere Paris'te toplanan İtilaf Devletleri, bu konferansta alınan kararlar neticesinde İstanbul Hükümeti'ni Sevr'i imzalamaya mecbur bırakmıştır. Böyle bir antlaşmayı kabul etmenin devletin ölüm fermanını imzalamakla aynı şey olduğu düşüncesine sahip olan Ankara ise İstanbul Antlaşması olarak adlandırdığı bu muahedeyi tanımadığını ve tanımayacağını birçok kez beyan etmiştir. Lakin bu tavrın ciddiye alınabilmesi için daha somut adımlar atılması gereklidir ve bunun yolu da Anadolu'daki Yunan ilerleyişine gerekli direnişi göstermekten geçmektedir. Nitekim İsmet Paşa kumandasındaki birliklerin İnönü'de Yunan kuvvetlerine karşı kazandığı başarı (11 Ocak 1921) müttefik devletlerin Paris'te yeniden bir araya gelerek Sevr'in maddelerini gözden geçirmelerini sağlayacaktır. 19 Ocak'ta toplanan konferanstan bir sonuç çıkmaması neticesinde Londra'da başka bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır.

Sevr Muahedesi'nin mevcut şekliyle kabul edilemez olması İstanbul ve Anadolu'nun o günlerde üzerinde ittifak ettiği yegane konuydu. Türkiye genelinde ve hatta İslam aleminde Sevr Muahedesi'ne karşı gösterilen büyük tepkiler, Ankara ve İstanbul basınında yazılıp çizilenler, akabinde Anadolu'da İtilaf Devletleri'ne karşı askeri anlamda kazanılan başarılar antlaşmanın maddelerinde tadil ihtiyacını zorunlu hale getirmekteydi. Bu amaçla 21 Şubat 1921'de Londra'da Yunanistan'ın da katılacağı bir konferans toplanması kararlaştırılarak İstanbul Hükümeti konferansa davet edilmiştir. Diğer taraftan TBMM ordusunun Ermenileri yenilgiye uğratıp Sevr Antlaşması'nın geçersizliğini Erivan Hükümeti'ne kabul ettirmesi, Kilikya bölgesinde Fransızlara karşı Ulusal Direnişçilerin elde ettiği başarılar, Çerkez Ethem'in yenilmesi ve nihayet I. İnönü Savaşı'nın zaferle neticelenmesi TBMM'nin itibarını büyük ölçüde artırmıştı.[102] Mustafa Kemal Paşa gerçekleşecek Londra Konferansı'nı bu itibarı daha da arttırmak ve İstanbul Hükümeti'ni saf dışı bırakmak için bir fırsat olarak görüyordu. Bu sebeptendir ki Ankara'nın konferansa iştirak etmesi yönünde İstanbul Hükümeti'nin götürdüğü teklifi reddeden Mustafa Kemal, ancak doğrudan doğruya çağırıldıkları

[102] Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", **Akademik Bakış,** 3/5 (2009), s. 150-151.

takdirde konferansa katılacaklarını beyan etmiştir.[103] Neticede İtilaf Devletleri'nin bizzat daveti üzerine Ankara'daki hükümet konferansa katılmayı kabul etmiştir.

Basına yansıyanlardan anladığımız kadarıyla Londra Konferansı, bundan sonraki süreçte Türkiye'yi kimin temsil edeceği yönünde İstanbul ve Ankara arasında yeni bir anlaşmazlığın fitilini ateşlemiştir. Ankara'daki heyet-i vekile sadrazam Tevfik Paşa'ya yazdığı bir mektupta Sevr Muahedesi'ni imzalamış bir heyetin varisi olan murahhasların milletin faydası için gerekli şartları sağlamasının mümkün olmadığını belirtmekte ve kendilerinin aradan çıkarak iradenin tamamen Büyük Millet Meclisi murahhaslarına bırakılmasını istemektedir.[104] Bu mektup Ankara-İstanbul ihtilafındaki düşünceleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Konferansta Türkiye'yi iki farklı heyetin temsil etmesi ve bu heyetler arasındaki fikir ayrılığı ve anlaşmazlıklar doğal olarak birtakım kaygılar uyandırıyordu. Hatta Avrupa basını bile bu ihtilaftan Yunanlıların faydalanacağı yönünde fikir belirtirken iki heyetin birleşmesinden meydana gelecek faydaları sıralıyordu.[105] Nihayet bu yöndeki tahmin ve ümitler boşa çıkmamış, İstanbul heyeti temsilcisi Tevfik Paşa konferansta millet namına söz söyleme hakkının Büyük Millet Meclisi murahhaslarına ait olduğunu beyan etmiştir. Tevfik Paşa'nın bu hareketi, Türk meselesinin iki farklı görüşle müdafaasındaki tehlikeyi bertaraf eylemiştir.[106] TBMM heyet-i murahhasa reisi Bekir Sami Bey Ankara'ya çekmiş olduğu resmi telgrafta da Tevfik Paşa'nın kısa bir nutuktan sonra sözün milleti temsil eden vekillere ait olduğunu söyleyerek müzakerelerin devamı müddetince sessiz kaldığını bildirmiştir. Yine telgrafta bildirildiğine göre Lloyd George'un İstanbul heyeti temsilcilerini dinleyeceğini söylemesi karşısında sözün Ankara temsilcilerine ait olduğu tekrar edilmiştir.[107] İstanbul temsilcilerinin İtilaf Devletleri karşısında göstermiş oldukları bu tavır Ankara'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bekir Sami Bey'in telgrafı mecliste Mustafa Kemal tarafından okunduktan sonra milletvekilleri tarafından şiddetle alkışlanmıştır.[108] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi bu olayı İstanbul'daki heyetin hakiki hükümet-i milliyeyi beynelmilel bir vaziyette tanıdığı ve düşmanların belki hiç

[103] İnönü, **a.g.e.,** s. 236.
[104] "Heyet-i Vekile'nin Tevfik Paşa'ya Mektubu", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Şubat 1921, s. 1.
[105] "Ankara ve İstanbul Murahhasları", **Hakimiyet-i Milliye,** 23 Şubat 1921, s. 1.
[106] "Tevfik Paşa'nın Beyanat-ı Mukavelesi", **Hakimiyet-i Milliye,** 25 Şubat 1921, s. 1.
[107] "Londra Konferansı-İlk Resmi Haber", **Hakimiyet-i Milliye,** 27 Şubat 1921, s. 1.
[108] "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Beyanatı", **Hakimiyet-i Milliye,** 27 Şubat 1921, s. 1.

beklemedikleri bir emrivaki karşısında bırakıldığı, İtilaf Devletleri'nin de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni resmen tanımak manasını ifade eden bir vaziyeti kabul etmek mecburiyetinde kaldığı şeklinde değerlendirmiştir. Gazeteye göre konferans ne netice verirse versin milli davanın yalnız fikir mücadelesi sahasında değil siyaset zemininde mağlubiyetine imkan kalmamıştır. "Bundan sonra İtilaf Devletleri Londra Konferansı'nda kabulüne mecbur kaldıkları vaziyetin hakiki manasını ne kadar inkar etmek isterlerse istesinler Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni tanımamak iddiasında bulunamayacaklardır."[109]

Hakimiyet-i Milliye, bu gelişmelerden kısa bir süre sonra, Sevr Muahedesi maddelerinin müzakere edildiği süreçte, Sultan Vahdettin'in Tevfik Paşa'ya bir telgraf çekerek konferansta İtilaf Devletleri'nin sunduğu şartları kabul etmeleri yönünde emir verdiğini haber vermektedir. Gazetenin 15 Mart 1921 tarihli nüshasında yazdığına göre padişah İzmir ve Trakya tahkikatıyla yetinilerek muahedenin diğer hükümlerinin kabul edilmesi lüzumunu bildirmiştir. Hakimiyet-i Milliye padişahı İtilaf Devletlerinin hak ve kuvveti karşısında tadile çalıştıkları, hiç olmazsa kıymetsizliğini itiraf ettikleri Sevr Muahedesi'ni bir daha kabul etmekle suçlar. Ona göre bir sene evvel bu muahedeyi kabul etmek belki sadece bir hata olabilirdi fakat bir sene sonra aynı hataya düşmek kabul edilemezdi. Gazete ilerleyen satırlarda padişahın bu davranışı karşısındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

> "Bu devletin temelini kurmuş, bu devletin bayrağını asırlarca üç kıtada dört denizde gezdirmiş, bu devlete tarihin en büyük şan ve zaferini kazandırmış muazzam sultanların şimdiki halefinden, düşmanın bile huzur-ı şerefinde eğilmek mecburiyetini duyduğu Türk milletinin şimdiki padişahında bu büyük hakareti görmek… Ne garip tecelli! Anlaşılıyor ki ak sakalını millet hizmetinde ağartan emektar vezirin Londra Konferansı'nda söz hakkını Anadolu mümessillerine terk etmesinden hoşlanmamış. Anlaşılıyor ki padişah biri Ankara'dan öteki İstanbul'dan giden iki murahhasın düşmanlar karşısına düşmanlar gibi değil, aynı his ve emel taşıyan iki kardeş gibi el ele çıkmalarından memnun olmamış. Padişah bu vahdete İstanbul'da mani olabilmiş, Büyük Millet Meclisi Londra Konferansı'nda İstanbul'un Ankara'ya mutavaatını [itaat etmesini] istediği vakit, Babıali'yi bu haklı davete icabetten men edebilmişti. Bu tazyik [baskı] tesiriyle Ankara'ya menfi [olumsuz] bir cevap geldi. Fakat Londra'ya gidince, İstanbul'un tesir ve tazyikinden kurtulunca Ankara'nın hakkını tasdik etti. Yarım asırlık hayat-ı siyasetini son bir şerefle tamamlamak istedi. Ve Türkiye için söz hakkını Ankara'dan gelenlere verdi. Fakat padişah bundan memnun değil! Onun için şimdi

[109] "Londra Konferansı-İlk Resmi Haber", **Hakimiyet-i Milliye,** 27 Şubat 1921, s. 1.

> Babıali'deki tesir ve tazyikini telgraf telleriyle ta Londra'ya kadar gönderiyor. Ve Saint James Sarayı'nın yabancılarına parmağıyla Bekir Sami Bey'i gösteren hamiyetli vezirin omzuna dokunarak 'Hayır, millet değil, ben' diyor." [110]

Esasen basında da birçok defa ifade edildiği üzere Ankara Sevr'i hiçbir şartta kabul etmeyecektir, tadil olsun veya olmasın. Dolayısıyla onun asıl kavgası İtilaf Devletleri'nden ziyade, bu antlaşmayı daha önce imzalayan ve halihazırda tekrar kabule razı olan İstanbul iledir. Bu zihniyet ortadan kaldırılmadan hedeflerin gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir. Hakimiyet-i Milliye 14 Şubat 1921 tarihli sayısındaki bir makalede bu düşünceyi destekleyici bazı ifadelere yer vermektedir:

> "Babıali'nin en mühim meseleyi münhasıran [özellikle] zevahiri [görünüşü] kurtarmak endişesiyle pamuk ipliğine bağlamak suretiyle birer suret-i hale iktiran ettirilen [yaklaştırılan] maharet-i siyasiyesi, bu feci tarz halleri kabule müsait zihniyeti de maatteessüf yıkılmış olan eski muazzam Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı altında kalmıştır. Bu zihniyeti kıymetli bir cevhermiş gibi o enkazın altından çıkarmakla uğraşacak vaktimiz yoktur. Türk Anadolu'da yeni ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mazisinden daha şanlı bir istikbale namzed [aday] milli bir bina kuruyor. Binaenaleyh garplılar Anadolu ile anlaşmak için Ankara'yı, Babıali'nin bu millete pek uzun seneler maharet-i siyasiye şeklinde gösterilen gafletlerine varis görmek istedikçe şarkta sulh ve sükunu iadeye bir değil daha birkaç Londra Konferansı akdiyle de muvaffak olamayacaklardır."[111]

Konferansın bitmesine yakın bir zamanda Damad Ferid'in Londra'ya gönderilmesi, gerek Ankara kulisleri gerek Ankara basınında çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Hakimiyet-i Milliye'nin bu konudaki değerlendirmesi oldukça ilginç ve Ankara'nın İstanbul'a karşı bakış açısının geldiği noktayı göstermesi bakımından da bir o kadar önemlidir. Gazeteye göre Londra Konferansı'nın İstanbul'u tamamen Türklere bırakması sarayda büyük bir rahatsızlığa sebep olmuştur. Çünkü saray, İtilaf Devletleri'nin çekilmesiyle İstanbul'a Anadolu'nun hakim olmasından endişe etmektedir. Vaktiyle Anadolu'ya karşı Damad Feridler, Zeki Paşalar vasıtasıyla ordular gönderen saray, şimdi bunun karşılığını görmekten korkmaktadır ve Damad Ferid'in aceleyle Avrupa'ya gönderilmesi bu korkudan ileri gelmektedir. Buradan da

[110] "Padişah", **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Mart 1921, s. 1.
[111] "Ankara'da Babıali Zihniyeti Arıyorlar", **Hakimiyet-i Milliye,** 14 Mart 1921, s. 1.

anlaşılabileceği gibi Tevfik Paşa ve Bekir Sami Bey Anadolu hesabına çalışırken Damad Ferid de saray hesabına faaliyette bulunacaktır.[112]

1.3. 1922 Yılı Barış Görüşmeleri ve Osmanlı Barışına Dair Düşüncelerin Ankara Basınına Yansımaları

1.3.1. Ankara Basınında Paris Konferansı

İtilaf Devletlerinin Sevr'de tadil yapmak suretiyle Anadolu'ya önermiş olduğu sulh tekliflerinin her defasında sonuçsuz kaldığına önceki kısımlarda değinmiştik. Bu defa ise 22 Mart 1922 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nın neticesinde İtilaf Devletleri Türkiye ve Yunanistan'a mütareke teklifinde bulunma kararı almıştır. 26 Mart 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin dışişleri bakanlarının Türkiye'ye altı maddelik bir teklif sundukları görülmektedir. Bu tarihten itibaren Ankara basını yoğun bir şekilde mütareke meselelerine ve bu mesele etrafında dönen nota trafiğine yer verecektir. Bu süreç içerisinde İstanbul ve Ankara hükümetlerinin İtilaf Devletleri'ne ayrı ayrı vermiş oldukları notalar iki hükümet arasındaki tartışma konularından biri haline gelecektir. Türkiye ile aynı anda Yunanistan'a da sunulan mütareke teklifi Yunanistan tarafından derhal kabul edilmiştir. Bunu göz önünde bulunduran Ankara Hükümeti dünya kamuoyuna karşı savaş yanlısı değil uzlaşmacı bir portre çizmek adına teklife olumlu bir yaklaşım sergilemiş, bir nevi yeşil ışık yakmıştır. Ne var ki sunulan maddeler arasında kabul edilmesi mümkün olmayan bazı hususlar vardı. Üstelik o sıralar hükümetin esas gayesi olan Misak-ı Milli'ye aykırı hükümler de içermekteydi. Hatta Ankara basını bu teklifi bir suikast olarak adlandırıyor, Peyam-ı Sabah'tan başka bütün İstanbul matbuatının da durumun farkına vararak bu suikasta karşı büyük bir vatanperverlikle mücadele ettiklerini, mütareke aleyhinde makaleler neşrettiklerini takdirle beyan ediyordu.[113] Bu yüzden Ankara kararını bildirmekte acele etmemiş, mecliste bu konu üzerine uzun müzakerelerde bulunulmuştur.

[112] "Damad Ferid Yine Avrupa'ya Gidiyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Mart 1921, s. 1.
[113] "İstanbul Gazeteleri Mütareke İntihardır Diyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 27 Mart 1922, s. 1.

Mecliste görüşmeler sürerken İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletlerine vermiş olduğu cevabi notada bu hususun yalnız kendi salahiyetleri dairesinde olmadığının, Anadolu'nun cevabının beklenmesinin lazım geldiğinin söylenmesi önemlidir. Ayrıca notada konferansın teklifinde Trakya hakkında hiçbir kaydın mevcut bulunmadığına dikkat çekilerek Trakyasız bir teklifin kabul olunamayacağı da belirtilmiştir.[114] Çünkü Trakya iade edilmediği takdirde payitahtın herhangi bir saldırıya karşı savunulması mümkün olamayacaktır.[115]

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 30 Mart 1922 tarihli sayısında konferansta alınan bazı kararlardan bahsetmekte, milli istiklalin tasdiki ve hilafet makamının dini yetkisinin doğrulandığı maddelere özellikle dikkat çekmekte ve bazı eleştiriler yöneltmektedir. Çünkü Türkler istiklallerinin desteklenmesine ihtiyaç duymadıkları gibi hilafet meselesine müdahaleyi de hoş görmeyeceklerdir. Yalnız Türkler değil, İslam aleminin de bu müdahaleyi hayretle karşılayacağı noktasında hiçbir şüphe yoktur. Makalede bu durum hilafeti yakın zamana kadar Türklerden ayırmak için türlü oyunlar oynayanların mesele ile esas itibarıyla hiçbir alakaları olmadığı halde hilafete güya dini bir yetki bahşediyor gibi tavır takınmaları olarak yorumlanmıştır. İslam alemine karşı oynanan bu oyunun amacı ise özellikle Hint Müslümanlarına kendilerini kanıtlamaktır. Yazıda ayrıca Hindistan heyeti reisi ve Lloyd George arasında geçen bir diyaloğa da yer verilmiştir. Lloyd George'un Hint ahalisinin hilafetin Türklerde kalmasını neden bu kadar önemsediği, Türkler yerine Peygamber soyundan gelen birini seçmenin daha uygun olabileceği yönündeki soru ve tavsiyelerine heyet reisinin verdiği cevap Türkiye için hilafet meselesinin ve dünya Müslümanları için Türkiye sulhunun taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Heyet reisi ilk olarak İngilizlerin hilafet meselesine müdahale etmeye hakkı olmadığını, bu hakkın ancak ve ancak İslamlara ait olduğunu belirtmiştir. Türkler için söylenenler ise doğru olsa bile bunun İslam aleminde Türklere beslenen muhabbeti hiçbir şekilde etkilemeyeceğini bildirmiştir. Çünkü bütün Müslümanlar ve özellikle Hint Müslümanları bilmektedir ki tam bin seneden beri Türkler kendilerini İslamiyet için siper etmişlerdir. İslamiyet'i müdafaa ederek kuvvetlerini sarf

[114] "İstanbul Hükümeti'nin Devletlere Cevabı", **Hakimiyet-i Milliye,** 29 Mart 1922, s. 1.
[115] "İstanbul Hükümeti'nin Cevabı Hakkında", **Hakimiyet-i Milliye,** 30 Mart 1922, s. 2.

eylemişlerdir. Onlar olmasaydı Endülüs'te olduğu gibi İslamiyet de mahvolurdu. Heyet reisine göre Türkiye'nin Hristiyan aleminin hücumuna maruz kalması da İslam müdafii olması sebebiyledir. Bu yüzden İslamiyet'in siperi olan Türkiye'nin zor durumda olduğu günlerde bu kere de Türklerin imdadına koşmak, Türkleri müdafaa eylemek bütün İslamlar ve özellikle Hintliler için dini ve tarihi bir vazifedir. Hintliler de bu vazifeyi yerine getirmektedir. Heyet reisi sözlerini şu çarpıcı cümleyle bitirmiştir: "Hilafet Türklerindir, elinden alındığı gün hilafetin sesi kalmaz ve kimse onu tanımaz."[116]

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ankara Hükümeti konferansın şartlarını Misak-ı Milliye muhalif görmekteydi. Lakin cenkçi bir imaj çizmemek için tahliye gibi bazı karşı şartlar öne sürerek mütarekeyi kabul etmiştir. Ankara Hükümeti'nin İtilaf Devletlerine vermiş olduğu cevabın İstanbul'da hoş karşılandığı, İstanbul gazetelerinin notayı ziyadesiyle basiretli bulduğu görülmektedir. Hariciye Vekili İzzet Paşa'nın "Bundan makul, müdebbir ve iyi bir cevap olamaz. Bu sebeple mezkur cevap bizim üzerimizde gayet iyi bir tesir icra etmiştir."[117] şeklindeki değerlendirmesi İstanbul Hükümeti'nin de notayı memnuniyetle karşıladığının kanıtıdır. Öyle ki Babıali şimdiye kadar izhar etmiş olduğu esasları Ankara Hükümeti'nin notası doğrultusunda değiştirecektir.[118] Buna rağmen Babıali'nin tavırları Ankara'da olumlu bir hava oluşturmadığı gibi Hakimiyet-i Milliye de bütün bunları boş çabalar olarak karşılamaktadır. Gazeteye göre Babıali'nin hususi cevabının hiçbir ehemmiyet ve kıymeti yoktur. Babıali bunu bildiği için cevabını Ankara'nın cevabının neşrine bağlamıştır. Çünkü Ankara'nın cevabını doğrulamaktan başka çaresi kalmamıştır. Hiçbir kuvvet ve kıymeti temsil etmeyen bu taslak bilhassa mütareke hakkında Ankara'yı tekrar etmek zorundadır.[119] Burada Ankara basınının Babıali'nin notasını bir hıyanet metni olarak değerlendirdiğinin altını çizmek istiyoruz. Bu konuda Yeni Gün Gazetesi'nde yayımlanan makalede aynen şu ifadelere yer verilmektedir:

[116] "Haddnâşinâslık", **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Mart 1922, s. 1.
[117] "İstanbul Gazeteleri ve Hükümetimizin Cevabı", **Hakimiyet-i Milliye,** 9 Nisan 1922, s. 1.
[118] "Padişah Sarayında Hala Entrikalarla Meşgul", **Anadolu'da Yeni Gün,** 9 Nisan 1922, s.1.
[119] "Cevabımızın Tesirleri", **Hakimiyet-i Milliye,** 9 Nisan 1922, s. 1.

> "İstanbul Hükümeti artık uzun tereddütlerden, sonsuz müzakerelerden sonra cevabını düvel-i itilafiye mümessillerine tevdi [teslim] etti. Padişahla sarayda gizli gizli görüşüldükten sonra nihayet ortaya bu cevabi nota sureti çıktı. Bu nota hakkında uzun mütalaat serdine lüzum kalmadan, Babıali'nin bu yeni hareketi köhne bir zihniyetin yeni hilelerini ve sarayın keşidesini hala yüksekten görmeye alışan ruhunu göstermek itibarıyla şayanı dikkattir. Yoksa Anadolu namına söz söylemek için hiç kimse İstanbul'un hududu içinde bile tebaası kalmayan İstanbul Hükümeti'ne salahiyet [yetki] vermiş değildir. Şimdiye kadar yaptıklarını kendi kanıyla silmeye çalışan halk, kendi azmini, meramını da yine kendi diliyle söylemek hakkını haizdir. Hiç olmazsa bu İstanbul'daki efendiler üzerlerine imzalarını attıkları Sevr Muahedesi'ni yırtan halka bühtan etmeseler, artık susup bir köşeye çekilseler ve hıyanetlerinin tövbe ve istiğfarıyla meşgul olsalardı. Fakat bu günahkar Sevr'i tasdik edenler ve pek az zaman evvel üzerine bugünkü düşmanlarla birlikte ölüm ve harp savurduğu Anadolu'ya ordum demek küstahlığını göstermeseydi. Notanın hangi kısmına bakılsa Babıali'nin karanlık dehlizlerinde toplanan ikinci bir meskenet, fesat ve hile kokusu kendini hissettiriyor. Ne şayanı ibrettir ki Babıali hükümetlere yalvarırken kendi kendisine bir hükümet-i seniyye nazarıyla bakmaktan haya etmiyor. Nazarında memleketi kurtarmaya Allah ile ahdeden milli hükümetin unvanı yalnız bir ordu sıfatıyla hülasa edilebiliyor. Evet burada tarihi değiştiren, milli istiklalini koruyan, istikbalini kazanan bir ordu var. Fakat o Babıali'nin İtilaf ve Hürriyet'in, sarayın ordusu değil, milletin kendi ordusu, kendi kahraman askeri, kendi evladıdır. Ondan başka Ankara'da bir büyük Türkiye Millet Meclisi mevcuttur ki milletin bağrından kopup toplanmıştır. Ordusuz, mebussuz, şerefsiz, istiklalsiz Babıali Büyük Millet Meclisi'nin teşkil ettiği hükümeti tanımak istemiyorsa biz bununla pek çok müftehir oluruz. Zaten TBMM Hükümeti Babıali'nin evrak kayıtlarına geçmek için değil, Türk'ün büyük tarihine geçmek için teessüs etti."[120]

Basında notayla ilgili tepki gösterilen noktalardan biri de Babıali'nin mütarekeyi Türkiye dışında, Avrupa şehirlerinden birinde imzalamayı talep eden maddesidir. Yeni Gün'e göre maddenin yazılış amacının altında farklı emeller vardır. Örneğin konferansın İstanbul'da yapılması halinde Babıali, Büyük Millet Meclisi murahhaslarının İstanbul halkı tarafından ilgi görmesinden, alkışlanmasından korkmaktadır. Dünyada kendi mukadderatını ilgilendiren bir içtimanın kendi toprakları dışında yapılmasını rica edebilecek hiçbir cemiyet yoktur ve Yeni Gün'ün ifadesiyle İstanbul Hükümeti bu tavrıyla ihanetini bir kez daha ortaya koymuştur.[121]

Ayrıca basına göre esasında Babıali'nin söz hakkını Ankara'ya bırakmasının altında da büyük bir kurnazlık ve hıyanet bulunuyordu. 12 Nisan 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de Babıali için şu sözler sarf edilmektedir:

[120] "İstanbul Hükümeti Cevabi Notasını Verdi", **Anadolu'da Yeni Gün,** 12 Nisan 1922, s. 1.
[121] "İstanbul Hükümeti Cevabi Notasını Verdi", **Anadolu'da Yeni Gün,** 12 Nisan 1922, s. 1.

> "Babıali bugün bir gölgeden, bir hiçlikten ibarettir. Milletle hiçbir alakası kalmamıştır. Millet nezdinde hiçbir mevkii yoktur. Yalnız Türkiye halkınca değil bütün alemce de Babıali'nin ne olduğu artık görülmüştür. En ziyade güvendiği kuvvetler tarafından bile bugün kendisinin terk olunduğunu görerek artık şaşırmış ve ne yapacağını bilemeyerek sersemlemeye koyulmuştur."[122]

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekler Ankara Hükümeti'nin öfkesi ve basının tepkisi için önemli birer sebep olarak görünse de bizce bir bahane olmaktan öteye geçememektedir. Çünkü öfkenin esas sebebi İstanbul'un hala bir hükümet gibi davranarak Türkiye adına söz söyleme hakkını kendisinde bulmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim İzzet Paşa'nın Avrupa seyahati bundan dolayı tepkiyle karşılanmıştır:

> "Babıali ve saray üç seneden beri düşmanlarla birleşerek, teşrik-i mesai ederek Anadolu'da parlayan istihlas, istiklal, şeref ve haysiyet ocağını söndürmek için elinden ne geliyorsa yapıyor, hiçbir şey esirgemiyor. Nihayet bu mülk ve millet için bir idam hükmünden ve tarih-i İslam için de bir hatm-i kelam manasından başka bir şey ifade etmeyen Sevr Muahedesi'ni kabul ve imza ediyor. Bütün cinayetler o üç seneden beri bu milletin gözü önünde irtikab edildi ve sıra ile biri diğerinin arkasından gelip geçti. Bu cinayetleri işleyenler hiç olmazsa sussalar. Kendilerini unutturmaya çalışsalar. Hiç olmazsa bu suretle kendilerinde son bir damla haya ve hicap kalmış olduğuna başkalarını inandırabilirler. Mesela şura-yı saltanatta Sevr Muahedenamesi'nin kabulü lehinde rey vermiş ve bi'l-âhire bu muahedenameyi imzalamış olan makamı temsil eden İzzet Paşa hangi yüzle bu kere Avrupa'ya giderek tam o muahedenamenin feshi için yapılan içtimaya iştirak eyliyor. İngiltere, Fransa, İtalya Hükümetleri bu zatın temsil ettiği Babıali'nin Sevr Muahedenamesi'ni kabul etmiş, o muahedenameyi bu millete de kabul ettirmek için üç seneden beri müracaat etmedik vasıta bırakmamış olduğunu bilmiyor muydular? Sevr sırf Anadolu'nun mücahedesinin tesiri ile bozuluyor ve bu sayede Türklük ve İslamiyet kurtuluyor ve İzzet Paşa'nın temsil ettiği makamlar ise bu mücahedeye karşı hala mücadele etmekte berdevamdırlar. Bu devletler bunu bilmiyor mu? O halde İzzet Paşa onlardan ne bekliyor?"[123]

Sulh görüşmeleri sırasında meydana gelen tüm bu gelişmeler göstermiştir ki Ankara, İstanbul Hükümeti'ni tamamıyla yok saymakta ve Ankara Hükümeti haricinde bir hükümetin varlığından bütünüyle rahatsızlık duymaktadır. Nihayetinde İtilaf Devletleri Ankara'nın notasına olumsuz cevap vermiş, barış görüşmeleri bir kez daha

[122] "Babıali'nin Cevabı mı Hıyaneti mi", **Hakimiyet-i Milliye,** 12 Nisan 1922, s. 1.
[123] "Babıali'nin Cevabı mı Hıyaneti mi?", **Hakimiyet-i Milliye,** 12 Nisan 1922, s. 1.

sonuçsuz kalmıştır. 30 Ağustos günü elde edilen son zafere kadar da sulh için yapılan girişimlerin hiçbiri gerçekleştirilemeyecektir.

1.3.2.Ankara Basınında Mudanya Mütarekesi

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde (30 Ağustos 1922) Yunan ordusuna karşı kesin bir zafer elde edilmesinin ardından Yunanlıların destekçisi olan İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere, mütarekeden başka bir çıkış yolu olmadığına kanaat getirmiştir. Bu sebeple Türkiye'ye bir kez daha mütareke teklifi götürüldüğünde TBMM Hükümeti ileri sürdüğü şartları içerdiği takdirde mütarekenameyi kabul edeceğinin teminatını vermiştir. Bu şartları kısaca şu şekilde toparlayabiliriz:

1. Düşman bulunduğu bütün yerleri bütün silah, mühimmat, erzak ve ordusu ile beraber bilakaydüşart teslim eyleyecek.
2. Şimdiden gerek Anadolu ve gerekse Trakya'ya ait her türlü iddiadan feragat edecek ve bütün bunların yalnız Türk'ün olduğunu kabul eyleyecek.
3. Üç seneden beri Türk memleketinde icra ettiği tahriplerin imarı ile Türk milletinin tahmil ettiği bütün masrafı, bütün fedakarlıkları tazmin edecek.
4. Memleketin istilası esnasında memleketi tahrip ve ahali üzerine cebir ve şiddet istimal etmiş olanların tamamını TBMM Hükümeti'nin eline muhakeme edilmek üzere teslim edecek.

Düşmanı pençesinin içerisinde gören Ankara, bu durumun getirmiş olduğu özgüvenle yukarıdaki şartları ileri sürüyor, bu şartları içermeyen her türlü mütareke teşebbüsünün reddedileceğini bildiriyordu. Çünkü zaten muzaffer Türk ordusu zikredilen şartları elde etmek üzereydi.[124] Lakin hükümet bu büyük gayeye erişmek için de mutlaka kan dökmek, mutlaka birkaç bin memleket evladı daha kaybetmek hevesinde

[124] "Lloyd George'un Mütareke Teşebbüsü", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Eylül 1922, s. 1.

değildi ve bunun içindir ki gördüğü ilk temayül üzerine derhal sulh yolunu tutmuştur.[125] 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da toplanma kararı alan konferansta İstanbul Hükümeti'nden temsilcilerin bulunmaması, Türkiye'yi temsil etmek üzere yalnızca Ankara Hükümeti temsilcilerinin konferansa katılması bu konferansın en dikkat çekici ve önemli özelliği olarak gösterilebilir. Bunda şüphesiz ki Ankara'nın İstanbul Hükümeti hakkındaki fikirleri etkili olmuştur. 27 Eylül 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de bununla ilgili oldukça sert ifadeler yer almaktadır:

> "Hakikaten şu Babıali milletin başına belaların en büyüğü oldu. Anadolu evladı kanı pahasına bu muazzam zaferi ihraz edip [kazanıp] uzlaşmaya çağırıldığı bir zamanda kendisine silah çeken, aleyhine fetvalar çıkartan, düşmanlarla bir olup idam kararı veren Babıali de bu zafere iştirak iddiasına kalkıyor. Ne ile efendiler? Elinizdeki kan ve cinayet lekesiyle mi bu iştiraki iddia ediyorsunuz yoksa yine bir ecnebinin hesabına hareket ederek mi? Hıyanete paydos! Babıali hiç olmazsa son beka-yı ömrünü tövbe ve istiğfara hasretmelidir. Nota gayet sarihtir ve orada davet olunan TBMM'dir. Çünkü Türk topraklarının başka sahibi yoktur. Babıali'nin ince, dessas [hilekar] politikası bunu anlamamak istiyorsa bizim namuskar ve açık sedamızı duymalı ve bu hakikati kafasına sokmalıdır."[126]

Neticede dokuz gün süren çetin bir müzakere devresi sonucunda 11 Ekim 1922 tarihinde mütareke imzalanmıştır. Hakimiyet-i Milliye mütarekenin imzalanmasını büyük zafer olarak nitelendirmekte ve müjdeyi şu satırlarla vermektedir:

> "Büyük zafer siyasi semerelerini önümüze koymuş ve artık bunları birer birer toplamak sırası gelmişti. İşte dokuz gündür yine bizi bu büyük zafere isal eden dehalar, bize bu muhteşem günleri bahşeden zekalar bütün incelikleri, bütün kudretiyle çalıştılar ve bize büyük Gazi'nin buyurdukları gibi büyük zaferin ilk mühim siyasi semeresini bahşetti[ler]."[127]

11 Ekim'de mütarekenin imzalanmasıyla birlikte İstiklal Harbi resmi olarak sona ermiştir. Mudanya Mütarekesi saltanatın kaldırılmasına giden süreçteki mühim

[125] "Zaferden Zafere", **Hakimiyet-i Milliye,** 12 Ekim 1922, s. 1.
[126] "Babıali'nin Hüsnükuruntusu", **Hakimiyet-i Milliye,** 27 Eylül 1922, s. 1.
[127] "Zaferden Zafere", **Hakimiyet-i Milliye,** 12 Ekim 1922, s. 1.

eşiklerden biri olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Mütareke öncesi meydana gelen olaylar saltanatın ilgasının kapısını aralamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
ANKARA HÜKÜMETİ'NİN İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE OLAN İLİŞKİSİNİN ANKARA BASININA YANSIMALARI

2.1. Ankara Basınında Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetleri Dönemi

Milli Mücadele dönemi boyunca İstanbul ile Ankara arasındaki ilişki İstanbul'da kurulan hükümetlere göre değişiklik göstermiştir. Dolayısıyla bu süre içerisinde basının tutumunun da bu ilişkiye göre şekillendiğini söyleyebiliriz. 1920 yılının başlarında hükümet ve padişah birbirinden çok farklı görülmüyordu. Damad Ferid Paşa yerine sadrazam olan Ali Rıza Paşa'nın kurduğu hükümet (4 Ekim 1919- 2 Mart 1920), uzun zamandır beklenen Meclis-i Mebusan'ın açılışını gerçekleştirmiş, Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe sokmuştu. Bu gelişme memleketin genelinde hükümete karşı olumlu bir hava meydana gelmesine sebep olmuştur.

Diğer taraftan Paris'te Türkiye sulhunun görüşülmeye başlanacağına dair haberler Ankara ve İstanbul arasındaki siyasete yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye'nin barış şartlarının belirlenmesine doğru giden bu süreçte hükümetle Kuvâ-yi Milliye taraftarları yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Burada hedeflenen şüphesiz ki İtilaf Devletleri'ne karşı devlet ve milletin birlikte hareket ettiği, tek bir hedef etrafında birleştiği, meclis ve hükümetin el ele olduğu imajının çizilmesidir. Milli Mücadele için birlik olunması, ayrılıkçı söylemlerden kaçınılması ve hep birlikte hareket edilmesi gereklidir. Çünkü ancak böyle olduğu takdirde başarılı olunabilir. Bu bağlamda padişahın Meclis-i Mebusan için yapmış olduğu konuşma oldukça önemlidir. Yunus Nadi, bilhassa devletin birlik ve bütünlüğünü muhafaza azminde herkesin el birliği etmesi gerektiği noktasında toplanan bu "nutk-ı hümayun"un bir baba lisanıyla ifade edilmiş olduğunu söyler.[128] Padişahın bu amaç uğrunda tutulacak hareket hattını da "asil ve vakur bir baba edasıyla" dile getirdiğini yine Yunus Nadi'den öğreniyoruz.

[128] Yunus Nadi, "Padişah ve Millet", **Yeni Gün,** 13 Ocak 1920, s. 1.

Bununla birlikte Yeni Gün Gazetesi'nin ufak tefek de olsa hükümete karşı bazı eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Bu eleştiriler genellikle hükümetin İtilaf Devletleri karşısındaki tutumu ekseninde dönmektedir. Örneğin uzun zamandır Türkiye lehinde ve aleyhinde bu kadar sözler söylenirken Babıali bu durum karşısında sessiz kalmakla suçlanır. Türkiye sulhunun şartlarının belirginleşmeye başlamasıyla birlikte hükümetin daha kararlı ve sert bir tavır takınması gerektiğini savunan Yunus Nadi, hükümetin bu konuda vermiş olduğu muhtırayı da yeterli görmez. Yine de bu adım tepki göstermek adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.[129]

Zaman zaman gerek halk arasında gerek basında meclis ve hükümet arasında ihtilaf olduğuna dair bazı dedikodular da dolanmaktaydı. Yeni Gün Gazetesi bir taraftan bu ihtilafların bertaraf edilmesine dair rivayetlere cevap veriyor, bunun katiyen aslı ve esası olmadığını belirtiyordu.[130] Milletin bütün kuvvetlerini bir araya toplayarak belirli bir hedef için çalışmanın o günün en mühim meselesi olduğunu mütemadiyen dile getiren gazete, faaliyetin şekil ve mahiyetini tayin ve tespit edecek müessesenin Meclis-i Mebusan, onu sevk ve idare edecek olan müessesenin de hükümet olduğunu belirtiyor, bu iki müessesenin birlikte çalışmasını ivedilikle temin etmek gerektiğini her fırsatta vurguluyordu.[131] Kuvâ-yi Milliye ile hükümet arasında ikilik olduğunu söyleyenlere ise Hakimiyet-i Milliye şu cevabı vermektedir: "Hükümetle millet ne kadar bir, ne kadar müşterek, ne kadar aynı fikir ve his ile müttehid olmak lazımsa ve nasıl ki bunlar arasında ikilik yoksa, milletten başka bir şey olmayan Kuvâ-yi Milliye ile hükümet de o kadar yekdiğerinin mütemmimidir (bütünleyicisidir) ve aralarında ikilik söz konusu değildir."[132]

Ali Rıza Paşa kabinesinin mecliste okuduğu beyanname hem mebuslardan hem basından tam itimad almış olmasına rağmen sadrazamın 4 Mart tarihindeki istifasının basında memnuniyetle karşılandığını söyleyebiliriz. Yeni Gün Gazetesi istifayı, Ali Rıza Paşa'nın vatana samimiyetle bağlı olduğunun bilindiği ancak kendisinin bu görev için uygun olmadığı, bu yüzden istifa etmekle isabetli bir karar verdiği şeklinde yorumlamıştır.[133] Bununla birlikte yeni kurulan Salih Paşa kabinesi (2 Mart 1920- 5 Nisan 1920) de matbuatça fevkalade bir memnuniyetle karşılanmamış, hemen bütün

[129] Yunus Nadi, "Hükümetin Muhtırası", **Yeni Gün,** 9 Ocak 1920, s. 1.
[130] "Meclis ve Kabine", **Yeni Gün,** 4 Şubat 1920, s. 1.
[131] "Meclis ve Hükümet", **Yeni Gün,** 7 Şubat 1920, s. 1.
[132] "Kuva-yi Milliye Ne Oluyor?", **Hakimiyet-i Milliye,** 24 Şubat 1920, s. 1.
[133] "Hükümet Tebdili", **Yeni Gün,** 5 Mart 1920, s. 1.

gazeteler yeni kabinenin teşkil tarzını günün ihtiyacına uygun bulmamışlardır.[134] Nitekim 16 Mart tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi sebebiyle Salih Paşa'nın görev süresi de pek uzun sürmeyecektir. İngilizler Anadolu hareketine karşı ılımlı tavırlar sergileyen Salih Paşa yerine önceki sadrazamlıklarında da Ankara'yla çekişmeli bir ilişki yürüten Damad Ferid Paşa'yı sadarete getirmeyi uygun göreceklerdir. Bu gelişmeler karşısında Salih Paşa hakkında Yeni Gün'de yazılan şu sözler ise oldukça manidardır: "Salih Paşa müşkül bir şerait altında riyaset-i hükümeti deruhte etmekle büyük bir eser-i cesaret göstermiş oldu. Müşarünileyh ağır olduğu kadar karanlık bir vaziyet karşısında bulunuyordu, bundan da zerre kadar hisse-yi mesuliyeti yoktu. Şimdiki halde kabinenin istifasını takdim edeceği mütemadiyen mevzu bahis olmaktadır."[135]

Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetleri döneminde meydana gelen en önemli olayların Mebusan Meclisi'nin yeniden açılması ve ardından İstanbul'un işgal edilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu iki meseleye basında yer verildiği ölçüde daha detaylı değinmek istiyoruz.

2.1.1.Ankara Basınında Son Osmanlı Mebusan Meclisi

1920 yılının başlarında basını en çok meşgul eden meselelerden biri de İstanbul'da yeniden açılacak olan Meclis-i Mebusan'dır. 21 Aralık 1918'de Sultan Vahdettin tarafından feshedildikten sonra Sivas Kongresi'nde yapılan görüşmeler doğrultusunda meclisin yeniden açılması kararlaştırılır. Hakim olan düşünce meşruti yönetimi yeniden tesis edecek bir hükümetin kurulmasıdır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın kolordu komutanları tarafından padişaha çekilmek üzere hazırladığı 11 Eylül 1919 tarihli telgraf örneğindeki ifadeler bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

> "…Millli birliğin gücü üzerinde hiçbir politik etki yoktur. Ordu her türlü politik akımların dışında ve ancak vatanını, milletini, padişahını korumaya kararlı bulunan milletin yanındadır. Bu sebeplerle milletin haklı isteklerine dayanarak dinine, milletine, vatanına bağlı, padişahına ve halifesine saygılı, dürüst kişilerden meydana gelecek meşrutiyetçi yeni bir hükümetin kurulması, böylece milletin ve ordunun tatmin edilmesi gerekir. Biz kolordu komutanları da böyle adaletli bir hükümet kuruluncaya kadar bugünkü hükümetle hiçbir muhabere ve münasebette

[134] "Yeni Kabine Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti", **Yeni Gün,** 10 Mart 1920, s. 1.
[135] "Vaziyet", **Yeni Gün,** 24 Mart 1920, s. 1.

bulunmamaya karar vermiş olan milletten ayrılmayacağımızı bildirmeye mecbur olduk.[136]"

Nutukta da bahsettiğine göre Mustafa Kemal'in asıl niyeti İstanbul dışında kendisinin reislik edeceği bir meclis kurmaktır. Ankara'ya gelen milletvekilleriyle yaptığı temaslarda Mustafa Kemal bu düşüncesini dile getirir ve Meclis-i Mebusan'ın içerisinde Milli Mücadele'yi temsil eden bir grubun kurulması zorunluluğunu arz eder.[137] Bu amaçla Rauf Orbay'ın başını çektiği Felah-ı Vatan grubu teşkil olunur. Grup Mustafa Kemal'i başkan seçtirmek üzere bazı teşebbüslerde bulunsa da gerekli desteği göremez, hatta bu mesele gündeme dahi alınmaz.

İstanbul'da Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın emriyle seçimlerin yeniden yapılmasına karar verilir. Meclisin 12 Ocak 1920 tarihinde açılışına kadar geçen sürede gazetelerin hemen her sayısında meclisin ne zaman açılacağı konusu gündeme taşınmıştır. Yeni Gün Gazetesi, türlü bahanelerle meclisin açılışının ertelendiği her günün meşrutiyete vermiş olduğu zarardan bahseder. Başa gelen bunca felaketlerin meşrutiyetin uygulanmamasından kaynaklandığını savunurken diğer devletlerle kıyaslayarak bizdeki yanlış meşrutiyet uygulamalarını eleştirir. Başka bir ifadeyle, gazeteye göre, "Meşrutiyetimiz alaturka bir meşrutiyettir ve hükümet Kanun-i Esasi'nin hükümlerine tam olarak riayet etmemektedir.[138]" Meclis-i Mebusan'ın açılmasının bu derece ısrarla üzerinde durulmasının en büyük sebebi, özellikle sulh meselelerinin konuşulduğu günlerde meclisin birleştirici gücüne duyulan güvendir.

Nihayet 12 Ocak 1920 tarihinde sadrazam tarafından okunan nutk-ı hümayun ile meclis açılır. Padişah rahatsızlığı sebebiyle açılışa katılamaz. Yunus Nadi, Yeni Gün'de yayınlanan baş makalesinde meclisin açıldığı müjdesini verirken bundan sonrası için meclisin ilk ve en önemli görevinin milleti saltanat ve hilafetin tac ve tahtı etrafında birleştirerek şimdiye kadar başarılamamış olan vahdeti sağlamak olduğu vurgusunu yapar.[139] Bu kısım Milli Mücadele taraftarlarının ilk dönemlerde hilafet ve saltanata bakış açısını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir ve gazetenin birçok nüshasında aynı vurgu sıklıkla tekrar edilmiştir. Mustafa Kemal meclisin açılışı sebebiyle Heyet-i Temsiliye adına padişaha ve riyaset makamına tebrik ve teşekkür

[136] Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 115.
[137] Atatürk, **a.g.e.,** s. 416.
[138] "Açılıyor, Açılacak", **Yeni Gün,** 3 Ocak 1920, s. 1.
[139] Yunus Nadi, "Meclisin Küşadı", **Yeni Gün,** 12 Ocak 1920, s. 1.

telgrafları gönderir.[140] Buna karşılık meclis reisi, Heyet-i Temsiliye'ye göndermiş olduğu telgrafta vatanın müdafaası uğrunda göstermiş oldukları mücadeleden dolayı Meclis-i Mebusan'ın fazlasıyla duygulandığını belirtmiş, milletin hukukunu müdafaa hususunda göstermiş oldukları vatanperverlik dolayısıyla muvaffakiyetler dilemiştir.[141]

Meclise kimin başkanlık edeceği meselesi ise uzun süre zihinleri meşgul etmiştir. Muallakta kalmış bu durum sebebiyle bir süre geçici olarak Erzurum mebusu Celaleddin Arif Bey'in meclise başkanlık ettiğini görüyoruz. 31 Ocak tarihinde riyaset makamına Reşad Hikmet Bey seçilir ancak kısa bir süre içerisinde vefat eder. Celaleddin Bey yeniden, bu defa süresiz olarak meclis başkanı olur.

Meclis hakkında basına yansıyan bir diğer önemli mesele hükümet tarafından oluşturulan programdır. Yeni Gün Gazetesi'nin 9 Şubat 1920 tarihli sayısından edindiğimiz bilgiye göre kabine, mecliste oluşturulan Felah-ı Vatan grubunun bakış açısına uygun olacak şekilde programını değiştirerek meclise beyan edecektir. 10 Şubat tarihinde Sadrazam Ali Rıza Paşa programı mecliste okur. Program milletvekillerinin çoğunluğu tarafından büyük beğeni toplar ve kabineye 2 muhalif oya karşılık 104 oyla itimat edilir. Yeni Gün Gazetesi'nin satırlarından da programın ne derece memnuniyetle karşılandığını anlayabiliyoruz. Hükümet ve meclisin aynı fikir ve gaye içinde olması bundan sonrası için birlikte hareket edileceğine dair ümit oluşturmuş, vatan ve milletin istikbali için Anadolu'daki milletin direnişini meşru bir çerçevede yürütmek üzere atılmış büyük bir adım olarak görülmüştür. Bu adımın bütün millet ve ümmetin halife ve hakan etrafında birleşmesi şeklinde yüce bir gayeye hizmet edeceği düşünülmüştür.[142] Hükümet adına sandalyeleri işgal eden kişilerin halk adına sandalyeleri işgal edenlerden hiçbir farkı olmadığı anlaşılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İstanbul Hükümeti hakkındaki ön yargıların büyük ölçüde kalktığını görmekteyiz.

4 Mart'ta Ali Rıza Paşa hükümeti ani bir şekilde istifa eder. Sultan Vahdettin istifayı kabul etmek istemese de sadrazam Ali Rıza Paşa'nın ısrarı üzerine onaylar. İlginçtir ki bir aydan az bir zaman öncesinde tam anlamıyla itimat gösterilen bir hükümetin tebdili bu defa basında memnuniyetle karşılanarak isabetli bir karar olarak görülmüştür. 7 Mart'ta Salih Paşa sadrazamlığa getirilerek yeni kabineyi kurma görevi kendisine verilir.

[140] "Heyet-i Temsiliye'nin Teşekkür Telgrafları", **Yeni Gün,** 20 Ocak 1920, s. 1.
[141] "Meclis-i Mebusan'ın Cevabı", **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Şubat 1920, s. 2.
[142] Yunus Nadi, "Kabinenin Beyannamesi", **Yeni Gün,** 10 Şubat 1920, s. 1.

Son Meclis-i Mebusan hakkındaki belki de en önemli olay Misak-ı Milli'nin kabul edilmesidir. Sulh konferansının yaklaştığı günlerde devletin bir sulh programı olması gerektiği herkesin hemfikir olduğu bir meseleydi. Keza Yunus Nadi birçok defa köşe yazılarında bu ihtiyacı dile getirmiştir. Nihayet mebusların, meclisteki sulh görüşmeleri sırasında bir Misak-ı Milli vesikası etrafında ittifak ettikleri haber alınmıştır.[143] Altı maddeden meydana gelen bu ahidnamede bütün milletçe kabul ve müdafaa edilmekte olan esaslar tespit olunmuştur. Devletin istiklali ve milletin istikbali için yapılabilecek en azami fedakarlığın sınırları bu maddeler ile ortaya konulmuştur. Bu esaslar dışında kalacak bir Osmanlı Devleti'nin devam ve varlığının imkansız olduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.[144]

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı Ahd-ı Milli Beyannamesi ile Türk milletinin yapabileceği azami fedakarlığın sınırlarını çizerek bir bakıma işgalci devletlere kendi barış şartlarının esaslarını tebliğ etmiştir.[145] Meclisteki mebusların çoğunluğu tarafından alınan bu kararların her bir maddesi ne kadar önemliyse doğurduğu sonuçlar da o derece önemlidir. İstanbul Hükümeti'nin Misak-ı Milli'ye ortak olması, Milli Mücadele kadrolarıyla birlikte hareket eden bir görüntü çizmesi İstanbul'un işgaline giden süreci hızlandırmış ve 16 Mart günü İstanbul bilfiil işgal edilmiştir. Kısa bir süre sonra 11 Nisan tarihinde de işgal kuvvetlerinin baskıları sonucunda meclis tamamen kapatılmıştır. Basına uygulanan sansür ve baskıdan olacaktır ki ertesi gün o dönemde İstanbul'da yayınlanan Yeni Gün Gazetesi'nde meclisin kapatılmasıyla ilgili hiçbir habere rastlanmaz. Yalnızca ilk sütunda "Millet Katilleri" gibi çarpıcı bir başlıkla bulaşıcı hastalıklar konulu bir makaleye yer verilmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetleri tarafından kapatılması meclisin açıldığı günden itibaren göz önünde bulundurulan bir durumdu. Bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde alınacak vaziyetin planları önceden yapılmıştı. Dolayısıyla İstanbul'daki meclisin kapatıldığı haberi alınır alınmaz Anadolu'da "fevkalade meclis-i milli"nin toplanması için çalışmalara başlanmıştır. Meclisin uğradığı saldırı üzerine derhal Ankara'ya hareket eden meclis reisi Celaleddin Arif Bey mebuslara bir çağrı yaparak

[143] "Misak-ı Milli", **Yeni Gün,** 29 Ocak 1920, s. 1.
[144] Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 88.
[145] Fahir Armaoğlu, **Türk Siyasi Tarihi,** İstanbul, Kronik Kitap, 2019, s. 45.

vazifelerini Ankara'da yerine getirmeleri için davette bulunmuştur.[146] Yine Hakimiyet-i Milliye'nin 10 Nisan 1920 tarihli sayısından öğrendiğimize göre Heyet-i Temsiliye tarafından Ankara'da açılması kararlaştırılan fevkalade meclise her sancaktan beş tane olmak üzere memleketin dört bir yanında aza seçimlerine başlanmıştır.[147]

2.1.2.Ankara Basınında İstanbul'un İşgaline Yönelik Tepkiler

Osmanlı Devleti'nin savaştan çekildiğini ilan eden Mondros Mütarekesi'ni takiben İtilaf Devletleri, 13 Kasım 1918'de boğaza savaş gemilerini sokmak suretiyle İstanbul'u işgal etmiştir. Aradan geçen bir yıldan fazla süre içerisinde Osmanlı Devleti mukadderatını belirleyecek olan sulhun gerçekleşmesini beklemiştir. Londra'da devam eden müzakerelerde, İstanbul'un Türklere bırakılacağının konuşulduğu bir dönemde İtilaf Devletleri kuvvetlerinin İstanbul'a girerek şehri tamamen işgal etmesi, hem Türkler hem de tüm Müslümanlar nezdinde büyük hayal kırıklığı oluşturmuştur. İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yi Milliye ile ortak hareket etmesini ve Kuvâ-yi Milliyecilerin Anadolu'da yürüttüğü bazı faaliyetleri bu işgalin sebebi olarak gösterir. İşgalin hemen ardından işgalcilerin yayımladığı beyannameye göre Osmanlı Devleti İttihat ve Terakki Cemiyeti yüzünden savaşa sürüklenmiş ve savaşın yenilgiyle sonuçlanması dolayısıyla türlü felaketlere duçar olmuştur. Sulh konferansının toplandığı ve Osmanlı Devleti'yle bir sulh anlaşmasına varılmaya çalışıldığı günlerde İttihat ve Terakki erkanının fikirlerine mensup birtakım kişiler bazı tertiplere girişmişler, bu hareketleriyle sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylemişlerdir. Buna rağmen sulh konferansı İstanbul'un Türklerde kalmasına karar vermiştir ancak bazı şartların yerine getirildiğinden emin olmak için tedbir amacıyla İstanbul'un muvakkaten işgali uygun görülmüştür.[148]

Yeni Gün Gazetesi'nin işgal sonrası yayımlanan ilk nüshasındaki yazılarından anlaşıldığı kadarıyla meselenin ciddiyeti kavranmakla birlikte İtilaf Devletleri'nin de

[146] "Mebusan-ı Millete", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Nisan 1920, s. 1.
[147] "Fevkalade Meclis-i Milli", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Nisan 1920, s. 4.
[148] "Tebliğ-i Resmi", **Yeni Gün,** 21 Mart 1920, s. 1.

belirttiği üzere bunun geçici bir durum olduğu düşünülmektedir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin takındığı tavır ise çok daha keskindir. İşgali altı yüz seneden beri Osmanlı Devleti'nin başına gelen en büyük felaket olarak değerlendiren gazetenin 18 Mart tarihinde yayınlanan nüshasında Heyet-i Milliye adına Mustafa Kemal imzası taşıyan üç beyannameye yer verilir. Bunlardan en çok dikkat çeken alem-i İslam'a yazılmış olan beyannamedir. Özetleyecek olursak beyannamede, işgalin Osmanlı saltanatından ziyade makarr-ı hilafete yapılmış bir saldırı olduğundan bahsedilmekte ve tüm Müslümanların bu işgal karşısında birlik olması istenmektedir.[149] Bu bir nevi cihat çağrısıdır. Belki de tüm dünyadaki yaklaşık üç yüz milyon Müslümanın halife adına toplanması sağlanırken işgal kuvvetlerine bu gücün varlığıyla göz dağı verilmeye çalışılmaktadır. 23 Mart tarihli nüshada gazete bu olayın ne kadar mühim ve elim olduğuna vurgu yaparak tarihin burada durduğunu bundan sonra yeni bir devrin başlaması lazım geldiğini söyler ve sözlerine şu şekilde devam eder:

> "Türkiye mukadderatının bütün İslamiyet cihanında uyandırdığı şiddetli alakalar ve bu münasebetle Osmanlı hakimiyetine ve hilafetin hürriyet ve istiklaline hürmetkar görünmeyen devletlere karşı Müslüman memleketlerinde hasıl olan kıyam ve husumetler, asırlardan beri layenkati [kesintisiz] devam eden ehl-i salib [haçlı] muhacematının [hücumunun] bu son hamlesine alem-i İslam'ın kolay kolay serfüru edemeyeceğini [baş eğemeyeceğini] gösteriyordu. Mısır, Hindistan, Türkistan, Afganistan gibi ülkelerde başlayan ve ciddi başarılar kazanan İstiklal Mücadelesi'nin tüm İslam ülkelerine yayılarak Müslümanlar arasında vahdet oluşturacağını düşünen İtilaf Devletleri, İslamiyet'in en kuvvetli noktası olan İstanbul'u işgal ederek Müslümanların ittihad merkezine darbe vuracağını düşünmüştür. Diğer bir maksat ise Anadolu'da bu mücadeleyi yürüten Kuvâ-yi Milliye ile İstanbul'un bağlantısını kesmektir. Bu son ehl-i salib taarruzu şimdiye kadar emsaline demir göğüslerini siper ederek İslam'ın ulviyet ve ebediyetini bütün cihana ispat etmiş olan ecdad-ı mübarekemizin, peygamber-i zişandan itibaren büyük Sultan Süleyman'a kadar teselsül eden bütün azam-ı İslam'ın, Selahaddin Eyyubi gibi, Kılıçarslan gibi cengaverlerin bugüne kadar muhtelif cephelerde din ve millet namına terk-i hayat etmiş bütün şehid-i milliyemizin ruh meclisini dahi tazyik edecek mahiyettedir. Binaenaleyh o taarruza karşı durmak bir vazife-i emanettir."[150]

[149] "Alem-i İslam'a Beyanname", **Hakimiyet-i Milliye,** 18 Mart 1920, s. 1.
[150] "Makarr-ı Hilafetin İşgali", **Hakimiyet-i Milliye,** 23 Mart 1920, s. 1.

13 Nisan tarihli Hakimiyet-i Milliye sayısında ise işgali gerçekleştiren İngiltere'nin asıl niyetinin İslam hilafetinin yüce makamı olan İstanbul'u ele geçirerek evvela Osmanlı saltanatını bölmek ve parçalamak, sonrasında da bu yol ile özellikle son senelerde İslam aleminin gösterdiği uyanışı boğmaya doğru müsait bir zemin hazırlamış olmak olduğu söylenmektedir. İngiltere umumi harp sonunda bilhassa bu neticeyi elde etmek için çalışmaktadır.[151]

Görüldüğü gibi İstanbul'un işgal edilmesi tüm Türkiye, hatta tüm İslam aleminin esaret altına alınmış olduğu etkisini oluşturmuştur. Türkler İstanbulsuz bir Türkiye'yi başsız bir vücut gibi telakki ediyor, böyle bir şeyi kabul etmenin imkansız olduğunu mütemadiyen dile getiriyorlardı. Lakin Ankara'nın, dolayısıyla Ankara basınının bu konudaki fikrinin 1920 yılı sonlarına doğru değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu tarihlerde özellikle İtilaf Devletleri'ne karşı İstanbul'un Türkiye'nin her şeyi olduğu düşüncesinin ne kadar yanlış olduğu vurgulanarak gerektiğinde Anadolu'nun selameti için İstanbul'dan vazgeçilebileceği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.[152]

2.2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılış Sürecinin Ankara Basınındaki Yankıları

İstanbul'un işgali sonrası İtilaf kuvvetleri tarafından kapatılmasıyla birlikte meclisin Ankara'da toplanması için çalışmalara başlandığına Meclis-i Mebusan başlığında değinmiştik. Bunun üzerine yeni bir seçim yapılarak açılacak meclis için aza seçimlerine girişilmiştir. Diğer taraftan, meclisin dağıtılması üzerine derhal Ankara'ya geçen Meclis-i Mebusan Reisi Celaleddin Arif Bey'in çağrısı üzerine İstanbul'daki mebuslardan bir kısmı da Ankara'ya hareket etmiştir. Dolayısıyla yeni meclisin kadrosu, yeni azaların yanı sıra Meclis-i Mebusan'da halihazırda vekil olan kişiler tarafından oluşturulmuştur. Esasında bu meclis için yeni ifadesini kullanmak pek doğru sayılmaz. Çünkü genel düşünce bu meclisin, Meclis-i Mebusan'ın bir devamı olduğu yönündeydi. Celaleddin Arif Bey de durumun bundan ibaret olduğunu belirterek

[151] "Vaziyetin Hakikati", **Hakimiyet-i Milliye,** 13 Nisan 1920, s. 1.
[152] Yunus Nadi, "Avrupa, İstanbul ve Anadolu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 16 Ekim 1920, s. 1.

İstanbul'da toplanma imkanı bulamayan meclisin milletçe seçilen yeni azalarının da katılımıyla Ankara'da devam edeceğini belirtmiştir.[153]

Diğer taraftan Mustafa Kemal toplanacak meclisin ilk anda rejim değiştirme yetkisine sahip olmasını sağlamak istemekte, bunun için de "kurucu meclis" ifadesini kullanmak niyetindeydi. Fakat bu niyetini gereğince açıklayamadığı için halkın alışkın olmadığı bir deyimdir gerekçesiyle Erzurum ve Sivas'tan uyarılmıştır. Bunun üzerine "olağanüstü yetkiye sahip meclis" deyimini kullanmakla yetinmiştir.[154] Buradan da anlaşıldığı ve Yunus Nadi'nin de hiçbir şüphe ve tereddütte kalmaksızın açık bir şekilde belirttiği üzere bu mesele bütün eşkal ve şeraiti ile yeni bir devlet kurmaktan başka bir şey değildir.[155]

Anadolu Ajansı'nın 18 Nisan'da yayımladığı bildiride meclisin 21 Nisan günü açılacağının duyurulmasına rağmen daha sonra mübarek cuma gününe rastlatmak amacıyla 23 Nisan'da toplanmasına karar verildiği bilinmektedir.[156] Bu karar üzerine 21 Nisan 1920 tarihinde bütün memlekete yapmış olduğu tebligat metnini o günün duygu ve düşüncelerine ne kadar uymak zorunda kalındığını gösteren bir belge olarak nitelendiren Mustafa Kemal, tebligatta bugün üzerinden değerlendirdiğimizde son derece önemli maddelere değinmiştir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 23 Nisan tarihli nüshasında yayımlanan, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzası taşıyan tamimde[157] öncelikle vatanın istiklali, "yüce hilafet ve saltanat makamının kurtarılması" gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanılmak istendiğini ve bütün milletvekilleriyle birlikte Hacı Bayram Veli Camii'nde cuma namazı kılınarak Kur'an-ı Kerim'in ve namazın nurlarından da feyz alınacağını bildirmiştir. Yine açılış gününün kutsallığını belirtmek için o günden başlayarak vilayet merkezinde valinin düzenleyeceği şekilde hatim indirilmeye ve hatm-i şerifin son kısımlarının uğur getirmesi için cuma günü namazdan sonra meclisin toplanacağı yerin önünde tamamlanacağını söylemiştir. Ayrıca cuma günü ezandan önce minarelerde sela

[153] Yunus Nadi Abalıoğlu, **Ankara'nın İlk Günleri,** İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s. 113.
[154] Atatürk, **a.g.e.,** s. 466.
[155] Abalıoğlu, **a.g.e.,** s.115.
[156] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, s. 41
[157] Mustafa Kemal, "Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 23 Nisan 1920, s. 3.

verilecek, hutbe okunurken, "halife/padişah hazretlerinin mübarek adları anılırken padişah hazretlerinin yüce varlıklarının, şanlı ülkesinin ve bütün tebaasının bir an önce kurtulmaları ve saadete kavuşmaları için dua okunacağını" ve cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak "yüce hilafet ve saltanat makamı ile bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen Milli Mücadele'nin önemini ve kutsallığını", milletin her bir ferdinin, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yapmaya mecbur olduğunu anlatan vaazlar verileceğinden bahsetmiştir.[158]

Birinci Meclis'te mebus olan Yunus Nadi ise, 23 Nisan 1920 günü meclisin açılmasını şöyle anlatmaktadır:

> "Daha sabahtan herkes en büyük bir bayramın zevk ve şetaretine [neşesine] iştirak etmek üzere evlerinden dışarıya uğramışlar, kadın erkek, çoluk çocuk, haline göre herkes allı güllü en güzel elbiselerini giyerek Hacı Bayram Camii ile Büyük Millet Meclisi içtimagahı ittihaz olunan [toplanma yeri olarak kullanılan] binaya kadar azami bir kilometre kutrundaki daire dâhilinde [en fazla bir kilometre çapındaki daire içinde] bulunan bütün arsaları, bazen damlarının tepelerine kadar bütün binaları doldurmak üzere her tarafı istilaya koyulmuşlardı. Yerli yabancı bütün Ankara bu muhit içine sıkışmaya çalışıyor, fakat mümkün olmadığı için taşıyor, taşıyordu. Bir hayat manzarası ki mütemadi dalgaları ve mütevali [peş peşe gelen] med ve cezirleri ile hakikaten heyecan verici idi. İstiap [içine sığdırma] kabiliyeti nihayet bin, bin beş yüz kişilik olan Hacı Bayram Camii'nde dahi erkenden mevki almaya müsaraat [acele] edenler çok olmuştu. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına yer bulmak için bilahire hayli müşkülat çekilmiş, hayli uğraşılmak mecburiyeti hasıl olmuştu. Bu böyle olmak için yapılan şey, alelade eda olunacak cuma farzından başka bir şey olmalıydı. Filhakika bu içtima , o gün için dini bir içtima olmaktan ziyade, milli bir içtima idi denilse hata olmaz. Halkın nazarında bu içtima, hayatta nadir tesadüf olunan en ulvi ve en kutsi içtimalardan biriydi. Hacı Bayram Camii'nin cuma namazına iştirak edebilenler, caminin içinde yerlerinden kımıldayamayacak kadar kucak kucağa idiler. Kapılardan taşmışlar, mermer avluya dolmuşlar, mezarların üzerine ilişmişler, sokaklarda mevki almışlardı. Bu şerait içinde usulü dairesinde ibadete imkân yoktu. Öyle tahmin ederim ki o gün Ankara'nın Hacı Bayram Camii'nden başka bir mabedinde cuma namazı kılınmamıştır. Diğer camilerin cemaatleri değil, hatta imam ve müezzinleri dahi muhakkak bu büyük cemaate dahil bulunuyorlardı. Bana öyle geldi ki o gün Hacı Bayram'dan meclise kadar bütün havaliyi dolduran halkın kaffesi [tamamı] mühib [heybetli] ve müheykel [heykel gibi], yekpare [tek parça] bir cemaat idi…En heybetli iki manzaradan biri meclisin kapısında, diğeri içeride ve millet kürsüsünde temaşa edildi. Meclisin kapısında bir taraftan kurbanlar kesilirken, diğer taraftan gür sesli bir hocanın Türkçe duası bütün o muhitte âmin sesleriyle dalgalanıyordu. Meclisin içine girdiğimizde kürsü, ruhani bir manzara arz edecek veçhile bayraklarla muhat

[158] Atatürk, **a.g.e.,** s.472-473.

> [kuşatılmış] bulunuyordu. Hatimlerin sonları orada ikmal olunarak dualar ediliyor ve bunların akisleri dışarıda Hacı Bayram'a kadar azim bir gulgule [gürültü] halinde temadi [devam] ediyordu.[159]"

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 23 Nisan tarihli nüshasında meclisin açılışını tarihi bir an olarak duyururken bu vakanın harikalarla dolu olan Osmanlı tarihinde milletin yaşamak kabiliyetini ispat edeceği delillerin belki de en yükseğini teşkil edeceğini ilave etmeyi de ihmal etmez.[160] Açılış gününü yukarıda Yunus Nadi'nin anlatmış olduğu şekilde tasvir eden Hakimiyet-i Milliye, daha sonra en yaşlı üye olan Sinop mebusu Şerif Bey'in riyaset makamına çıkmasıyla meclisin açıldığını bildirmiştir.[161] Şerif Bey "Bütün Müslümanların halifesi ve Osmanlıların padişahı Sultan Mehmed Han-ı Sadis hazretlerinin kuyud-ı cenabiyeden tahlisine [kurtuluşuna] ve ebedi payitaht-ı saltanat-ı seniyemiz olan İstanbul'umuz ile işgal altında ve enva-i mezalim ve fecayi içinde maddeten ve manen bilâ-insaf [insafsızca] imha edilmekte bulunan bilcümle vilayet-i mazlumemizin istihlasına muvaffakiyet buyurmasını Cenab-ı Allah'tan niyaz eylerim." cümlesiyle başlayan konuşmayı yaptıktan sonra meclisin açılışı resmi olarak gerçekleşmiştir.[162]

Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa ise 24 Nisan günü kürsüye çıkarak mütarekeden meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfında cereyan eden siyasi ahval hakkında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına "Meclisinizde temessül ve tecelli eden kudret-i milliyemiz makam-ı hilâfet ve saltanatı ecnebi tazyikatından [baskısından] kurtaracak ve Devlet-i Osmaniye'yi inhilâl ve esaretten tahlis edecek tedabiri ittihaz eyleyecektir ve istiklâl-i tammesi [tam bağımsızlığı] şart olan makam-ı hilâfete merbutiyet-i vicdaniyeleriyle müftehir [övünen] ve müteselli olan [avunan] âlem-i İslâmiyet ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olamayacağına kanaatle harekâtımızı hatve hatve [adım adım] takip eden bütün cihan-ı medeniyet ve insaniyet sizlere zahir olacaktır." şeklinde başlayan Mustafa Kemal Paşa daha sonra esaret altında bulunan hilafet ve saltanatı ve tehdit altında bulunan mukadderatı kurtarmak üzere işe fiilen bizzat milletin el koymasına sıra gelmiş olduğunu beyan ile bu esası açıklayan bir teklifname okumuştur.[163] Teşkil edilecek hükümetin şekli

---

[159] Yunus Nadi Abalıoğlu, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar,** İstanbul, Sel Yayınları, 1955, s. 30-31.
[160] "Tarihi Bir Vaka: Büyük Millet Meclisi", **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Nisan 1920, s. 1.
[161] "Büyük Millet Meclisi", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Nisan 1920, s. 1.
[162] TBMM, Z.C., 23 Nisan 1920, D:1, C:1, s. 2.
[163] "Büyük Millet Meclisi", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Nisan 1920, s. 2.

hakkındaki fikirlerini beyan ettiği teklifnamede Mustafa Kemal, reissiz bir hükümet vücuda getirmek zarureti içinde bulunulduğunu, Anadolu'da geçici kaydıyla olsa bile bir hükümet reisi tanımak ve padişah kaymakamı ortaya çıkarmanın hiçbir suretle kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü Devlet-i Osmaniye diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının "nüfuz-ı cismanisi" etrafında şekillenmiş değildir. Makam-ı saltanat aynı zamanda makam-ı hilafet olmak itibarıyla, padişah İslam halklarının da reisidir. Bu cihadın birinci gayesi ise saltanat ve hilafet makamlarının ayrılmasını hedeflemek değil, düşmanlara irade-i milliyenin buna müsait olmadığını göstermek ve kutsal makamları ecnebi esaretinden kurtararak padişahın yetkisini düşmanın ikrah ve tehdidinden hür bırakmaktır. Denilmiştir ki "Hilafet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakiyet hasıl olduktan sonra padişahımız ve halife-i müslimin efendimiz her nevi cebir ve ikrahtan azade tamamıyla hür ve müstakil olarak kendini milletin aguş-ı sadakatinde [sadık kucağında] gördüğü gün meclis-i alinizin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde vaz-ı muhterem ve mübeccelini ahzeder."[164] Bu son cümlenin muhtevası ve kastettiği anlam daha sonra meclisteki hilafet mevzularında uzun uzun tartışılacak, alem-i İslam üzerinde iyi bir tesir icra etmek ve dedikodulara nihayet vermek üzere bu söyleme başvurulduğu ifade edilecektir.[165]

Ankara'da tüm bu gelişmeler yaşanırken, halkın bir kesimi olan biteni endişeyle takip ediyor, bir kısım kişiler ise nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda tereddütler yaşıyordu. Çünkü onlara göre İstanbul'da mevcut bir hükümet varken Anadolu'da başka bir hükümet kurulması devlet içinde devlet olmaya çalışmak, padişah ve halifeye karşı ihanet içerisinde bulunmak demekti. İşte bu yüzden Büyük Millet Meclisi bir beyanname yayınlayarak meclisin asıl amacının halife ve padişahın istiklali için çalışmak olduğunu belirtmek zarureti hissetmiştir. Beyannamenin Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan suretini aynen aktarıyoruz:

> "Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi, olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeyi uygun gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilayetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Antep, Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silahına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için padişah ve halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet

[164] "Büyük Millet Meclisi", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Nisan 1920, s. 3.
[165] TBMM, G.C.Z., 25 Eylül 1920, D:1, C:1.

meclisi halife ve padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenab-ı Hak ve Rasul-i Ekrem'i namına yemin ederiz ki padişaha, halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatanı müdafaa eden kuvvetleri aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayınız. İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını elhasıl vatanın düşman istilasını uğramış kısımlarını müdafaa edenler, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları millet meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, ta ki din son yurdunu kaybetmesin, ta ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilan etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır [anlaşmazlıktır]. Allah'ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve rahmet ve tevfiki halife ve padişahımızı, millet ve vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.[166]"

İslam aleminden gelecek herhangi bir desteğin ne kadar önemli olduğunun bilincinde olan Büyük Millet Meclisi, tüm dünya Müslümanlarına hitapta bulunmaktan da geri kalmamıştır. İtilaf Devletleri tarafından fiilen işgal edilen hilafet makamının ve Müslümanların halifesinin kurtuluşu hususunda güçlerinin yettiği imkanları sarf etmenin bütün Müslümanlara farz olduğunu din alimlerinin tebliğ ve tamim ettiğinin bildirildiği bu hitapta tüm Müslümanlara bu dini sedayı işitmeleri çağrısında bulunulmuştur. İslam birliği fikrinin en büyük mümessili olan Yavuz Sultan Selim'in dediği gibi İslam gönüllerinin toplu olması için kendisini perişan eden bu millete, onun istiklal davasına manevi desteği eksik etmemeleri talep edilmiştir. Bu birlik sağlandığı takdirde İslam'ın tam tutulmaya giden güneşi büsbütün kararmayacak, tekrar İslam aleminin üstünde ışıldamaya başlayacaktır.[167]

Görüldüğü gibi Büyük Millet Meclisi bu dönemde dahilde padişaha olan sadakatini her fırsatta dile getirerek meşruiyet kazanmaya çalışırken hariçte de halifenin nüfuzundan faydalanarak kuvvetini pekiştirmiştir. Hakimiyet-i Milliye'nin 1 Mayıs tarihli nüshasında yer verdiği, meclis tarafından bizzat padişaha yazılan arıza ise şu şekildedir:

[166] "Büyük Millet Meclisi'nin Memlekete Beyannamesi, **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Nisan 1920, s. 1.
[167] "Büyük Millet Meclisi'nin İslam Alemi'ne Hitabı", **Hakimiyet-i Milliye,** 13 Mayıs 1920, s. 2.

> "Şevketpenah efendimiz! Milli müdafaamızı mübarek makam-ı hümayunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek [kandırmak] için mütemadi çalışan hainler var. Onlar milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evladınızdır. Milli müdafaamızı düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terk edemeyiz. Her biri bir büyük hakanımızın aşk-ı dini ve ilahiyesine mutantan [görkemli] ve mühib [azametli] bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askerleri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yad adamların ayakları çekilmedikçe biz mücahedemizde devam etmeye mecburuz. Cenab-ı Hak analarının yurdunu koruyan, halife ve hakanın şeref ve istiklali için uğraşan evlatlarımızla beraberdir. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak, ecnebi esareti pahasına nail olacağımız huzur ve saadete bin kere mercuhtur [tercih edilir]. Padişahımız! Kalbimiz hiss-i sadakat ve ubudiyetle dolu. Tahtınızın etrafında her zamandan daha sıkı bir rabıtayla toplanmış bulunuyoruz. İçtimanın ilk sözü halife ve padişahına sadakat olan büyük millet meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyyelerine en büyük tazim ve huşu ile arz eder."[168]

Büyük Millet Meclisi açıldıktan kısa bir süre sonra çıkarılmış olan hıyanet-i vataniye kanunu birçok açıdan büyük bir önemi haiz olmakla birlikte konumuz itibarıyla birinci maddesine değinmeyi lüzumlu gördük. "Makam-ı ali hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahruse-yi şahaneyi yed-i ecnebiden tahlis ve taarruzatı def' maksadına matuf olarak teşkil eden Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan hain-i vatan addolunur"[169] ifadesinden anlaşılacağı üzere bu maddede hilafet, saltanat ve Osmanlı Devleti'ni düşman elinden kurtarmak amacıyla teşkil edilen Büyük Millet Meclisi'ne muhalefette bulunan herkesin vatan haini kabul edildiği bildirilmiştir. Bu adım kısa zamanda muhalif seslerin susturularak meclisin büyük bir kuvvet ve otorite haline gelmesini sağlayacaktır.

2.3. Ankara Basınında Damad Ferid Paşa Hükümeti Dönemi

İtilaf Devletleri İstanbul'un işgalinin ardından Salih Paşa'yı görevden alarak hükümetin başına Damad Ferid Paşa'yı getirmiştir. Bu son göreve getirilişiyle beraber (5 Nisan 1920- 18 Ekim 1920) Damad Ferid Paşa dördüncü kez sadaret makamını işgal

[168] "Zişan-ı Halifemiz Efendimize Milletin Sadakati", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Mayıs 1920, s. 1.
[169] Hıyanet-i Vataniye Kanunu", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Mayıs 1920, s. 1.

etmiş oluyordu. Görevde bulunduğu süreler içerisinde Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketinin başında İttihatçıların olduğu gerekçesiyle Kuvâ-yi Milliyecilerin en büyük aleyhtarlarından biri olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanmasını engelleyici faaliyetler içerisine girerek Milli Mücadele hareketine mani olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Damad Ferid Paşa hükümetleri döneminde İstanbul ile Anadolu arasında ciddi gerginlikler olduğu inkar edilemez. Bu durum göz önüne alındığında Damad Ferid'in yeniden sadrazam oluşunun gerek basında gerekse bazı kimseler nezdinde endişe ve teessüfle karşılanması pekala anlaşılabilir bir durumdur.

Gelgelelim İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde itidalli bir tavır sergilemeyi tercih eden Yeni Gün Gazetesi'nin bu tavrını daha önce hakkında muhalif yazılar yayımlamış olduğu Damad Ferid karşısında da koruduğunu görmekteyiz. Damad Ferid'in yeniden sadarete getirileceği haberlerinin yayılmasıyla birlikte gazete, defalarca hıyanetle suçladığı bu kişiye karşı bu defa ılımlı bir yaklaşımda bulunmuş, buna gerekçe olarak da bazı nedenler sıralamıştır. Yeni Gün Ferid Paşa'nın geçmişte birçok hataları olduğunu ancak bu hatalarda büyük payın arkadaşlarının olduğunu söylüyor, yeni kuracağı kabinede Salih ve Ali Rıza paşaların kabinelerinden istifade edip kendi tecrübelerini göz önünde bulundurduğu takdirde daha başarılı bir hükümet teşkil edebileceğinin muhakkak olduğunu beyan ediyordu.[170] Bu seferki kabinenin evvelki kabinelerinden daha faydalı olacağı hususunda kuvvetli ümitler beslediklerini belirten gazete bunu samimiyetle istediklerini de sözlerine eklemiştir.[171] Çünkü Yeni Gün'e göre vatanını ve milletini sevenlerin yegane arzu ve gayesi vatan ve milletin selametinden ibarettir. İçinde bulunulan durumda şahıs katiyen mevzu bahis olamaz. Yeni kabine memleketi daha emin bir surette selamete ulaştırmayı başarabildiği takdirde üzülmeye de hiç gerek kalmayacaktır.

Öte yandan Milli Mücadele'nin resmi yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne baktığımızda Damad Ferid Paşa'nın sadarete getirilişinin bir İngiliz oyunu olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Salih Paşa Hükümeti'ni cebirle, zorla düşüren İngiliz kuvvetlerinin hilafet ve saltanatın haysiyet ve istiklalini ve hatta mevcudiyetini feda etmek karşılığında dahi olsa iktidara gelmekten çekinmeyecek kadar haysiyetsiz olan Damad Ferid Paşa'yı hükümetin başına geçirdiğini söyleyen gazeteye göre, esir olan halife ve padişah ise İngilizlerin emir ve arzusu dairesinde yürümekten başka çare

[170] "Dördüncü Tecrübe", **Yeni Gün,** 5 Nisan 1920, s. 1.
[171] "Buhran İçinde Buhran", **Yeni Gün,** 4 Nisan 1920, s. 1.

bulamayarak İngilizler tarafından yazılan bir hatt-ı hümayunu imzalamak suretiyle sadareti Ferid Paşa'ya vermiştir.[172] Hakimiyet-i Milliye Ferid Paşa'nın sadaret makamına getirilmezden evvel dahi İngilizlerle iş birliği içerisinde olduğunu, onlara el altından hizmette kusur etmediğini iddia etmektedir. İstanbul'da İngilizlerle türlü entrikalar çevirerek onların oyunlarına alet olmaktadır. Yine gazetenin iddiasına göre son zamanlarda İngilizler tarafından yapılan tutuklamalarda onun da parmağı vardır ve hatta Ferid Paşa tutuklama listelerindeki birçok ismi garez beslediği kimseler arasından seçerek bu suretle şahsi menfaatlerini tatmin etmek istemiştir.[173]

Damad Ferid Paşa Hükümeti döneminde yaşanan en mühim olaylardan biri 10 Nisan 1920 tarihinde Kuvâ-yi Milliye aleyhinde çıkarılan fetvadır. İdam kararı içeren bu fetva ve hükümetin yayımlamış olduğu beyanname[174] tahmin edilebileceği gibi İstanbul ve Ankara arasındaki mevcut gerginliği had safhaya ulaştırmıştır. Damad Ferid hükümetinin çıkarmış olduğu bu fetva, şeyhülislam Dürrizade Abdurrahman Beyefendi tarafından 11 Nisan 1920 tarihinde imzalanmıştır. Gelişmeler karşısında harekete geçen Ankara Hükümeti'nin, Ankara Müftüsü Rifat Efendi'ye (Börekçi) karşı fetva hazırlattığı ve bu fetvayı çok sayıda müftü, kadı ve müderrisin dışında birinci meclisteki ilmiyeden mebusların da imzaladığı bilinmektedir. Rifat Efendi bu fetvasından dolayı meşihatça 25 Nisan 1920'de görevinden azledilecektir.[175]

Ferid Paşa döneminde yaşanan bir diğer ve kuşkusuz en mühim olay ise Sevr Muahedesi'nin imzalanması olmuştur. Bu antlaşmanın üzerinden iki ay gibi kısa bir sürenin geçmesinin ardından Damad Ferid Paşa istifasını vermiştir. Onun istifası Ankara'da büyük bir sevinçle karşılanmış ve bu durum Anadolu'nun sadece İstanbul'a karşı kazandığı bir zafer değil, emperyalist ve kapitalist garp devletlerine karşı da kazandığı pek parlak bir zafer olarak telakki edilmiştir.[176] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise Damad Ferid'in istifasını haber verirken bu gelişmenin Ankara'yı pek alakadar eden bir durum olmadığı şeklinde bir ifade kullanmıştır. Çünkü onların asıl düşmanı İngilizlerdir ve resmi tebliğde istifa sebebi olarak sıhhat durumunun gösterilmesini gerçekçi bulmayan Hakimiyet-i Milliye bu işin arkasında da İngilizlerin parmağı

[172] "İstanbul'daki İngiliz Oyunları", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Nisan 1920, s. 1.
[173] "Dahili ve Harici Vaziyete Umumi Bir Nazar", **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Nisan 1920, s. 1.
[174] Fetva-yı şerife ve beyannamenin birer sureti için bkz. : Yenigün Gazetesi, 11 Nisan 1920, s. 1.
[175] Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Abdullah Beyefendi", **DİA,** C.10, İstanbul, 1994, s. 36.
[176] "Yeni Bir Manevra", **Yeni Gün,** 24 Ekim 1920, s. 1.

olduğunu düşünmektedir.[177] Nitekim durumun böyle olduğu sonradan anlaşılacaktır. İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nın uygulanabilmesi için İstanbul ile Ankara'nın barıştırılmasını uygun görmüş[178], uzlaşmanın sağlanabilmesi için de Ankara Hükümeti'ne karşı daha ılımlı bir ismi sadarete getirmiştir. İngilizlere yakın olması sebebiyle Fransızların Damad Ferid Paşa'yı sevmemesi ve sadaretten uzaklaştırmak için baskıda bulunması da istifanın nedenleri arasında gösterilmektedir.

Damad Ferid Hükümeti'nin düşmesi üzerine 25 Ekim tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayımlanan şu yazı ise Ankara basınının ve dolayısıyla Ankara'nın bu konu hakkındaki görüşlerini özetlemesi bakımından oldukça önemlidir:

> "Padişahtan aldığı emniyet ve itimad sayesinde iki seneden beri müthiş bir bela kesilen Damad Ferid, memleketin her tarafından gelen nefret sedaları sayesinde devrilip gitti. Onun memlekete verdiği zarar ve ihaneti tarih boyunca kimse vermemiştir. Öyle ahmak ve nankör biri. Bugünkü devir Osmanlı Türkleri için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu noktada Anadolu artık başka bir istikamete doğru teveccüh etmiştir [yönelmiştir] ve Ankara'yı istanbul'a bağlayan o eski bağları kırmıştır. Bundan böyle Türk milleti yalnız kendisi için yaşamaya ve mücadele etmeye azmetmiştir. Bu itibarla diyebiliriz ki Damad Ferid bilmeyerek ve hatta istemeyerek bu millete büyük bir iyilik etmiş, İstanbul'la Ankara'nın İstanbul'da hakim olan nankörlükle Türk varlığının aralarındaki bütün rabıtaları kırmıştır. Artık İstanbul Anadolu Türkleri için yalnızca bir şehirdir. Bir gün elbet geri alınacaktır ancak bu millet oraya İstanbul için, onun hesabına değil kendisi için, kendi namına, kendi hesabına, kendi azmi ve arzusuyla gidecektir. Damad Ferid'in devrilmesinden anlıyoruz ki İstanbul'da bu hülyalara düşenler, bunlar arasında da kendi çıkarları için İstanbul ve Ankara'nın bağlarını tekrar bağlamak isteyenler var. Böyle bir şey artık mümkün değildir. Çünkü İstanbul bizim için eski İstanbul değildir. Eski İstanbul ile yeni İstanbul dünkü Ankara ile bugünkü Ankara arasında dehşetli bir fark, dolmayacak bir uçurum, koskoca bir hadise var: Sevr Muahedesi![179]

2.4. Ankara Basınında Tevfik Paşa Hükümeti Dönemi

Tevfik Paşa 21 Ekim 1920 tarihinde getirildiği bu son sadrazamlığında iki yıla yakın görev yapmış ve saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olma unvanını da elde etmiştir. Bununla birlikte Damad Ferid Paşa

[177] "Damad Ferid'in Sukutu", **Hakimiyet-i Milliye,** 23 Ekim 1920, s. 1.
[178] Cevdet Küçük, "Damad Ferid Paşa", **DİA**, C.8, İstanbul, 1993, s. 439.
[179] "Damad Ferid'in Sukutu", **Hakimiyet-i Milliye**, 25 Ekim 1920, s. 1.

Hükümeti'nin gidişini bir zafer olarak kutlayan Ankara basınının tutumu, Tevfik Paşa'ya karşı da pek farklı olmamıştır. Yeni Gün Gazetesi Tevfik Paşa'nın kurduğu hükümetin (21 Ekim 1920- 17 Kasım 1922) İstanbul'un son iyi hükümeti olduğunu söylemekle beraber neticede bir İstanbul Hükümeti olması sebebiyle hepsinin aynı zihniyette olduğunu düşünmektedir.[180] Ona göre Tevfik Paşa Hükümeti namuslu erkandan oluşmaktadır fakat artık buna hükümet denilemez, eski Osmanlı'nın ancak gölgesi olabilecek bir mahiyettedir.[181] İtilaf Devletleri tarafından oluşturulduğu kabul edilen kabinenin en fazla eleştirildiği nokta ise teşkil ettiği programdır. Hükümetin programı, özellikle Anadolu ile uzlaşma hakkındaki maddesi Ankara tarafından olumsuz bir tavırla karşılanmıştır. Ankara basınına göre, özellikle Sevr imzalandıktan sonra, böyle bir şey mümkün olamaz.[182] Programda belirtilen hükümet bünyesinde ikilik olduğu yönündeki beyanlar ise gerçeği yansıtmamaktadır. Böyle bir ikilik söz konusu değildir çünkü Anadolu'daki hareket bizzat milletin yürüttüğü bir harekettir.[183] Yeni Gün Gazetesi hükümet programına karşı tavrını ortaya koyarken devlette ikilik olduğuna dair iddialara ise şu şekilde cevap verir:

> "Söylenenin aksine tarihte ilk defa devletin bünyesinde ikilik yoktur. Bu zamana kadar devletin bünyesinde çokluk vardı. İstanbul'un zihniyetiyle hareket edildiği takdirde bu kuvvetler hüküm sürmeye devam edecektir. Ancak tek bir kuvvetin hakim olduğu zihniyet Ankara'daki meclisin kuracağı hükümetle olur. Bu da kuvvetin tamamen millete verilmesidir. Ve dünyanın içinde bulunduğu şartlarda başka bir sistem düşünülemez."[184]

Bu son cümleden de anlaşıldığı üzere Ankara'nın gelinen noktada esas eleştirileri hükümete veya padişaha karşı değil bizzat sistemin kendisinedir. Dolayısıyla İstanbul'da kurulacak herhangi bir hükümetin iyi veya kötü olması Ankara'yı pek ilgilendirmemektedir. Çünkü Ankara'daki hükümet kendisine artık İstanbul'dan farklı bir yol çizmiştir, padişah ve halifeyi kurtarmaya yönelik başlatılan Milli Mücadele hareketi bu aşamada yalnızca vatan ve milletin istiklalinin savunulduğu bir harekete

[180] "İstanbul Hükümeti ve İstanbul Efkar-ı Umumiyesi", **Anadolu'da Yeni Gün**, 14 Ekim 1920, s. 1.
[181] "İstanbul Hükümeti İyi Bir Hükümettir Fakat Anadolu İçin Muhatap Olamaz", **Anadolu'da Yeni Gün,** 3 Ekim 1920, s. 1.
[182] "İstanbul Hükümeti İyi Bir Hükümettir Fakat Anadolu İçin Muhatap Olamaz", **Anadolu'da Yeni Gün,** 3 Ekim 1920, s. 1.
[183] "İstanbul Hükümeti ve Mesele-i Hariciye", **Anadolu'da Yeni Gün,** 15 Ekim 1920, s. 1.
[184] "İstanbul Hükümeti ve İstanbul Efkar-ı Umumiyesi", **Anadolu'da Yeni Gün,** 14 Ekim 1920, s. 1.

dönüşmüştür.

İstanbul ve Ankara arasında Sevr Muahedesi'nden sonra artan gerginlik Damad Ferid Paşa'nın istifasıyla da yatışmamış, Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi bu gerginliği azaltmak için yeterli olmamıştır. Ankara'nın Tevfik Paşa karşısındaki tutumu Damad Ferid Paşa'ya olan tutumundan çok da farklı değildir. Nitekim Yunus Nadi'nin 4 Şubat 1920 tarihli Yeni Gün'deki yazısı bu yaklaşımı gözler önüne sermektedir:

> "Sevr Muahedesi'ni kabul ve imza eden Damad Ferid idi. Onun ufak tefek tadilat ile teyid etmek isteyen Tevfik Paşa'dır. Artık kati surette anlaşılmıştır ki iş başında kim olursa olsun İstanbul'dan bize gelebilecek şey hıyanettir ve ihanettir. Belki harekatta az çok fark vardır. Fakat cümlesi muayyen bir neticede birleşiyorlar: Vatana ve millete ihanet."[185]

Görüldüğü gibi Ankara için artık İstanbul'da Türk hükümet ve hakimiyeti namına bir şey kalmış değildir. Hatta Yunus Nadi İstanbul Hükümeti ve taraftarlarını Bizans zihniyeti olarak addetmektedir. Onun deyimiyle bu "Bizans hortlakları" milli davada harici düşmanlar kadar melundur ve bunlar yaptıkları ihanetle Anadolu'nun en şiddetli düşmanlıklarını kati ve ebedi olarak hak etmişlerdir.[186] Burada Anadolu hareketine destek veren İstanbul halkının İstanbul Hükümeti'nden ayrı tutulduğunu belirtmekte yarar vardır. Yeni Gün Gazetesi bu ayrıma dikkat çekmek için 15 Şubat tarihli sayısında iki İstanbul tanımlaması yapmaktadır. Biri resmi İstanbul'dur ki bu sarayın ve Babıali'nin İstanbul'udur. Diğeri ise halkın ve hakiki Türk'ün İstanbul'u olan gayri resmi İstanbul'dur.[187] Özetle 1921 yılı başlarında iki hükümet arasındaki ilişkinin kopma noktasında olduğunu söyleyebiliriz.

Öte yandan 1921 yılı Anadolu hareketi için bir dizi başarıyı beraberinde getirmiş, elde edilen bu başarılar Mustafa Kemal'in meclisteki otoritesini artırırken Ankara Hükümeti için de önemli gelişmelerin kapısını aralamıştır. Bu gelişmelerin bir neticesi olan Londra Konferansı öncesinde İstanbul ve Ankara arasında yeni bir gerginlik ortaya çıkmıştır. Çünkü bir önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi Ankara Hükümeti konferans davetinin İstanbul aracılığıyla gelmesinden hoşnut değildir. Sulh meselelerinde esas

[185] Yunus Nadi, "İstanbul'un Son İhaneti", **Anadolu'da Yeni Gün,** 4 Şubat 1921, s. 1.
[186] Yunus Nadi, "İstanbul'da Bizans Zihniyeti", **Anadolu'da Yeni Gün,** 3 Şubat 1921, s. 1.
[187] "İki İstanbul", **Anadolu'da Yeni Gün,** 15 Şubat 1921, s. 1.

önceliğin millete, dolayısıyla Ankara Hükümeti'ne verilmesi gerektiği düşüncesinde olan Ankara, İstanbul Hükümeti'ne bu konuda hiçbir söz hakkı düşmeyeceğini söylemektedir. Hatta İstanbul Hükümeti'nin konferansa katılması bile Ankara tarafından gereksiz görülmektedir. İstanbul'un yapması gereken İtilaf Devletleri'ne söz hakkının millete ait olduğunu söyleyerek aradan çekilmektir. Nitekim öyle de olacak, İstanbul heyetine başkanlık eden sadrazam Tevfik Paşa konferans sırasında beklenmedik bir şekilde sözü Ankara temsilcilerine bırakacaktır. Bu Ankara'nın hedeflediği gelecek adına atılmış önemli bir adımdır ve şüphesiz ki Ankara için büyük bir başarı olarak telakki edilmiştir.

Tevfik Paşa'nın bu hareketinden sonra Ankara basınının onun hakkındaki görüşleri olumlu yönde değişmiş, bununla birlikte padişah hakkındaki görüşler olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu olay meydana gelinceye kadar Babıali'nin padişahı etkilediği yönündeki düşünceler hakimken bundan sonraki süreçte padişahın Babıali üzerinde baskı kurmaya çalıştığı yönünde fikirler peyda olmaya başlayacaktır. Öyle ki Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Londra Konferansı'nda yaşanan olaydan ötürü sarayın sadrazama karşı itimadının sarsıldığını söylemekte, padişahın Tevfik Paşa'nın bu hareketini bir türlü hazmedemediğini iddia etmektedir. Yine gazetenin iddiasına göre padişah Tevfik Paşa başkanlığında devamına taraftar görünmediği için hükümet yakın zamanda istifa edecektir.[188] Neyse ki iddia edilen olmamış, hükümet görevine devam etmiştir.

Görüldüğü gibi senenin başında oldukça gergin olan İstanbul ve Ankara arasındaki ilişki Londra Konferansı sonrasında yumuşamaya başlamıştır. İstanbul kabinesinin Yunan taarruzu üzerine İstanbul'daki İtilaf Devletleri mümessillerine 25 Mart 1921 tarihinde tebliğ ettiği kararda taarruzu protesto ettiğini bildirmesi[189] de bu yönde önemli bir gelişmedir. Akabinde bütün İstanbul camilerinde ordunun Yunanlılar karşısında muvaffakiyeti için mevlid-i şerifler okunmuş, dualar edilmiştir.[190] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 10 Nisan 1921 tarihinde yayımlanan bir makalede geçen şu ifadeler bu değişimi açık bir şekilde gözler önüne sermektedir:

[188] "İstanbul Hükümeti Mütezelzil", **Hakimiyet-i Milliye,** 29 Mart 1921, s. 1.
[189] "İstanbul Hükümeti Yunan Tarruzunu Protesto Ediyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Nisan 1921, s. 1.
[190] "İstanbul'da Anadolu Harbinin Akisleri", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Mart 1921, s. 2.

> "Vaktiyle İstanbul Anadolu'yu sevmezdi. İstanbul için Anadolu lazım oldukça para gönderen tükenmez bir kasa, lazım oldukça erzak gönderen tükenmez bir ambar ve asker yetiştiren bir kışla idi. Bugün Anadolu da aynı hataya düşmek istidadındadır [yatkınlığındadır]. Bu hükmü gerek Ankara'da gerekse taşralarda İstanbul ve İstanbullular aleyhine söylenen sözlerden istihraç ediyoruz [çıkarıyoruz]. Memleketin mukadderatına fiilen sahip olan Büyük Millet Meclisi azasının mühim bir kısmı İstanbul'dan gelmiş insanlardır. Meclisin sinesinden seçimle çıkardığı vekillerin içinde İstanbul'dan gelmiş olanlar çoktur. İnönü'nde kazandığı iki zaferle millet istiklalini kurtaran ordu başındaki kumandanların azim miktarı, İstanbul'dan birer birer gelmiş, mukaddes gaye için kan akıtmaya, can vermeye gelmiş güzide zabitler teşkil eder. Bu siyasi ve askeri muhacirlerin iki senedir vatanın istihlası [kurtarılması] için verdikleri emek meydanda iken, İstanbul muhacirlerinin ulu orta aleyhine yürümek nasıl doğru olur? Vaktiyle İstanbul Anadolu'yu sevmezdi. Fakat bugün artık bu anane tamamıyla zail olmuştur [yok olmuştur]. Hürriyet ve İtilaf hainleri, ecnebilere satılmış bir kısım namertler müstesna olmak üzere, bir milyona yakın muazzam bir halkın kaç aydır Anadolu zaferi için titrediğini biliyoruz. Bu hal karşısında bize düşen vazife İstanbullulara husumet değil, muhabbet ve merhamettir. Bugün bir Anadolu ve İstanbul meselesi yoktur. İkisini de ihata eden [kuşatan] bir Türkiye meselesi, bir vatan davası vardır. İstanbul'dakiler de Anadolu'dakiler de bu davanın müdafiidirler. İstanbul'da Damad Ferid'in hükümetten defolduğu, ecnebi tazyikinin azaldığı, sansürün ve İngiliz zabıtasının gevşediği şu son zamanlarda İstanbul tezahüratını takip etmiş olanlar, bu fikrimize şüphesiz iştirak ederler. İstanbul halkı bugün İngiliz tehdidine bakmadan camilerde toplanıp milli ordunun zaferine dua ediyor, memurlar ordumuzun gazasına iştirak için hükümetten müsaade istiyor. İstanbul artık Anadolu'yu sevmeyen eski İstanbul değildir. Muhabbet karşılıklı olur. Binaenaleyh Anadolu'dan da beklenecek şey husumet değil muhabbet, mazi ve ecdadın bize yadigar bıraktığı bu emsalsiz İstanbul'a ve onun hemşehrilerine muhabbet, derin ve vatani bir muhabbettir."[191]

Fakat gazetenin aynı sayısında padişah için tam zıttı ifadeler kullanılmaktadır. Anadolu daima müstakil yaşamış ecdadının namusunu kurtarmak ve dünya yüzünde alnı açık insanlar gibi yaşamak için en son neferine kadar bütün kuvvetiyle harp ederken padişahın kabineyi değiştirerek Anadolu ile iyi geçinmeyen bir hükümet kurmak niyetinde olduğunu söylemektedir. "Tarihimizde hiçbir padişah şimdiki kadar yalnız kendisini düşünmemiş, şimdiki kadar milletinden uzaklaşmamıştır."[192] cümlesiyle devam eden yazı Ankara'nın padişah hakkındaki düşüncelerinin geldiği son noktayı gözler önüne sermektedir.

Ankara basınına göre Hürriyet ve İtilafçılar iktidara gelmek için uğraşıyor[193] ve bu davranışları padişahtan destek görüyordu. Padişah ise İngilizler ile iş birliği

[191] "Anadolu ve İstanbul", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Nisan 1921, s. 1.
[192] "Anadolu Hayatıyla Padişah Saltanatıyla Meşgul", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Nisan 1921, s. 1.
[193] "İstanbul'daki Mahud Komedinin İç Yüzü", **Anadolu'da Yeni Gün,** 7 Ekim 1921, s. 2.

içerisindeydi. Bu münasebete aracılık eden Damad Ferid faaliyetinin neticesi olarak yeniden hükümete geçmeyi ümit etmektedir. Padişah Damad Ferid ile birlikte İngilizlere alet olmakta ve İngilizler hizmetine çalışmakta devam etmektedir. Hatta Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne göre İngilizlerin hazırladığı ve padişah tarafından imzalanan bir beyannamede Anadolu hareketi bir isyan mahiyetinde gösterilmektedir.[194] Yine Hakimiyet-i Milliye'nin bildirdiğine göre Damad Ferid'in Baltalimanı'ndaki köşkünde İngilizler ile Hürriyet ve İtilafçılar bir araya gelerek bu minvalde bir antlaşma imzalamışlardır.[195] İngilizler bununla da yetinmeyip baskıyla sadrazamlıktan istifasını sağlayabilmek adına Tevfik Paşa'nın otomobiline saldırıda bulunmuşlar ve otomobilini tevkif etmişlerdir.[196] Tüm bunlara karşılık Tevfik Paşa istifa etmediği gibi kabinede birtakım değişikliğe gitmiş, Anadolu ile daha fazla bağlantısı olan kişileri kabineye dahil etmiştir.[197]

Diğer taraftan Anadolu'da Yunanlılara karşı yürütülen mücadele İstanbul'daki muhalif kesimde bile birlik olma bilincini oluşturmuştur. Art arda kazanılan başarılar payitahtta büyük bir coşkuyla karşılanmış, nümayişler yapılmıştır.

[194] "Padişaha İmza Ettirilen Beyannameler", **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Mayıs 1921, s. 1.
[195] "Baltalimanı'nda Bir İçtima", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Mayıs 1921, s. 2.
[196] "İngiliz Polislerinin Tevfik Paşa'ya Tecavüzü", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Mayıs 1921, s. 1.
[197] "İstanbul Kabinesindeki Tadilatın Esbabı", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Haziran 1921, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYA MÜSLÜMANLARIYLA KURULAN İLİŞKİLERİN ANKARA BASININA YANSIMALARI VE ANKARA HÜKÜMETİ'NİN POLİTİKALARI

Kuruluş yıllarından itibaren İslam adına çarpışmayı kendine vazife bilen Osmanlı Devleti, özellikle son dört yüz yılını hilafet makamının vermiş olduğu sorumluluğu da bünyesinde barındırarak İslam aleminin yegane temsilcisi olarak geçirmiştir. Lakin 18. yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlayan devlet, 20. yüzyıla gelindiğinde İslam alemi üzerindeki otoritesini büyük ölçüde yitirmiş durumdaydı. Bu yüzdendir ki yüzyılın başında cihan harbinin ortaya çıkmasıyla halifenin yapmış olduğu cihat çağırısı beklenen karşılığı bulamaz. Bu duruma Müslüman nüfusun yaşadığı bölgelerin çoğunun Avrupalı devletlerin işgali altında olması da sebep olarak gösterilebilir. Öyle ki savaş sırasında Hintli Müslümanlar istemeyerek dahi olsa birçok cephede Osmanlı'ya karşı savaşmak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması, şartları oldukça ağır bir mütareke imzalamak zorunda bırakılması, İslam dünyasının dikkatini yeniden Osmanlı Devleti'ne çevirecektir. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti ve hilafet üzerindeki emellerinin farkına varan dünya Müslümanları, İslam dünyasının içine düştüğü tehlikeyi bertaraf etmek üzere harekete geçecektir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin istiklali, İslam dünyasının istiklali demektir. Bunun için Osmanlı Devleti'nin mukadderatı hakkında verilecek kararla tüm dünya Müslümanları yakından alakadar olmuştur. Özellikle Hindistan ve Afganistan Müslümanlarının bu konudaki çabaları takdire şayandır. Yunus Nadi'nin bu durum hakkındaki yaptığı değerlendirmeler her şeyi özetler niteliktedir:

> "Osmanlı sultanı umumi harbe iştirak etmek zorunda kaldığı zaman cihad ilan ettiğinden buna mukabil [karşılık] umumi harpte diğer taraftaki devletlerin tebaasından olan Müslümanların bize karşı muharip olduklarını [savaştıklarını] bütün fiiliyatı ile gördük. Bunlar içinde en mühim mevkii ise Hintliler işgal etmiştir. Tüm bunlara bakılarak denilebilirdi ki İslam'ın uhuvveti [kardeşliği] namına ileri sürülen dava bir hülyadan ibaretmiş. Halbuki çok geçmeden harpte oluşan bu durumun tam zıddının zuhur ettiğini gördük. Müslüman Hindistan'ın

> Türkiye mukadderatına karşı gösterdiği alaka her gün daha da artmaktadır. Yalnız bu sulha alaka gösteren memleket yalnız Hindistan değildir. Türkiye meselesi hemen bütün İslam alemince yakından takip edilmektedir.[198] Türkiye sulhu tüm Müslümanları alakadar etmektedir. İstanbul'un Osmanlı payitahtlığı mevkiinden az çok bir şey kaybetmesi bütün Müslümanlık için büyük bir darbe olacaktır. Onun içindir ki onlar bizim meselemizi bizdeki bazı seciyesizlerden [karaktersizlerden] yüz kat bin kat fazla, diyebiliriz ki bu beridekilerle kıyas kabul etmeyecek kadar yüksek surette takip ediyorlar.[199] "

Tüm bunlara bakarak Anadolu'da emperyalist devletlere karşı yürütülen Milli Mücadele hareketine en büyük desteğin kendi topraklarında benzer mücadeleler içerisinde olan Müslüman halklardan geldiğini söyleyebiliriz. Lakin bu desteğin sebebi yalnızca ortak düşmana sahip olmaları değildir. Her şeyden önce Türkler uzunca bir süredir Müslümanlığın bayraktarlığını yapmaktaydı. Bu durum Müslümanların Türklere bağlılıklarını artırmakta ve meseleleriyle yakından alakadar olmalarını sağlamaktadır. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayımlanan bir makale bu konuya şu şekilde açıklık getirmektedir:

> "On birinci asırda bütün kiliseler Müslümanlık karşısında ittihad etti [birleşti]. Dördüncü asırdan beri Roma medeniyetini tahrip eden papalar bu yeni güneşe Avrupa ufuklarını kapatmak istediler. Bizans'tan ve Akdeniz'den akın akın ordular Anadolu ve Suriye üstüne yürüdü. Bu kıtalarda artık Emevilerden, Abbasilerden eser yoktu. Hz. Ömer'in kılıcı Türk serdarlarının belindeydi ve Cenab-ı Hak o zaman Müslümanlığı kurtarmak sevabını Türklere nasip etti. Türkler tam iki asır bütün Suriye kıtasında şövalyelerle boğaz boğaza dövüştüler ve Hz. Muhammed'in Arabistan çöllerine ektiği fidan iki asır Türk kanıyla sulandıktan sonra dirildi, büyüdü gölgelerini ta Hint'ten ta Viyana surlarının dibine kadar uzattı. O günden beri Türklük Müslümanlığın daima ilk safta yürüyen kahramanı idi. Müslümanların niçin Türklere bu kadar bağlı olduğunu bilmeyenler, Avrupa'nın niçin bize bu kadar düşman olduğunu anlamaktan uzaktırlar. On birinci asırda papanın orduları karşısında olduğu gibi, yirmi birinci asırda patriğin ordularına karşı Müslümanlığı kurtarmak vazifesini Cenab-ı Hak yine bize nasip etti. Anadolu'da muharebe eden gaziler Türk milletiyle beraber dinini de müdafaa ediyorlar. Bu ihtilal yalnız vatana karşı bir vazifemiz değil, Allah'a karşı bir borcumuzdur. Tarih Osmanlı saltanatını batırmak bahtsızlığını bu nesile bıraktığı gibi bu enkaz arasından Türk milletini ve istiklalini kurtarmayı da bu nesile nasip etti."[200]

[198] Yunus Nadi, "Türkiye ve İslam", **Yeni Gün,** 6 Şubat 1920, s. 1.
[199] Yunus Nadi, "İslam Siyaseti ve Devletler", **Yeni Gün,** 12 Şubat 1920, s. 1.
[200] "On Birinci Asır Yirmi Birinci Asır", **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Mayıs 1921, s. 1.

1920 ve 1921 yılları boyunca Ankara basınında Müslüman topluluklar hakkında haberlerin yoğun bir şekilde yer aldığını görmekteyiz. İslam birliği siyaseti, tüm Müslümanların halifenin bayrağı altında toplanması düşüncesi, bu dönemde emperyalist devletlere karşı güçlü bir silah olarak kullanılmak istenilmiştir. Bu fikir Milli Mücadele'nin de ilk dönem politikasını oluşturarak kitlelere tetikleyici bir güç olarak sunulacaktır. Özellikle Milli Mücadele'nin resmi yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin hemen her sayısında dünya Müslümanlarının ahvali hakkında haberler yer almaktadır. Ülkelerini işgal etmiş emperyalist devletlere karşı kendi bölgelerinde direnişler başlatarak birer milli mücadele örneği sergileyen Müslüman milletlerin haberlerine sıklıkla yer verilerek Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele hareketinin dünyada bir çok örneği bulunduğu ve istenilirse başarı sağlanabileceği vurgulanmak, bu harekete daha çok destek sağlanmak istenmiştir. Bu tarz haberlerin İstanbul'un işgali sonrasında gözle görülür bir şekilde arttığını da ayrıca belirtelim. Nitekim 18 Mart tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde tüm İslam alemi için yayımlanan ve Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan beyanname[201] bu durum için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.1. Ankara Basınında Hindistan Müslümanları

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hindistan Müslümanları, Osmanlı Devleti'nin mukadderatıyla yakından ilgilenen milletlerin başında gelmekteydi. Hindistanlıları diğer Müslüman milletlerden ayıran özellik, bu konudaki tepkisini fiili olarak ortaya koyup somut adımlar atması olmuştur. İtilaf Devletleri'nin hilafet ve Müslümanlar üzerindeki emellerinin farkına varan Hintli Müslümanlar sulh konferansı yapılmadan evvel harekete geçilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Ankara basını ise Hintli dindaşlarının bu çabalarını satırlarına memnuniyetle taşımıştır. Dolayısıyla Ankara basınında İslam alemi hakkında yer alan haberlerin büyük bir çoğunluğunu Hindistan hakkındaki haberler oluşturmaktadır.

Hindistan'ın muhtelif yerlerinde konferanslar düzenlenerek Türkiye lehine kamuoyu oluşturulmaya çalışılmış ve bu konferanslarda önemli kararlar alınmıştır. 16

[201] Beyannamenin bir sureti için bkz. : Hakimiyet-i Milliye, 18 Mart 1920, s. 1.

Ocak 1920 tarihli Yeni Gün nüshasında Haydarabad'da toplanmış olan hilafet konferansından bahsedilir. Konferans tarafından halifeye arz olunmak üzere sadaret makamına bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta konferansın padişahı "meşru halife" olarak kabul ettiği beyan edilmiştir.[202]

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise 24 Ocak 1920 tarihli sayısında Hindistan'ın her tarafında Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü ve hilafetin istiklali lehinde nümayişler yapıldığından bahsetmektedir. Gösterilere Müslüman Hintlilerin yanı sıra Mecusilerin de katılarak büyük ilgi göstermeleri son derece dikkat çekicidir. Yine aynı sayıda o sırada Londra'da bulunmakta olan Hindistan imamı Ağa Han'ın yaptığı konuşmaya yer verilmiştir. Konuşmada geçen "Gerek Devlet-i Osmaniye'nin mukadderatı ve gerek Azerbaycan Hükümeti'nin istiklali ve inkişafı meseleleri Hintliler için harici bir mesele değil, tamamen dahili bir mesele mahiyetindedir.[203]" ifadesi Hintli Müslümanların Osmanlı Devleti ve İslam alemine bakış açısını yansıtmaktadır. 31 Ocak 1920 tarihli Yeni Gün'den bir diğer konferansın Delhi'de toplanmış olduğunu öğrenmekteyiz. Bu konferansta alınan bazı kararlar Yeni Gün tarafından aynı sayıda neşredilmiştir.[204]

1920 yılının ocak ayında Paris'te sulh konferansının yeniden toplanacağı haberinin alınması Hintli Müslümanları harekete geçirir ve konferansa bir heyet gönderilmesi kararlaştırılır. Böylece konferansa henüz çağırılmamış olan Osmanlı Devleti hakkında alınacak kararları yakından takip etme imkanı doğar. Gerçekten de Hintli murahhaslar Türkiye aleyhinde alınması planlanan bazı kararlara müdahale ederek konferansta Türklerin yegane savunucusu olmuştur. İleride Osmanlı Devleti'nin konferansa çağırılacak olmasında da Hintlilerin baskılarının büyük payı olacaktır. Hakimiyet-i Milliye, 28 Ocak 1920 tarihli sayısını hilafet ve alem-i İslam meselesine ayırmıştır. Bu başlık altında yayımlanan ilk sayfadaki makale, Türkiye ve Hint Müslümanları arasındaki bağı en güzel şekilde açıklayacak mahiyettedir. Makalede Türkiye mukadderatı, İstanbul'un vaziyeti, hilafet ve saltanatın geleceği gibi tüm dünya mütefekkirlerini meşgul eden siyasetler hakkında en mühim teşebbüsleri Hint

[202] "Konferans zat-ı hazreti padişahı halife-i meşru olarak tanımak hususunda alem-i İslam'a iştirak eder ve peygamber-i zişanımız efendimiz hazretlerinin halifesi ve emirü'l mü'minin olan zat-ı hazreti hilafetpenaha biat-ı halise-i diniye ile merbut olduğumuzu arz eyler."

[203] "Hindistan Ahvali", **Hakimiyet-i Milliye,** 24 Ocak 1920, s. 4.
[204] "Hindistan Hilafet Konferansı'nın Mukarreratı", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ocak 1920, s. 1.

Müslümanlarının ortaya koyduğu belirtilmektedir. Türkiye'deki bazı münevverlerin, hükümetlerin ve gazetelerin devlet ve milleti zillete, esarete sürüklediği bir dönemde Hindistan'da ve Londra'da yükselen İslam sesi emsali görülmemiş bir şekilde Türkleri müdafaa etmektedir. Türklerin hukuk ve mevcudiyetinin teminini tehditkar bir lisanla Avrupa'dan talep etmektedir. Bu girişimlerin ciddiyetine inanmak istemeyen, kurtuluşu yalnızca Avrupa'nın himayesinde gören bozuk bir kitle mevcuttur. Onlar da şunu görmelidir ki bütün İslam aleminin manevi yardımları Avrupa'nın vahşi emperyalizmini korkunç bir kuvvetle sarsmıştır. Ve Türkiye mukadderatıyla İslam alemi arasındaki alaka ve bağlılık, Avrupa ricalinin ve bazı kozmopolit münevverlerin zannettiği gibi zahiri bir nümayişten ibaret değildir. "Bu bağ İslam şeriatına ve İslam'ın ruh ve mahiyetine müstenid, bununla birlikte bir iman şeklinde kuvvetli samimi ve mukaddestir." Yazının devamında emanet-i mukaddesenin, makamat-ı mübarekenin, Haremeyn-i Şerif'in ve bütün mukaddesat-ı İslam'ın koruyucusu olan hilafet makamının İslam'a karşı sahip olduğu vazife ve mesuliyetleri sebebiyle hür ve müstakil bulunmasının gerekli olduğu söylenir. Peygamberin vekili mağlup olmaz değildir. Fakat hiçbir zaman istiklalini ve geleceğinin inkişaf imkanını tehlikeye koyamaz. "İşte hilafetin bu şerait-i mahiyetidir ki altmış milyon Hint Müslümanını ve bir o kadar Mısır, Cezayir, Fas, Afgan ve Türkistan ehl-i İslam'ını Türkiye mukadderatıyla yakından alakadar etmiştir."[205]

Hintli Müslümanların Türkiye sulhu adına attıkları en önemli somut adım ise İtilaf Devletleri'ne, özellikle İngiltere'ye karşı aldıkları tavırdır. Uzun bir süredir İngiliz idaresi altında bulunan Hintli Müslümanlar, Türkiye ve hilafet adına hoşnut olmayan bir karar verildiği takdirde İngilizlere karşı takınılacak tutumu belirterek amiyane tabirle İngilizlere bir nevi aba altından sopa göstermişlerdir. Örneğin 5 Şubat 1920 tarihli Yeni Gün'de Hindistan'ın nüfuzlu Müslümanlarından oluşan bir mebus heyetinin İngiltere'nin Hindistan genel valisine hilafet meselesine dair bir muhtıra vermiş olduğu yazılıdır. Muhtırada hilafetin mevcut vaziyetini değiştirmemek lazım geldiği, Müslümanların bu mesele ile manen ve ruhen alakadar oldukları beyan edilmiştir. Mebus heyeti yetmiş milyon Hint İslamı'nın istek ve hissiyatını dikkate almak lazım geldiği kanaatindedir. Muhtıra şu suretle son bulmaktadır: "Arabistan ve mahall-i

[205] "Hilafet ve Alem-i İslam", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Ocak 1920, s. 1.

mukaddese Türkiye'nin taht-ı teftişinde [denetimi altında] kalmalıdır. Hilafet ve saltanat yekdiğerinden ayrılamaz. İstanbul Türk hakimiyetinde ibka edilmelidir."[206] Yine Hint Müslümanları murahhası ve Hadimülkabe Cemiyeti fahri katibi, Fransız gazetesine verdiği beyanatta "Osmanlı Devleti'nin güçlü ve müstakil bir imparatorluk olarak bekası Müslümanlar ve Asya için zaruri olduğu gibi Avrupa için de önemlidir. Fransa Müslüman tebaasını küstürmek, Osmanlı gibi bir dostunu kaybetmek istemez.[207]" demektedir. Türkiye'nin mukadderatı hakkındaki meselelerde Avrupalı devletlere karşı sert bir dil kullanmaktan çekinmeyen Hintlilerin tutumlarının çoğu zaman bir tehdit şeklini aldığı görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin müdafaası için Londra'da İngiliz, Hint, Acem, Arap Müslümanlar Cemiyeti tarafından Lloyd Georg'a verilen uzun bir muhtıra dikkat çekecek derecede şiddetli bir dille yazılmıştır. Başlıca şu satırlar göze çarpmaktadır:

> "Eğer ahalinin rahat ve istirahati bir hükümetin mükemmeliyetine muhayyer teşkil ediyorsa, bu babda Hükümet-i Osmaniye başka hükümetlere kat kat faiktır [üstündür]. Zira herkesin malumu olduğu üzere her neresi olursa olsun bir yerin Hristiyan bir hükümet tarafından zabtı orada fakirlik, sukut-u ahlak, vergilerin tezyidi [arttırılması], cehil, açlık ve hastalık tevellüt etmektedir. Türklerin anasır-ı gayr-i müslime [müslüman olmayan unsurlar] üzerinde tahakküm etmeğe hakları olmadığı ileri sürülüyor. Allah aşkına soruyoruz eğer Türklerin bir avuç Hristiyan'ı idareye etmeye hakları yoksa nasıl oluyor da İngiltere yüz milyondan fazla İslam üzerinde tahakküm etmeye kendinde hak bulabiliyor?[208] "

3 Nisan 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise iki önemli vesikayı sütunlarına taşımıştır. Bunlardan ilki bütün Hindistan Müslümanları adına Şeyh Müşir Hüseyin Kaydavi'nin padişah/halifeye çektiği telgraftır. Bu telgrafta Kaydavi, hilafetin hukukunu ne kadar cüzi olursa olsun ihlal edebilecek bir muahedeyi imzalamamasını halifeden rica eder. "Halifenin bi't-tabi hukuk-ı hilafeti müdrik ve onu ihlale razı olmaktan baid [uzak] olacağına şüphe etmediklerini" de cümlesinin sonuna ekler.

[206] "Hint Müslümanlarının Pek Mühim Bir Muhtırası", **Yeni Gün,** 5 Şubat 1920, s. 1.
[207] "Türkiye Mukadderatı ve İslam Alemi", **Yeni Gün,** 14 Şubat 1920, s. 1.
[208] "Müzaheret-i İslam", **Yeni Gün,** 3 Mart 1920, s. 2.

Hakimiyet-i Milliye bu telgrafın halifenin dizinin dibinde olup İngiliz Hükümeti'ne çalışanlar için bir ibret niteliği taşıması gerektiğini söylemektedir. İkinci ve "belagat açısından daha mühim olan" vesika ise Kalküta Konferansı neticesinde kararlaştırılıp çekilen bir tehditnamedir. Burada geçen en çarpıcı ifade saltanatın hukukunu ve hilafeti ihlal eden bir karar alındığı takdirde Hindistan'ın yetmiş milyon Müslümanının İngiliz mallarına boykot yapacağının belirtilmesidir. Aynı konferans, 2 Mart 1920 tarihinde çektiği telgrafta daha da ileri giderek sulh kararlarının saltanat ve hilafet aleyhinde olan maddelerinin birinin uygulanmasına teşebbüs edildiği andan itibaren Hint Müslümanlarının büyük Britanya ile irtibatını keseceklerini ve bu karara aykırı hareket edecek her Müslümanın İslam cemaatinden ihraç olunacağını bildirmiştir. Gazete, Kalküta Konferansı'nın bu parlak kararının, "Müslümanların icap ettiği zaman ne kuvvetli vasıtalar bularak Avrupa'yı baş eğmeye mecbur edeceklerini bir türlü idrak edemeyen beyinsizlere bir ders niteliğinde" olduğunu düşünmektedir. Çünkü İslam aleminde biraz fedakarlıkla tatbik edilecek umumi boykot, bütün Avrupa'nın bir ay içinde yıkılmasıyla neticelenebilir. Bunun gibi Müslümanların elinde daha ne tesirli mücadele yolları vardır ki muvaffakiyet temin etmesi için sadece azim ve iman kafidir.[209] Yine Şeyh Kaydavi'nin bu defa İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon'a göndermiş olduğu mektup Hintli Müslümanların takındığı tutumu göstermesi bakımından mühimdir. Şeyhin Hind İslamlarının Türkiye meselesine olan alakasını beyan ve Türkiye'ye karşı imha siyasetinin özellikle İngiltere tarafından teşvik edildiğini kayıt eylediği bu mektupta İngiltere'nin şark siyasetinde haçlı fikri ve ruhunun hakim olduğu vurgulanmaktadır. İngilizlerin Türkiye'yi imha arzusunda bulunma sebebi ise Türkiye'nin İslam aleminin en kuvvetli devleti ve birkaç asırdan beri İslam'ın yegane savunucusu olmasındandır. Türkler bu uğurda milyonlarca kurban vermişlerdir ve İngiltere bunu bildiği için Türkleri esaret altına almakla bütün İslam alemini müdafaasız ve himayesiz bırakmak istemektedir. Şeyh mektubunda ayrıca Hindistan İslamlarının son savaşta İngiltere'ye yardımcı olduğunu ve bunun karşılığında İngiltere'nin Türkiye ve İstanbul'un mukadderatı hakkında bazı vaatlerde bulunduğunu hatırlatmış, bunların boş çıkması halinde Hindistan'ın kendisine yeni müttefikler bulacağını tehditkar bir şekilde belirtmiştir.[210]

[209] "Hindistan ve Türkiye", **Hakimiyet-i Milliye,** 3 Nisan 1920, s. 3.
[210] "Şeyh Kaydavi'nin Curzon'a Mektubu", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Haziran 1920, s. 1.

Hintli Müslümanlar mektup ve telgrafların yanı sıra çeşitli dönemlerde birçok defa Avrupa'ya giderek İtilaf Devletleri'yle Türkiye mukadderatı hakkında bizzat müzakerelerde bulunmayı da ihmal etmemiştir. 18 Mart 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye'den hilafet heyetinin bu amaçla Londra'ya ulaştığını, ikinci bir heyetin de hareket etmek üzere hazır bulunduğunu öğreniyoruz. Heyette bulunanlardan Muhammed Ali'nin veda ederken irad etmiş olduğu nutuk Hindistan ve Türkiye'nin bu dönemdeki ilişkisini özetlemektedir:

> "Hilafet meselesini Cenab-ı Hakk'a karşı bir vazife olarak telakki ettiğim cihetle bu hususta hiçbir nevi uzlaşmayı kabul edemeyeceğimi suret-i katide [kesin surette] ilan ediyorum. Hindistan Müslümanlarının hilafet ve Türkiye hakkında göstermiş oldukları şiddetli alaka, İngiltere'de oldukça endişeye ve hatta hiddete mucip [sebep] olmaktadır. Diğer devletler hala Türkiye mukadderatıyla Müslümanlık aleminin rabıtası hakkında bir kanaat edinememiştir. Hilafet makamı bütün cihana müşterek olan uhuvvet-i İslamiye'nin makam-ı vahdetidir. Bugüne kadar makam-ı hilafet bu kadar açık bir suikasta uğramamıştır. Hilafete karşı yapılan şiddetli tecavüz ve taarruz alem-i İslam'ı tahrik etmiştir. Mesele bundan ibarettir. Bu rabıta ve alakada hilafetin doğrudan doğruya idaresine tabi olmak gibi emperyalizm siyaseti mevcud değildir. Müslüman devletler ve milletler kendi aralarında idarelerini ve hükümetlerini istedikleri gibi tanzim ederler. Hatta Müslüman milletlerin herhangi bir ecnebi idaresine tabi olmaları da bundan kurtulmak imkanı hasıl olunca çalışmak şartıyla esasat-ı İslamiye'ye mugayir [aykırı] değildir. Yalnız halifenin ve ona istinadgah [dayanak] olan milletin hiçbir ecnebi nüfuz idaresine tabi olmaması, bütün manasıyla hür ve müstakil bulunması şarttır. İşte Türkiye'nin istiklali bundan dolayı bütün sair [diğer] Müslüman milletlerin istiklal ve hürriyetinden daha mühim ve onu sıyanet [koruma] ve müdafaa her Müslümanın vezaifi meyanında [vazifeleri arasında] belki en mühimidir.[211]"

Hilafet heyetinin başka bir tarihte Paris'te Regina Otel'de bulundukları sırada padişaha yazmış oldukları mektupta da benzer ifadeler görülmektedir. Muhammed Ali, Seyyid Hüseyin, Süleyman Ferdi, Ebulkasım'dan oluşan Hint Hilafet Heyeti murahhasları mektupta yetmiş milyon İslam ve iki yüz milyon Hintli namına söz söyleyerek padişahın İslamiyet'in haysiyetini muhafaza için hilafetin kudsiyetini müdafaa hususunda kararlı olacağına şüphesiz mutmain olduklarını arz ile hilafetin savaştan önceki hududlarını talep ettiklerini fakat Türk olmayan unsurların saltanat

[211] "Hind Müslümanları", **Hakimiyet-i Milliye,** 18 Mart 1920, s. 3.

dahilinde özerk bir idareye erişmelerini ve Mekke, Medine, Kudüs'ün muhafazası ancak halife tarafından temin edilebileceğinden Arabistan'a velev ki manda suretiyle olsun ecnebi bir devletin girmesine müsaade edilmeyeceğini zikretmektedirler. Bundan sonra İngiltere'ye sadakat vaadi veren İslamların İngiltere'nin Türkiye hakkında verdiği sözden döndükten sonra bunun İslamlar için de mümkün olamayacağını beyan etmişlerdir.[212] Hakimiyet-i Milliye'nin 6 Aralık 1920 tarihli sayısında bildirildiğine göre ise o tarihlerde Hindistan hilafet murahhasları Türk meselesinde düşüncelerini bildirmek ve hilafetin hukukunu müdafaa etmek üzere bu defa İsviçre'ye gitmişlerdir.[213] Hintli Müslümanlar 1920 yılı süresince Ankara Hükümeti'yle de yakın temaslar içerisinde bulunmuşlardır. Ankara Hükümeti de Ankara'ya gelen Hintli misafirleri kabul ederek onları en iyi şekilde ağırlamaya özen göstermiştir.

1920 yılında olduğu gibi 1921 yılında da Hindistan'da İngilizlere karşı mücadele hareketlerinin hız kesmeden devam etmekte olduğu görülmektedir. Anadolu'daki direniş için bir ilham ve motivasyon kaynağı olan bu hareketlerin her bir ayrıntısına Ankara basınında 1921 yılında da yer verilmeye devam edilmiştir. Hindistan'da bir direniş hareketi olarak başlayan bu karışıklıkların zamanla yayılarak bir ihtilale dönüşmesinde İngiliz mezaliminin yanı sıra Türkiye'nin taksimi ve ona teklif edilen ağır muahede neticesinde en kör Hint siyasilerinin bile gözlerinin açılmasının payı büyüktür.[214] Hakimiyet-i Milliye'de de belirtildiği üzere Hindistan bu süreçte 1857 tarihinden beri meydana gelmekte olan karışıklıklardan daha mühim bir İslam hareketine sahne olmuştur.[215]

1920'ye kıyasla 1921'de Hindistan'ın konferans ve kongre bakımından yoğun olduğunu söyleyemeyiz. Bununla birlikte Hakimiyet-i Milliye'nin 8 Mart tarihli sayısından öğrendiğimize göre tüm Hint ahalisini temsil etmek üzere düzenlenen bir kongre şimdiye kadar akdedilenlerin en büyüğü olma özelliğini göstermiştir. Bu kongrede son mertebeye kadar İngiltere ile mücadeleye karar verilmiştir.[216] Yine bu kongrenin bir sonucu olarak o sırada Musul'da bulunmakta olan Hint Müslüman

[212] "Zat-ı Şahane'ye Mektup", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Haziran 1920, s. 1.
[213] "Hindistan Hilafet Murahhasları İsviçre'de", **Hakimiyet-i Milliye,** 6 Aralık 1920, s. 1.
[214] "Hindistan İhtilali'nin Esbabı", **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Şubat 1921, s. 1.
[215] "Hint İhtilali Canlanıyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 9 Şubat 1921, s. 1.
[216] "Hindistan'da Muazzam Kongre", **Hakimiyet-i Milliye,** 8 Mart 1921, s. 1.

askerlerine Hindistan Müslümanlarından bir talimat verildiği görülmektedir. Bu talimatnamede Hint Müslümanlarının İngiliz mezaliminden bezdiklerinden ve İngilizlerin İslam ahalisine karşı zulmünün son dereceyi bulduğundan bahsedilmektedir. Tüm bunlardan ötürü İngilizlerin hırs ve menfaati için ölenlerle iş birliği yapmayıp fırsat doğduğunda hemen Anadolu Müslümanlarına katılmakla beraber İslam askerlerine katiyen kurşun atmamaları tembih ve tavsiye olunmaktadır.[217]

14 Temmuz 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde ise İngiltere'nin Ankara'ya müdahaleleri dolayısıyla birçok yerlerde Türkler lehinde içtimaların vuku bulduğu belirtilmektedir. Haberin devamında bu içtimalardan birinde alınan çok mühim ve dikkat çekici bir karara yer verilmiştir. Bu karara göre şayet Büyük Britanya Ankara'daki Türk hükümetine karşı gerek doğrudan doğruya gerek Yunanlılar vasıtasıyla mücadelede bulunacak olursa milli kongrenin reyine müracaat ile Hindistan'da bir cumhuriyet idaresi ilan olunacaktır.[218]

Delhi'de toplanan başka bir Hindistan şurasında da Türkiye'ye karşı Avrupa devletlerinin kullandıkları zalimane siyaset şiddetle tenkit edilmiştir. İzmir ve Trakya'da çoğunluğun Türk ve Müslümanlarda olduğu birçok istatistik ve soruşturmayla sabit iken buraların Yunanistan'a verilmiş olmasına tepki gösteren Hintliler, bu haince siyasete Avrupa devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin taraftar olduklarını görmektedirler. Bu içtimanın neticesinde İngiltere'nin Hindistan nazırına müracaat edilerek İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye, makamat-ı mukaddesenin de makam-ı hilafet idaresi altında bırakılması için hükümet nezdinde kesin teşebbüslerde bulunması hususunda ısrar edilmesine karar verilmiştir.[219]

Hindistan'da neşredilen bir fetva bu dönemde Hint ve Türk Müslümanları arasındaki ilişki hakkında bize önemli ip uçları vermektedir. Ulema cemiyeti ile din adamlarından oluşan beş yüz kişilik mücahidin tarafından hazırlanan ve son derece mühim olan bu fetvada Türkiye ile Yunanistan arasında harp halinin devamı müddetince İngilizler ile münasebette bulunulması yasaklanmış ve İngilizler ile alışverişin haram

[217] "Hint Müslümanlarının Şikayeti", **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Mart 1921, s. 1.
[218] "Mücahede-i Milliye ve Hindistan", **Hakimiyet-i Milliye,** 14 Temmuz 1921, s. 1.
[219] "Hindistan'ın Bir Müracaatı", **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Nisan 1921, s. 1.

olduğu beyan edilmiştir. Bunun aksi yönünde davrananların Allah'ına, Peygamber'ine ve şeriatına isyan etmiş olacağı da ayrıca zikredilmiştir.[220]

Tüm bunlardan başka Hindistan'da Anadolu'ya yardım için fevkalade mesai sarf edildiği ve yardım paraları toplandığı basında yer alan haberlerden anlaşılmaktadır. Öyle ki Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 5 Aralık tarihli sayısında 10 milyon rupi gibi yüksek bir meblağın toplanıp yakın bir zamanda Türkiye'ye gönderileceğinden bahsetmektedir. Görüldüğü üzere Hintli Müslümanlar Türk dindaşlarına karşı Milli Mücadele boyunca maddi manevi desteğini esirgememiştir.

3.2. Ankara Basınında Afganistan Müslümanları

Sulha giden süreçte Osmanlı Devleti'ne her türlü desteği veren milletlerden biri de Afganistanlılardır. Türkiye hakkındaki gelişmeleri yakından takip eden Afganlar, Hintli Müslümanlar kadar olmasa da bu konuda bazı girişimlerde bulunmuşlardır.

Afgan Emiri Emanullah Han İslam aleminin nasıl bir felaketin içerisinde olduğunun farkındaydı. Osmanlı İmparatorluğu hazin bir vaziyetteydi. Avrupa devletlerinin isteği ise hilafet müessesesinin ortadan kaldırıldığını görmekti. Tüm bunların bilincinde olan Afgan emiri, İngiltere'nin böyle bir siyaseti takibe karar vermiş olamayacağı düşüncesindedir ve bunu açıkça dile getirir. Çünkü İngiltere Afganistan'ın dostluğunu talep etmektedir ve bu şartlar içerisinde böyle bir dostluk mümkün değildir. Bir başka nutkunda ise Emanullah Han İngiltere'yi açık açık tehdit etmekten kaçınmaz. İslam hilafetinin vücudunu istemeyen İngilizlerin bu siyaseti yürütmeye devam etmesi halinde Afgan dostluğunu hiçbir zaman bulamayacağını belirtir. Eğer İngilizler hilafet meselesinde Afgan dostluğuna kıymet vermezlerse kendi imparatorluklarının selametini tehlikeye koyacaklardır.[221] Emir, İngiliz hükümetine yazdığı mektupta da hiçbir Müslümanın hilafete yapılacak herhangi bir müdahaleye izin vermeyeceğini ve kendi halifesinin herhangi bir kontrol altında bulunmasını kabul etmeyeceğini bildirmiştir.[222]

[220] "Hindistan Müslümanları ve Harb-i Hazır", **Hakimiyet-i Milliye,** 26 Ekim 1921, s. 1.
[221] "İslam'ın Yeni Bir Mücahid-i İstihlas ve İstiklali", **Anadolu'da Yeni Gün,** 24 Ağustos 1920, s. 1.
[222] "Afgan Emiri'nin Nutku", **Hakimiyet-i Milliye,** 28 Haziran 1920, s. 3.

Emanullah Han Hintlilerin halife ve hilafet için yapmış olduğu fedakarlıkları görmekteydi. Bu durum karşısındaki memnuniyetini her fırsatta dile getirirken, tüm Müslümanların aynı özveriyi göstermesi adına mütemadiyen çağrıda bulunuyordu. Hilafet meselesi Müslümanların arzuları doğrultusunda halledilmeyecek olursa Hintliler ya cihad ilan edeceklerini ya da hicret edeceklerini dile getiriyorlardı. Böyle bir durum oluştuğu takdirde Emanullah Han Afganistan'ın Hintli dindaşlarına kucak açacağının teminatını vermiştir. Onun Afgan halkı önünde yapmış olduğu konuşmasındaki şu satırlar ise İslam uğrunda cihad zihniyetini göstermek itibarıyla ehemmiyeti büyük bir vesikadır:

> "Hristiyan devletler vahdet-i İslamiye kelimesinin zikrinden bile korkuyorlar. Ve bunun kendilerini yıkmak istediğini zannediyorlar. Halbuki vahdet-i İslamiye'nin gayesi Müslümanların saadetini temin etmektir. Müslümanlar yalnız kendi şerait-i hayatiyelerini ıslah için vahdet istiyorlar. Eğer halk vahdet-i İslamiye için nefsini feda etmezse, İslamiyet'in terakkisi [yükselmesi] için felaketlere tahammül etmezse ve alem-i İslam bugünkü müthiş buhranda i'la-yı kelimetullah için hayatlarını feda eylemezlerse İslam'ın cenaze namazını kılıp sefaletlere gömülelim. Allah bizleri ebediyyen bundan muhafaza eylesin. İslam'ın gerçek koruyucusu Allah'tır. Fakat İslam'ın terakkisi fedakarlığa bağlıdır. Hilafet-i İslamiye'nin muhafazası uğrunda hayatınızın saman çöpünden fazla kıymeti olmadığına kanaat etmek en birinci vazifenizdir. Emanullah İslam yolunda feda-yı cana her zaman hazırdır."[223]

Afgan emirinin Ankara ile de sıkı irtibat halinde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Mustafa Kemal'e mektup yazarak eğitim için Afganistan'a asker heyeti istemesi dikkat çekici meselelerden biridir. Mektupta "Sizden rica ediyorum ki alem-i İslam'a hizmet eden devletiniz, Afganistan'ın umur-ı harbiyesi için mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde heyet-i askeriye göndersin." diyen emir bunun birlik ve beraberlik ile İslamiyet'in yeniden doğuşuna vesile olacağını kaydetmiştir.

Özellikle 1921 yılı Türk-Afgan ilişkileri açısından oldukça yoğun geçmiştir. Hatta bu dönem içerisinde Ankara Hükümeti ile en sıkı ilişki kuran devletin Afganistan

[223] "İslam'ın Yeni Bir Mücahid İstihlas ve İstiklali", **Anadolu'da Yeni Gün,** 24 Ağustos 1920, s. 1.

olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki Afganistan Hükümeti iki hükümet arasındaki ilişkiyi daha da güçlendirebilmek için Anadolu'ya bir heyet gönderecektir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 10 Nisan 1921 tarihli nüshasında heyetin Ankara'ya gelmek üzere Hopa'ya varmış bulunduğunu bildirirken heyete başkanlık eden Afgan sefiri Ahmet Han'ın Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal'e İnönü Zaferi sebebiyle göndermiş olduğu telgrafa ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine vermiş olduğu cevaba yer vermektedir. Bu iki telgrafta görülen hürmet ifadeleri ve kardeşlik vurgusu iki devlet arasındaki bağı ve ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Yunanlılara karşı zafer elde etmiş olan Türk ordusunun iki tarafça da İslam ordusu olarak adlandırılması ise telgraflarda dikkat çeken bir diğer noktadır.

Yine basında çıkan haberlerden Ahmed Han'ın yalnızca hükümet tarafından değil halk tarafından da büyük bir hürmet ve memnuniyetle karşılandığı anlaşılmaktadır. Hakimiyet-i Milliye sefirin Ankara'ya gelişini haber verdiği yazısında "Dostumuz, ırkdaşımız, dindaşımız ve müttefikimiz Afgan Hükümeti'nin muhterem sefirinin Ankara'ya vusulü ve böylece iki Türk devlet arasında tesis edecek samimi münasebete başlangıç olmak itibarıyla bugünün bilhassa ehemmiyet-i mahsusası vardır"[224] demektedir. Gazete başka bir yazısında sözlerine şunları eklemektedir: "Afganlılarla Türklerin memleketleri birbirinden uzak olmasına rağmen asırlardan beri kalpleri daima birdir. Bu kalbi muhabbetin müşterek düşman karşısında daha ziyade teyide ihtiyacı vardır. Yeni gelecek heyet bunu tesis edecektir."[225]

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Ahmed Han'ın Ankara'ya gelişinden sonra kendisiyle bir mülakat gerçekleştirmiştir. Bu mülakatta Anadolu'ya ayak bastığı günü hayatının en mesut dakikası olarak addeden Afgan sefiri, Türk dindaşlarının kendilerini büyük bir coşkuyla karşıladığından bahsetmektedir. Afganlıların Türkiye Devleti'ni büyük bir İslam devleti olarak tanıdıklarını ve ona karşı büyük bir hürmet beslediklerini belirten sefir, Afganlılar nezdinde Büyük Millet Meclisi'nin de bir "hükümet-i naciye-yi İslamiye" olduğunu ve dünya tarihine altın kalemle yazılacağını vurgulamaktadır. Mülakat şu cümlelerle son bulmaktadır: "Hiç şüphesiz Türkler ile Afganlılar arasındaki

[224] "Afgan Sefiri Bu Akşam Ankara'ya Geliyor", **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Nisan 1921, s. 1.
[225] "Afgan Sefiri Hazretleriyle Mülakat", **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Nisan 1921, s. 1.

dini rabıtayı kuvvetlendirmeye, siyasi münasebeti tesis ve takviyeye geldik. Muhabbetimiz ve hürmetimiz lâyezâldir [ebedidir].”[226]

Heyet Ankara’da bulunduğu süre içerisinde Afgan sefiri ile Mustafa Kemal Paşa arasında sık sık görüşmeler gerçekleşmiştir. Görüşmeler sonucunda iki hükümet arasındaki bu samimi ilişki ve muhabbetin bir muahede imzalanarak pekiştirilmek istenmesine karar verildiği anlaşılmaktadır. Gerek Hakimiyet-i Milliye gerek Yeni Gün gazetelerinde muahedenin metnine yer verilmekle birlikte antlaşmada özetle taraflardan birinin saadet ve felaketinin diğerinin saadet ve felaketini icap ettireceği kanaati ön plana çıkarak her koşulda ortak hareket edilmesi kararı alınmıştır. Ahmed Han bu konu üzerine yaptığı konuşmada genel bir ifadeyle şunları söylemiştir:

> “Bugün Afganistan ile Türkiye arasında bir ittifakname akdedilmiştir. İngilizler burada Türklere karşı nasıl bir vaziyette ise şarkta, Afganistan’da -velev daha küçük mukayesede olsun- Hindistan’a karşı aynı vaziyettedir. Öyle zannederim ki İngilizler Yunanlılara hafi [gizli] veya aleni muavenette [yardımda] devam ettikleri takdirde aramızdaki muahede muktezasınca [gereğince] Afganistan’dan Hint inkılapçılarına, Hint hududundaki aşair-i akvama [aşiretlere] İngiliz aleyhinde muavenette bulunacaktır. İngilizler açıktan açığa Türkiye’ye karşı muharebeye girişecek olurlarsa Afganistan da İngilizlere karşı ilan-ı harp edecektir. İngilizler Türklere karşı hakiki surette bi-taraf [tarafsız] kalırsa Afganistan da İngilizlere karşı bi-taraf kalacaktır. Eğer Türkler İngilizlerle dost olurlarsa Afganistan da bu dostluğa iştirak edecektir. Bu beyanattan maksadım şudur ki; artık şarkın, garbın tecavüzüne karşı lakayt kalamayacağını herkes bilmelidir. Bu günlerde muharebe dolayısıyla milletin efkarı biraz heyecanlıdır. Lakin ey ihvan-ı din [din kardeşleri] emin olunuz ki bu hakk-ı meşrû’unuzu hiçbir kimse hiçbir zaman sizden alamayacaktır. Bütün şark ve İslam alemi sizinle beraberdir. Sözümü burada kesip diyorum ki muzaffer olsun İslam gazi ve mücahidleri!”[227]

Ahmed Han’ın bu nutku imzalanan muahedenameyle iki hükümet arasındaki ilişkinin geldiği boyutu gözler önüne sermektedir. Bundan sonraki süreçte basında Afganistan’a dair çok daha detaylı haberlerin yer aldığı görülmektedir. Afganistan’ın nüfusu, arazisi, mahsulatı, sanayisi, ticareti, ziraatı, kabileleri, idaresi, ordusu gibi

[226] “Afgan Sefiri Heyetiyle Mülakat”, **Hakimiyet-i Milliye,** 22 Nisan 1921, s. 1.
[227] “Bir Kardeş Millet Sesi”, **Hakimiyet-i Milliye,** 3 Ağustos 1921, s. 2.

spesifik konular hakkında bilgiler verilerek artık resmiyette de kardeş sayılan ülkenin daha yakından tanınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Kabil'den gelen haberlere bakarak aynı durumun Afganistan için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Verilen malumatlara göre bütün Afgan matbuatı Anadolu'nun istiklal mücadelesini büyük bir dikkatle takip etmektedir. Öyle ki I. ve II. İnönü zaferleri Afganistan'da pek büyük tesirler yapmıştır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin müttefiki bulunan kardeş Afganistan, samimi bağını her vesile ile daima göstermektedir. Lakin bu durum yalnızca Afganistan'a has değildir. Bütün şarkta Anadolu'ya karşı pek kuvvetli bir bağ mevcuttur. Müslüman milletler Türkiye'yi kendilerine bir örnek tanımakta olduklarından Türkiye'deki bütün hadiselerle ruhen son derece alakadar olduklarını her vesile ile izhar etmektedirler.[228]

Afgan sefirine göre Türk milletinin yükselişi ve başarı sağlaması doğal olarak İslam aleminin de yükselişini temin edecektir.[229] Ahmed Han Yeni Gün Gazetesi'ne vermiş olduğu bir beyanatta Afganlıların da diğer Müslüman hükümetleri gibi Türkleri bütün İslam aleminin önderi olarak tanımakta ve bilmekte olduğunu söylemektedir ki bugüne kadar İslam sancağını onlar muhafaza etmiştir. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki tüm Afganların kalbi Türk kardeşlerine karşı samimi bir hürmet hissiyle doludur.[230]

Bunun haricinde 1921 yılı boyunca basında Afgan emiri ile Mustafa Kemal arasında çeşitli sebeplerle gönderilmiş telgrafların suretleri yer almıştır. Kazanılan zaferler, Mustafa Kemal'in başkumandanlığa getirilişi gibi içeriklere sahip olan telgraflarda önemli noktalara değinilse de burada bahsetmek pek uzun olacağından yer vermeyi uygun görmedik. Öyle sanıyoruz ki verdiğimiz bilgiler konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.

3.3. Ankara Basınında Diğer Müslüman Milletler

Bunun haricinde Ankara basınında Mısır, Suriye, Irak, İran, Cezayir, Sudan gibi daha birçok Müslüman milletlerin haberlerine yer verildiğini söyleyebiliriz. Özellikle Hakimiyet-i Milliye'nin hemen her sayısında bu milletlerin durumu hakkında bilgilere

[228] "Afganistan'da Türklüğe Karşı Merbutiyet", **Hakimiyet-i Milliye,** 3 Kasım 1921, s. 1.
[229] "Afgan Sefiri Hazretlerinin Resmi Kabulü", **Hakimiyet-i Milliye,** 26 Nisan 1921, s. 1.
[230] "Afgan Sefiri Hazretlerinin Beyanatı", **Anadolu'da Yeni Gün,** 25 Eylül 1921, s. 1.

rastlanmaktadır. İslam aleminin genelinde emperyalizme karşı girişilen mücadeleler Ankara basınını bu ülkelerle yakından ilgilenir hale getirmiştir. Düşman ortaktır ve bu ortak düşmana karşı birlikte hareket edildiği takdirde galip gelmemek için hiçbir neden yoktur.

9 Eylül 1920 tarihinde Yeni Gün'de yayınlanan El Arap Gazetesi'nin neşretmiş olduğu yazı Arap ihaneti düşüncesinin aksine bu dönemde iki milletin birbirine bakış açısını ve tavrını ortaya koymaktadır. Yazının bir bölümünü aynen aktarıyoruz:

> "Araplar ve Türkler diğer bütün şark akvamı [kavimleri] gibi müşterek bir tehlike karşısında bulunuyorlar. Bunun için mazide iki kavim arasına zorla ekilmiş olan fesat tohumlarının tevellüd eylediği su-i tefehhümler [yanlış anlamalar] ne olursa olsun bu iki kavim aynı düşmanlara karşı aynı aşk ile mücadele mecburiyetinde bulunuyor. Biz Arap milliyetperverleri, Suriye'nin merkezi Şam'ı tahliyeye mecbur olduk fakat aşkımız sönmedi. Türkler görecekler ki kahramanlıkta ve düşmana karşı sebatta Araplar da Türklerden geri kalmayacaklar, yakında Suriye'nin ve İslam'ın büyük merkezini istirdad ve düşmana karşı muzafferiyat eyleyeceklerdir. Bundan sonra Türkler ve Araplar Avrupa'nın zalim istilacılarına karşı el ele harp edeceklerdir.[231]"

El Arap Gazetesi'nin bu neşriyatı Anadolu'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Arapların ahiren Şam'ı geri almış bulunmaları da bu makaledeki sözlerinin boş olmadığını ve hakiki bir aşk ile mücadele ettiklerini göstermektedir.

Suriye'deki İttihad-ı İslam cemiyeti de Anadolu Hükümeti'ne yazmış olduğu mektupta Şerif Hüseyin'in içinde bulunduğu ihanetten, İslam'ın kıblegahına vurduğu darbeden ve tüm Müslümanların kendisine beslemiş olduğu lanetten bahsedilir. Mektubu yazmış olmalarının sebebi ise İslam ahalisinin Hilafet-i Kübra ve Saltanat-ı Osmaniye'ye maddi ve manevi olarak bağlı olduklarını, mal ve can olarak her türlü yardıma hazır bulunduklarını bildirmektir. Mektup şu cümlelerle son bulmaktadır:

> "İngiltere Hükümeti tarafından halifemizin İstanbul'dan ihracına [çıkarılmasına] teşebbüs olunması haberini kemal-i teessürle [büyük bir üzüntüyle] işitir işitmez hemen düvel-i müttefike hükümetlerine keşide ettiğimiz [çektiğimiz]

[231] "Türkler, Araplar", **Anadolu'da Yeni Gün,** 9 Eylül 1920, s. 1.

> telgraflar ve Beyrut gazeteleriyle neşr ettiğimiz itiraznamelerle hissiyat ve sadakatkaranemizi izhar etmiştik. Şu mühim hususu bir kez daha teyid ederiz ki Suriye ahali-i İslamiyesi Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniye uğrunda can ve mallarını fedaya hazırdır. İslamiyet'e hizmet etmek maksadıyla sulh konferansına keşide ettiğimiz itiraznamenin fotoğrafla alınan bir nüshasını nazargah-ı alilerine arz ederiz."[232]

Benzer bir telgraf da Cezayirli Müslümanlar tarafından hükümete hitaben çekilmiştir. Telgrafta Türkiye'nin hukuk-ı hilafetten ve Türkiye arazisinin bir zerresinden bile mahrum edilmemesi ve bu uğurda bütün İslam ehlinin Türkiye ile hilafet makamına sadık ve bağlı bulunduğu bildirilmiştir. Diğer taraftan Irak Müslümanlarının İngilizlere karşı giriştiği mücadelenin Ankara tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. Nitekim Irak'tan gelen güzel haberler üzerine Celal Bey'in (Bayar), meclis kürsüsüne çıkarak bir konuşma yaptığına Yeni Gün Gazetesi'nde değinilmiştir. Konuşmasında özetle, Anadolu'da başlatılan mücadelenin tahmin edildiği üzere tüm İslam aleminde yankı uyandırdığı ve Müslümanların ayağa kalkmalarına sebep olduğundan bahsetmiştir. Tüm İslamların kendileriyle aynı duyguları beslediğini, kalplerinin birlikte attığını, bu davanın sadece Türklerin değil üç yüz milyonluk İslam dünyasının davası olduğunu sözlerine eklemiştir.[233]

Osmanlı Devleti'ndeki anasır-ı İslam'dan olan Kürtlerin bu konudaki tutumunun basına yansıyan taraflarına da değinmeden geçmeyelim. Kürt halkı, savaş sonrası İtilaf Devletleri ile birlik olan bazı Kürt liderlerinin aksine devlete sadık kalmayı tercih etmiştir. Bu durum dolayısıyla ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmaların bertaraf edilmesi amacıyla Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden sadarete gönderilmiş olan bir telgrafa 5 Mart 1920 tarihli Yeni Gün Gazetesi'nde yer verildiğini görmekteyiz. Telgrafta kendisini Kürtlerin mutlak vekili olarak gösteren bazı paşaların Kürtler tarafından reddedildiğinden bahsedilmektedir. Yine telgrafta geçen "Hilafet ve saltanat-ı Osmaniye nam-ı mübecceli altında doğmuş ve büyümüş olan vilayetimiz halkı ilelebet o nam-ı mukaddes altında yaşayacak ve ölecektir."[234] cümlesi Kürt halkının bu konudaki kesin duruşunu ortaya koymaktadır.

[232] "Suriye'de İslam Birliği: Türk ve Arap Kardeşliği", **Anadolu'da Yeni Gün,** 28 Ekim 1920, s. 1.
[233] "Iraklıların İngilizler Aleyhindeki Mücadeleleri", **Anadolu'da Yeni Gün,** 18 Ekim 1920, s. 1.
[234] "Kürtlerin Sadakati", **Yeni Gün,** 5 Mart 1920, s. 2.

Müslüman milletlerin emperyalist devletler karşısında girişmiş olduğu mücadelenin gün geçtikçe yayılarak arttığı görülmektedir. Bunda şüphesiz ki işgalci devletler karşısında elde edilen muzafferiyetlerin meydana getirdiği cesaret ve özgüvenin etkisi büyüktür. Özellikle Anadolu hareketi bütün İslam alemi tarafından dikkatle takip edilmektedir. Bu yüzden Ankara basını Mısır, Suriye, Irak, Filistin, Lübnan, Yemen, Fas, Tunus gibi ülkelerdeki mücadeleleri satırlarına taşırken bu ülkelerin basınlarında Türkiye hakkında çıkan haberlere de zaman zaman yer vermeyi ihmal etmemiştir. Örneğin Yeni Gün 7 Aralık 1921 tarihli nüshasında, Tunus gazetelerinde Türkiye hakkında dile getirilen teveccühlerinden bir kısmını aktarmıştır. Buradan öğrendiğimize göre Tunus matbuatı "İslamiyet'in tealisi için beş asırdan beri her fedakarlığı ihtiyar eden kahraman Türk milletinin nüfuz-ı siyasiyesini imha ve onları Avrupa'dan ihraç maksadıyla ilan edilen harplere rağmen Türk'ün sabır ve sebatı ve Allah'a imanı sayesinde daima kurtulduğunun ve son defa olarak Cenab-ı Hakk'ın Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı göndererek Yunanistan'a haddini bildirdiğini"[235] yazmaktadır.

Milli Mücadele hareketinin başarılarının bütün Müslümanlar nezdinde sevinçle karşılanmasının yanı sıra bu muzafferiyetler İslam aleminde Anadolu Hükümeti'ne karşı büyük ve derin bir temayül oluşturmuştur. II. İnönü Zaferi sonrası Mısırlıların Anadolu'ya bir Hilal-i Ahmer Cemiyeti göndermeye karar vermiş olmaları veya Beyrut Müslümanlarının Fransızlardan aldıkları müsaade üzerine Hilal-i Ahmer namına yardım toplamaya başlamaları bu ilginin birer yansımasıdır.[236] Yine bu ilginin bir neticesi olarak Anadolu'dan uzak birtakım İslam heyetlerinin samimi arzuları ve talepleriyle Ankara'da büyük bir İslam Kongresi toplanması kararı alınmıştır. Avrupa, Asya ve Afrika'da Hristiyan zulmü altında inleyen bütün Müslümanların murahhaslarından oluşan kuvvetli ve muazzam bir kongre, Hüseyin Ragıp'ın deyimiyle bir Müslüman enternasyonali… Hüseyin Ragıp'a göre hilafet makamının ulvi ve mukaddes selametini, o makamı bugün işgal eden zattan çok yüksek bir vakar ve şerefle müdafaa eden Türk milleti için uzak diyarın Müslümanlarından gelen bu arzuyu tatmin etmek elbette bir vazifeydi. Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan yazısında "Uzak dindaşların diyarından

[235] "Tunus'tan Gelen Bir Kardeş Sesi", **Anadolu'da Yeni Gün,** 7 Aralık 1921, s. 1.
[236] "Muzafferiyetimizin Alem-i İslam'da Akisleri", **Hakimiyet-i Milliye,** 5 Mayıs 1921, s. 1.

Ankara'ya kadar ulaşan bu arzu ehl-i salibin İslamiyet'i yok etmek, ezanları susturmak için harcadığı çabanın sonuçsuz ve beyhude bir uğraş olduğuna en kuvvetli delil olarak gösterilebilir. Mısır'ın, Cezayir'in, Trablus'un, Tunus'un, Hind'in, Afgan'ın, Azerbaycan'ın, Suriye ve Irak'ın Müslüman murahhasları, İslam kıyamının karargah-ı umumisi olan Ankara'da toplandıkları vakit bu arzuyu müttehiden ve kuvvetle söyleyecekler ve salib ve sermaye istilasına karşı en kahhar mukavemet azmini ilan edecekler."[237] demektedir. Hüseyin Ragıp'ın bu müjdeyi vermesinden birkaç gün sonra Hakimiyet-i Milliye Eşref Edip'in ona hitaben yazmış olduğu şu yazıya yer vermiştir:

> "Hüseyin Ragıp Beyefendiye,
>
> Hakimiyet-i Milliye'nin leyle-i celile-i regaibe [yüce Regaib Gecesi'ne] müsadif [rastlayan] nüshasında bize büyük bir tebşirde bulunuyorsunuz. Bütün akvam-ı İslamiye murahhaslarından mürekkeb [meydana gelen] muazzam bir İslam Kongresi teşkil tasvirinin mevki-i fiile [iş sahasına] konmak üzere bulunduğuna dair olan bu tebşiriniz [müjdeniz] bütün Müslümanların azim ve memnuniyetlerini celb edecek [üzerine çekecek] bir hadise-i mühimmedir [önemli bir olaydır]. Hiç şüphe edilmez ki bu hadisenin tesiri dalgalana dalgalana bütün İslam alemine şamil olacak ve inayet-i Hakla ümmet-i İslamiye için pek mesut neticeler verecektir… Anadolu'da bir İslam Kongresi'nin, bir şura-yı İslam'ın teşkili o kadar mühim bir hadisedir ki bütün Müslüman efkarı üzerinde azim tesirler husule getirecek, bütün meyus [ümitsiz] gönüllere ümit ve hayat bahşedecektir. Büyük Millet Meclisi ki Anadolu'ya müteallik vazife-i hususiyesinden başka beyne'l-islam [İslamlar arası] böyle bir vazife-i umumiye ile de mükelleftir. Buna muvaffak olduğu gün İslam tarihinde en parlak bir sahife açmış, Müslümanlığa en muazzam bir hizmet ifa etmiş olacaktır. Yarım milyara yakın büyük Müslüman milleti bütün kalbiyle, bütün İslam ruhuyla buraya merbuttur. Buradan yükselecek bir seda-yı İslam, bütün İslam kıtalarında tanin-endaz olacaktır [ses verecektir]. Düşmanlar bizi birkaç vilayet halkından ibaret bir aşiret haline koymak istiyorlar. İslam alemi ile maddi manevi rabıtalarımızı kesmek için ellerinden gelen her melaneti irtikap etmekten geri durmuyorlar. Fakat emin olsunlar ki tazyiklerini arttırdıkça kuvvetlerimiz artıyor. İyice anlasınlar ki biz birkaç vilayet halkından ibaret bir aşiret değiliz. Mecruh düşmüş [yaralanmış] olsak da yine nüfuzumuz büyük büyük kıtalara yüzlerce milyon kalplere şamildir. Biz büyük bir alemin merkezi, büyük bir cihanın dimağ-ı mütefekkiriyiz. Bu merkez-i vahdet dağıtılamaz, bu mütefekkir dimağ parçalanamaz. Bugün burada karargah kurduk, yarın daha başka bir yere karargahımızı nakledebiliriz. İslam izzet dinidir. İslam istiklal dinidir. İslam uğrunda kanını akıtan İslam uğrunda mameleğini [varını yoğunu] feda eden bu fedakar millet katiyen ezilemeyecektir. Allah'ın inayetiyle biz bu mecruh omuzlarımızda, bu güzel memleketlerde ilelebet İslamiyet'i yaşayacağız. Ve

[237] Hüseyin Ragıp, "Ankara'da Bir İslam Kongresi", **Hakimiyet-i Milliye,** 11 Mart 1921, s. 1.

alemde daha birçok azim inkılaplar vücuda getireceğiz. Ve minallahi't-tevfik [muvaffakiyet sadece Allah'tandır].[238]

Eşref Edip"

Hakimiyet-i Milliye'den edindiğimiz bir diğer bilgiye göre İngilizler de Mekke'de bir İslam kongresi akdine teşebbüs etmişlerdir. İngilizlerin böyle bir karar almasında muhakkak ki İslam alemine ve bilhassa İngiltere'ye ait Müslüman sömürgelerde kendi aleyhlerine her gün artan cereyanlara karşı kullanılacak bir vasıta meydana getirme düşüncesi etkili olmuştur. İngilizler kongreyi Hicaz kralı Hüseyin vasıtasıyla davet ettirmişlerdir. Lakin Hakimiyet-i Milliye'nin kanaatince İngilizlerin ücretli bir hizmetçisi olan Şerif Hüseyin'in davetine icabet edecek ve bu eski İngiliz oyununa inanacak namuslu bir Müslüman yoktur. Evet İslam aleminde İngiltere aleyhine yükselen gayet şiddetli bir husumet vardır ve İngiltere böyle bir kongre dalaletiyle bu husumetin önüne geçmek istemektedir. Bu kongre oyunuyla takip edilen diğer bir maksat da İngiltere'nin diğer İslam sömürgeleri üzerindeki hegemonyasına kuvvet vermektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hakimiyet-i Milliye bu teşebbüsün şimdiden başarısız olacağını vurgulamıştır.[239]

Hakimiyet-i Milliye zaman zaman Lübnan'daki cuma tatilinin kaldırılıp pazar gününün tatil kabul edilmesi gibi haçlıların, Müslümanların hissiyat-ı dinlerine dokunan, İslam dini için hakaret telakki edilen zulüm ve yaptırımlarına yer verirken zaman zaman da vatanın en uzak bölgelerinden haberler vermiştir. Bunlardan biri de Yemen'dir. Gazetede Yemen kıtası, imanı kuvvetli bir İslam diyarı olarak tarif edilmekte ve buranın kendi istiklalini kurtarmış, muazzam bir mülki ve askeri idare teşkil etmiş olduğundan bahsedilmektedir. Lakin Yemen hürriyet ve istiklalini tamamıyla elde etmiş ve topraklarını İngilizlerden arındırmış olduğu halde bekasının ancak İslam'ın alemdarı olan Türkiye ile mümkün olduğunu anlayarak Osmanlı Hükümeti'ne karşı büyük bir sadakat göstermek gibi bir büyüklük yapmıştır.[240] Yine Hakimiyet-i Milliye'den edindiğimiz bilgiye göre Yemen Türkiye'ye bağlı muazzam

[238] Eşref Edip, "Anadolu'da İslam Kongresi", **Hakimiyet-i Milliye,** 17 Mart 1921, s. 1.
[239] "İngilizler Mekke'de İslam Kongresi Topluyorlar", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Mayıs 1921, s. 1.
[240] "Yemen Sadakatinde Devam Ediyor", **Hakimiyet-i Milliye**, 25 Ağustos 1921, s. 1.

bir idare tesis etmiş ve liderleri İmam Yahya her tarafta Türklere karşı olan muhabbet ve bağlılığını ispat eylemiştir.

3.4. Şeyh Ahmed Senusi'nin Milli Mücadeleye Olan Desteğinin Ankara Basınındaki Örnekleri

Kuzey Afrika'da emperyal devletlerin istilalarına karşı mücadele etmiş olan Şeyh Ahmed Senusi'nin ismine 1920 yılı Ankara basınında tek tük rastlanmakla beraber onun hakkındaki haberlerin esasen Milli Mücadele'nin en yoğun günlerinin yaşandığı 1921-1922 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Ankara Hükümeti bu dönemdeki politikası gereği İslami söylemlere önem veriyor, din adamlarına yakın duruyordu. Çünkü halife/padişaha muhalif olarak ortaya çıkan Ankara Hükümeti'nin, Türk halkının din, vatan ve istiklalini kurtarmak için uğraştığını ve bu hareketin meşru olduğunu halka anlatmak için en etkili ve hızlı yol din adamlarını bu harekette etkin kılmaktı. Şeyh Senusi hakkında yapılan haberlere bakıldığında genellikle içeriklerinin güzel olduğu ya da özel günleri tebrik amacıyla gönderilmiş tebrik telgraflarının paylaşıldığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak Milli Mücadele'ye katılan halkın ve ordunun motivasyonunun artırılması, Şeyh Ahmed Senusi'nin Milli Mücadele'ye olan desteğinin daha geniş kitlelerce bilinmesi böylece Milli Mücadele'yi dini anlamda meşrulaştırmak ve daha geniş kitlelerin mücadeleye katılmasının sağlanmak istenmesinin amaçlandığı söylenebilir.[241]

Anadolu'da bulunduğu süre içerisinde muhtelif şehirleri gezen Ahmed Senusi, bu süre içerisinde Milli Mücadele'nin destekçisi olmuş ve mütemadiyen Ankara ile irtibat halinde bulunmuştur. Gittiği şehirlerden Mustafa Kemal'e çekmiş olduğu telgraflar genellikle şehre ulaştığını haber vermesi, şehirdeki durumunu bildirmesi gibi önemsiz içeriklere sahip olsa da bu telgraflara basında yer verilmesi Şeyh Senusi'nin Milli Mücadele'deki rolünün ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin Diyarbakır'a vardıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya yolda gördükleri fevkalade

[241] Nagehan Elemana, "Türk Basınında Şeyh Ahmed Senusi (1918-1924)", **Turkish Studies History,** 13/24, 2018, s. 100, 112, 113.

tezahürattan ve Diyarbakır'daki samimi karşılamadan bahisle bir teşekkür telgrafnamesi çekmiş,[242] bu telgrafın bir sureti 20 Mart tarihli Hakimiyet-i Milliye'de yayımlanmıştır. Yine Şeyh Senusi'nin Kayseri'ye varmaları dolayısıyla yapmış oldukları ve Yeni Gün'de yayımlanmış olan beyanatın bir kısmı şöyledir:

> "Anadolu'nun düşmanlar karşı aldığı şu vaziyet-i ruh, İslam'a tamamıyla muvafık [uygun] bir hareket-i şeriyyedir. Buna müzaheret [destek] ve muavenet [yardım] her Müslüman için farz-ı ayndır. Temenni ederim ki bütün alem-i İslam aynı hal ve vaziyette bulunsun, İslamiyet'in kahraman evladı olan Türklerin, bilhassa son zamanda ifa ettikleri şu vazife Türkiye'nin istiklalinden ziyade bütün alem-i İslam'ın halasına [kurtuluşuna] matuf [yöneltilmiş] olduğundan bu hareketi idare eden zevat-ı muhtereme yalnız Türkiye'nin değil İslamiyet'in de büyük kahramanı oldular. Allahu Teala Hazretleri amel-i hayriyelerini hüsn-i akıbete makrun [güzel sonuca ulaştırsın] ve düşmanlarını zebun [güçsüz] eylesin."[243]

1921 yılında Ahmed Senusi hakkında yapılan haberlerin büyük bir çoğunluğunu onun Ankara'ya askeri başarılar dolayısıyla göndermiş olduğu tebrik telgrafları oluşturmaktadır. I. İnönü Zaferi sebebiyle göndermiş olduğu ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayımlanan telgrafta "Sizi ve umum Müslümanları İslamiyet'in yegane ordusunun ihraz eylediği muzafferiyetten dolayı tebrik eder, kurtuluş ve necatın devamına dualar ederim."[244] ifadesini kullanan Şeyh Senusi, II. İnönü Zaferi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu telgrafta şu cümleleri kurmaktadır:

> "Mahsus gözlerinizden öper ve arz-ı hürmet eylerim. Zat-ı devletlerine karşı hususi ubudiyyet [bağlılık] ve ihtiramım [hürmetim] son derecededir. Biz bir şahs-ı vahid [tek bir şahıs] gibiyiz ve aramızda ayrılık görmüyorum. Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve inayetine istinaden İslamiyet'in tealisi uğrunda ibzal buyurulan himem-i celileleriyle [yüce himmetleriyle] temin olunan muzafferiyet ve muvaffakiyet-i azimelerinden dolayı an-samimi'l-kalb [yürekten] arz-ı tebrigat eylerim [tebriklerimi sunarım]. Düşmanın mağluben perişan olduğunu evvelce alem-i rüyada görmüş ve bunun müjdesini zat-ı devletlerine arz etmiştim. Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükür olsun ki bu rüya aynen tahakkuk etti [gerçekleşti]. Bundan böyle de tevali edecek [birbiri ardınca gelecek] muzafferiyet ve muvaffakiyetler tebşiratını [müjdelerini] zat-ı devletlerine arz etmekle müftehir olmak arzu ederim. Muvaffakiyetinizi tetvic eden [taçlandıran] son muzafferiyetinizden dolayı ne kadar mesrur [sevinçli] olduğumu tarif ve izah edemem. Sevincimden secde-i

[242] "İslam Aleminin Büyük Mücahidi Senusi Hazretleri", **Anadolu'da Yeni Gün**, 29 Mart 1921, s. 1.
[243] "Şeyh Senusi Hazretlerinin Beyanatı", **Anadolu'da Yeni Gün,** 10 Şubat 1921, s. 2.
[244] "Şeyh Senusi Hazretlerinin Tebriği", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Ocak 1921, s. 1.

şükrana [şükür secdesine] kapandım. Hususiyle sizden gördüğüm teveccüh ve hüsn-i muameleden son derece memnunum. Cenab-ı Hak hidemat-ı meşkurenizi [teşekküre değer hizmetlerinizi] mesubat buyursun [mükafatlandırsın]. Gece gündüz gerek zatınıza ve gerek bilumum rical-i hükümete dua ediyor ve ordumuzun nusret ve muvaffakiyetini tazarru eyliyorum. İki gün sonra ashab-ı kiram ve evliya-yı fiham hazeratının türbelerini ziyaret ve onların ervah-ı tayyibesine dehalet etmeye [temiz ruhlarının himayesine sığınmaya] gideceğim. Cenab-ı Hak kabul buyursun. Teveccühatınızın devamını hassaten rica eylerim efendim."[245]

Yeni Gün Gazetesi'nin 16 Mayıs tarihli nüshasından anladığımıza göre Şeyh Senusi, yukarıdaki telgrafın son satırlarında ifade ettiği gibi Eyüp ve Elyasa Peygamberlerin kabirlerini ziyaret etmiş, burada millet ordusunun muvaffakiyeti ve Mustafa Kemal'in şahsı için ettiği duaları bildirdiği bir telgrafı Mustafa Kemal'e göndermiştir.14 Haziran tarihli Hakimiyet-i Milliye'de ise Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'nin bayram tebrikine karşılık göndermiş olduğu telgrafın bir suretine yer verilmiştir:

"İdrakiyle müşerref olduğumuz ıyd-i said-i fıtrın [Ramazan Bayramı'nın] tebrikini ve bu vesileyle saadet ve necat-ı mülk ve millet [memleket ve milletin kurtuluşu] hakkında adiye-i semuhilerini muhtevi telgrafname-i alileri bayramdan sonra içtimaı mukarrer olan [toplanması kararlaştırılan] meclis heyet-i umumisine arz edilecektir. Şu suretle ibraz buyurulan [ortaya konulan] hissiyat-ı aliyyeyi bilhassa arz-ı teşekkürat ve bilmukabele takdim-i tebrikat eder ve halas-ı İslam gayesine müteveccih olan mücahede-i hazıranın muvaffakiyeti için dualarınızı niyaz eylerim efendim."[246]

[245] "Şeyh Senusi Hazretlerinin Tebrik Telgrafı", **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Nisan 1921, s. 1.
[246] "Ordudan ve Şeyh Senusi Hazretlerinden Tebrikler", **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Haziran 1921, s. 1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE İNKILABI HAKKINDA ANKARA BASININDAKİ DÜŞÜNCELER VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ

4.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Halkçılık İlkesi Çerçevesinde Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı

4.1.1. 1921 Yılı Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı

Önceki bölümlerden de hatırlanacağı üzere Ankara'da "olağanüstü yetkilere sahip" sıfatıyla 23 Nisan 1920'de meydana getirilmiş olan meclisin aradan geçen dokuz ay gibi bir sürenin ardından "kurucu" meclis olmak yolunda mühim ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. Bu dokuz ay içerisinde yasama ve yürütme güçlerini kendi varlığında toplamış olan meclis, birtakım karar ve kurallar doğrultusunda devlet işlerini yürütmekteydi. Bu duruma hukuksal bir nitelik kazandırmak isteğiyle harekete geçilmiş, 21 Ocak 1921 günü 24 maddeden oluşan ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adını taşıyan anayasa yürürlüğe konulmuştur.[247] Esasında her bir maddesi başlı başına derinlikli bir incelemeye tabi tutulacak kadar önemli olan 1921 anayasasına biz bu bölümde basına yansıtıldığı kadarıyla değinmeye çalışacağız. Anayasanın meydana çıkmasında etkili olan fikri yapıları daha iyi anlayabilmek adına alıntılardan fazlasıyla yararlanacağımızı da ilk baştan not düşmüş olalım.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki gerek Yeni Gün gerek Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde bu konu hakkında yazılıp çizilenler genellikle idare teşkilatında değişikliğe gidilmesinin zaruretini ispatlamak ve yapılacak yeniliklerde ne derece haklı olunduğuna dair bir kamuoyu oluşturmak amacı taşıyan metinlerdir. Dünya değişmektedir, büyük bir inkılabın eşiğindedir ve Türkiye'nin tüm bunlara ayak uydurmasını sağlayacak yegane kuvvet Ankara Hükümeti'dir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi benzer ifadelerle düşüncesini açıklamaktadır:

[247] Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları,** Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2017, s. 38.

> "Şimdiye kadar işleyen idare mekanizması manen ve maddeten kafi derecede muntazam değildir. O makinenin marifesi eski değil hatta hiç yoktur. Hakikat halde Osmanlı Devleti münkariz olmuş değildir. Büyük ve muhterem devlet bakidir ve yaşayacaktır. Şu kadar ki din-i mübin-i İslam'ın tayin ettiği esaslarla kavim ve milletten doğan ve onun hakimiyet-i cumhuriyesine yaslanan bu devlet bugün İstanbul'da değil Anadolu'dadır. Milletin saltanat-ı maneviyesi, hakimiyet-i hakikiyesi bugün Anadolu'dadır. Böyle olduğuna binaen de idare makinesini düzeltecek, onu bugünün ve yarının istediğine değil ihtiyacına göre kuracak, her manasıyla tespit edecek olan dimağ ve kalp Anadolu'daki inkılap kuvveti ve ruhudur. Bunca seneden beri dünyanın her yerinde olduğu gibi bizde de idare makinesi tadile ve tekamüle girdi."[248]

Yukarıdaki makalede her ne kadar Osmanlı Devleti'nin yok olmadığından ve baki kalacağından bahsedilse de devletin kuruluşunda hakim olan hükümetçilik zihniyetinin terk edilerek halkçı bir devlet kurulması gerektiği düşüncesi hemen her makalede vurgulanan bir meseledir. Yeni Gün Gazetesi'nde yayınlanan şu yazı halkçılık üzerine önemli mülahazalarda bulunmaktadır:

> "Bizleri garptan ayıran devlet zihniyeti pek barizdir. Türklerde devlet gerek İslamiyet'i kabulden evvel ve gerek sonra hadimlik [hizmetçilik] manası ifade etmiştir. İbn Haldun'un da Mukaddimesinde pek güzel ifade ettiği veçhile, zamanların mürurıyla [geçip gitmesiyle] bizde de ilk devlet zihniyetinde tahviller [değiştirmeler] görülmeye başlamış ve bu giderek imparatorluğumuzun sukutunu [düşüşünü] intaç etmiştir [doğurmuştur]. Bugün yeni hayat için hazırlanan biz Türkiyeliler halkçı bir devlet kurmak mecburiyetindeyiz. Bu asrımız hukukunun manasıdır. Rousseau'nun Akd-i İçtimaı'nda [Toplum Sözleşmesi] müdafaa eylediği doğrudan doğruya hükümet nazariyesiyle Montesquieu'nün Ruh'ül Kavanin'de [Kanunların Ruhu] bahsettiği kuvve-i sitte-i devlet usulü bir asrı mütecaviz bir zamanda yapılan tecrübelerle sabit olmuştur ki ne kadar beliğ [açık] ve dahiyane olurlarsa olsunlar beklenilen neticeleri vermemişlerdir. Beşeriyet yine mazlum kalmıştır. Camianın azim ve kahir bir kısmı, halk tabakası bir sınıf hesabına çalışır alet olmaktan yakasını kurtaramamıştır. Malum olduğu üzere bütün bu hukuk-ı esasiyelerinden gaye camia-ı devleti tesis ve insanlığın saadetini temindi. Vakıa halkın efendiliğini ve bunun müsait olmasını anlamayan, zillet ve esareti halk için zaruri gören kafalar her yerde olduğu gibi bizde de pek çoktur. Hele halk idaresini doğrudan doğruya cahillerin idaresi zannedecek kadar basit ve cahilce düşünenlerimiz de yok değildir. Fakat bütün bu mülahazalar, bu iddialar, bu dedikodular şayan-ı ehemmiyet değildirler. Bunlar ihtizar [can çekişme] saatlerini yaşayan bir sınıfın mezbuhane [boğazlanmış] savletleridir [saldırılarıdır]. Her yerde olduğu gibi halk devleti bizde de kurulacaktır. Çünkü halkçılık Türklerde bir ananedir."[249]

[248] "İdare Makinesi Hakkında", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Ocak 1921, s. 2.
[249] "Türkiye Halk Devleti", **Anadolu'da Yeni Gün,** 11 Ocak 1921, s. 1.

Yukarıdaki makalede de fark edileceği gibi yazılarda zaman zaman İslamiyet öncesi Türk devletlerine de atıflar yapılmaktadır. Bu aynı zamanda hareketin milliyetçi çizgisini de göstermektedir. Örneğin Hakimiyet-i Milliye Osmanlı Devleti'nin istiklal günü dolayısıyla yayınladığı bir yazıda Osmanlı Devleti'nin istiklal gününün Türk'ün istiklal günü olmadığını, tarihin yazılmaya başladığı günlerde bile Türklerin var olduğunu söylemektedir. Türk'ün bağımsızlığı hiçbir zaman sekteye uğramamıştır. Nitekim şimdi de Osmanlı İmparatorluğu'nun iflas ettiği anlaşılınca Türk'ün müstakil bayrağını Anadolu taşımaya karar vermiştir.[250]

Hüseyin Ragıp Hakimiyet-i Milliye'de art arda yayınlamış olduğu birkaç başyazısında daha çok dünya genelinde meydana gelen köklü değişimlerden bahsetmektedir. Dünya cereyanının mütemadiyen sağdan sola doğru gittiği bir süreçte Türkiye'nin nasıl bir yol çizmesi gerektiğine dair fikirlerini beyan etmektedir. Ona göre dünya siyasi olaylarda olduğu kadar iktisadiyatında da devletçiliğe, sosyalizme, sola doğru giderken bu cihani istikamete aykırı gitmek için insanın pek menfi bir kazaya malik olması lazım gelmektedir. Onun bu düşüncelerinin doğrultusunda solu takip etmekten başka bir çıkış yoktur ve dolayısıyla her millet gibi Türklerin gideceği yol da kendi kendine açılmıştır.[251] 6 Mart 1921 tarihinde yayımladığı makalesinde ise bu konudaki düşüncelerini keskin bir şekilde dile getirmiştir. Yazıda şu satırlar ön plana çıkmaktadır:

> "Dünya kuvvetlerinin sağ tarafı ve sol tarafı müthiş bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu mücadele belki asırlarca sürecek ve muhakkak sonunda meydana emsalsiz bir inkılap çıkacaktır. Cihan devletleri kuvvetlerinin derecesine göre, menfaatlerine ve kabiliyetlerine göre bu cidalin saflarından birinde ahz-ı mevki etmiştir [yer almışlardır]. Türkiye devleti beyne'l-milelden hariç, fezadan muallak bir mevcudiyet olmadığı için tutacağımız mevkii şimdiden tayin etmek ve hayat cidalinde siyasi, ilmi, iktisadi ve hatta edebi müesseselerimizi ona göre kurmak mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh fırtınaya tutulmuş, kendini dalgaların keyfine bırakmış semti meçhul gemilere benzemekten vazgeçelim. Ve umumi memleket mesaisi için iyi düşünülmüş, iyi tayin edilmiş bir hayat programına, ilim ve siyasette bizi bir gün sağa bir gün sola bocalamaktan kurtaracak bir pusulaya malik olalım. Sağ mı sol mu? Nereye gideceğiz? Herhalde sağa değil. Çünkü insanlar fikirleriyle, siyasetleriyle, ilimleriyle mütemadiyen aksi istikameti takip ediyorlar. Bütün milletlerin bu müttehit yürüyüşe ayak uydurup ilerledikleri bir zamanda biz

[250] "İstiklal Günü", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Ocak 1921, s. 1.
[251] Hüseyin Ragıp, "Sağdan Sola Doğru", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Mart 1921, s. 1.

> mürteci düşüncelerle yerimizde sayacak olursak Avrupa, Asya, Amerika milletlerini ezmine-i kable't-tarihiyyeden [tarih öncesi zamanlardan] sıradan insanlar haline geleceğiz. Asrın zihniyeti tekamül ihtiyatıyla değil fakat ihtilal suretiyle değişmektedir. Bunu anlamak için şu son beş senenin siyasi müesseselerinde hasıl olan seri tahvili [meydana gelen hızlı değişimleri] görmek kifayet eder. (Burada yıkılan imparatorlukların ve imparatorlarının mevcut durumlarının anlatıldığı uzun bir bahis bulunmaktadır.) … Fakat insanlar sola doğru gidiyorlar. Cihan Harbi bu ağır yürüyüşü bir sıçrama ile çok uzaklara götürünce bu hanedanların, mallarını, canlarını ve kanlarını kendi keyif ve heveslerine helal zannettiği kitleler bir kıyam ile sahte ilahilerin kuvvetlerini tuzla buza çevirdiler."[252]

Hakimiyet-i Milliye'de bu konuda yazılmış en etkili ve önemli yazıları kaleme alan bir diğer kişi ise aynı zamanda hukukçu olup Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun teşkil edilmesinde büyük katkıları olan Mahmud Esad'dır (Bozkurt). Gazetede bu konular üzerine yazılmış onlarca makalesi yer almakla birlikte makalelerinde halkçılık fikrinin bariz bir şekilde ön plana çıktığı ve padişaha, hatta Osmanlı tarihine yönelik çok ağır eleştirilerde bulunduğu göze çarpmaktadır. Biz burada hepsini veremeyecek olsak da önemli gördüğümüz kısımların çoğunu olduğu şekilde aktarmaya çalışacağız. Öncelikle 9 Kasım 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de yayımlanan yazısında yeni Türkiye hareketini dayandırdığı esaslara bakalım:

> "Dahilde yeni idare, hariçte yeni siyasi hayat ihdas etmesi [ortaya koyması] zaruri olan yeni Türkiye hareketinin iki cezri [köklü] manası vardır. Birisi yeni Türkiye halk devletidir. Diğeri yeni Türkiye, harice karşı mütemeddin [medeni] devletler hukuk-ı düvel esaslarından başka bir şeyle mukayyet olamaz. Hükümetçilerin, diplomatların değil fakat Türkiye hareketinin ifham ettiği bu iktisadi, içtimai, siyasi manayı tahlil etmek istiyoruz. Biz Türkiyeliler ve biz Türkler vatanımızı kurtarmaya karar verdiğimiz günden beri memleketimizin siyasi, içtimai iktisadi vaziyetinde bir yenilik meydana getirmek davasında bulunuyoruz. Yeni Türkiye'de bu mağlup kudretin yerine kaim olmak üzere yeni zihniyetlerden mülhem [ilham almış] yeni bir idarenin tesis edilmesi keyfiyeti Türkiye halkının hakkı. Fakat bu yeni idarenin şekli, mahiyeti, esasları ne olacaktır? Binaenaleyh hareket noktasını, şu işaret ettiğimiz tarihi vaka teşkil eden ve bütün bu hukuki mülahazalarla tarih-i siyasi önünde idrakini teçhiz eden yeni Türkiye bir hakimin, bir velinin hatta bir sınıfın değil halkın malıdır. Yeni Türkiye, halk devletidir. Devletin yeni idaresinin de halkın son harekete iştirak etmiş sınıflarının menfaati nazar-ı itibara alınarak halk devleti esaslarına göre fakat bu esasların da Türkiye'mizin iktisadi, içtimai manasıyla ölçülerek kurulması zaruridir."[253]

[252] Hüseyin Ragıp, "Sağdan Sola Doğru", **Hakimiyet-i Milliye**, 6 Mart 1921, s. 1.
[253] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 9 Kasım 1921, s. 1.

Mahmud Esad gazetede yayımlanan birçok makalesinde halkçılığın tesis edilmesinin faydalarını sıralamaktadır. Ona göre halk idaresinin tesis edilmesi, doğrudan doğruya halkın maddi menfaatlerini temine dayanan bir idarenin vücuda getirilmesi halk için yaşadığı zorluklara karşılık büyük bir nimet olacaktır. Bu başarıldığı gün Türkiye tam manasıyla milli bir devlet haline gelecektir ve memleketin gerçek sahipleri meşru mülklerinin idaresinin başına geçecektir. Yine Mahmud Esad'a göre bu idarenin iki düşmanı vardır. Birincisi saray ve ona tabi olanlar, ikincisi ise fetihçi ve sermayeci Avrupa'dır. Yeni Türkiye daima bu iki düşmana karşı tetikte durmalıdır.[254]

Mahmud Esad halkın hukuki menfaatlerini koruyacak bir idare teşkilini en büyük zaruret ve birincil görev olarak görmektedir. Bu ise ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tam olarak tatbik edilmesiyle sağlanabilir. Bu kanun tamamen halk idaresine esas teşkil edebilecek ilk temeli atmış bulunuyordu ve kanunun uygulanışını tespit eden kanunlar çıkarılmasını takiben memlekette halk saltanatına dayanan bir idare kurulacaktır.[255] Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hususi tabirince, halkın bizzat ve bilfiil memleketini idaresi esas kabul olunduğu, Türk üreticinin maddi ve manevi menfaatleri idarede amil olduğu gün tüm bu devam eden sarsıntılar da dinecektir.[256] Onun 1921 anayasası hakkındaki düşüncelerini detaylandırmak için 15 Kasım 1921 tarihli yazısına göz atalım:

> "Bu son milli müstahsiller [üreticiler] hareketinin en feyizli, en zengin semeresi olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, gelişigüzel bir kanun halinde ortaya atılmış bir eser değildir. Manasını tarihten, varlığını, sebebini geçmiş asırların karanlık günlerinde saklı ihtilal, mantık ve hukuk silsilesinden almıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türkiyelilerin ve bilhassa Türk müstahsillerin asırlardır süren kanlı ve mütemadi ihtilallerinin mahsulüdür. Bunu çok kıskanmak icap eder. Türkiyeli halkının üç asırdır döktüğü kanın bedeli olan bu kanun, yine Türkiyeli müstahsilin mutlak hakimiyetine müstenid bir hükümet tesis etmek mecburiyetindedir. Kanunun maddelerinden, böyle bir gaye takip etmekte olduğu tefsir ve şerhe muhtaç olmaksızın vazih bir surette anlaşılmaktadır. Mesele bu kanunu tatbikat sahasında halkın ve müstahsillerin hakimiyetini temin edebilecek bir hale getirecek olan kanunların neşrindedir. Bu kanunlar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nca kabul edilmiş sistemlerin hasıl olması lazım gelen neticeye göre tertip edilmeli ve bilhassa bu cihete çok dikkat olunmalıdır. Aksi takdirde Teşkilat-ı

[254] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Kasım 1921, s. 1.
[255] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 15 Kasım 1921, s. 1.
[256] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 13 Kasım 1921, s. 1.

> Esasiye lafzı murad bir heyula [sözden ibaret bir hayal] vaziyetine konulmuş olur. Türk tarihi sarayın, padişahların esiri değildir. O varlığının manasını Türk gücünden, Türk ırkının dehasından almıştır. Binaenaleyh bu memleket sultanların bir malikanesi değil, Türkiyelilerin ve Türk müstahsillerin hür nefes almak için barındıkları bir diyarı, onların öz vatanıdır. Buranın mutlak sahibi en başta Türk müstahsil olmak üzere bilumum Türkiye halkıdır. Hükümet ve devlet hakkı yalnız ve yalnız onundur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu maziye karışan tecdid ve ıslahatımızın sükutu gibi sükut edemez. Çünkü memleket ve halk ikinci bir aldatma karşısında kalamaz. Buna maddi ve manevi vaziyeti müsait değildir. Dünyaya efendi olmak için gelen Türk müstahsil, efendi olarak yaşayacaktır."[257]

Mahmud Esad'ın bu ifadelerinden padişah/halifenin hüküm ve otoritesinin tamamen yok sayıldığı açıkça anlaşılabilir olmakla birlikte diğer taraftan o Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hilafet ve padişahlığı kaldırmamış olduğunu da cümlelerine eklemeyi ihmal etmez. Bu anayasa sadece milletin ve memleketin kaderini tamamen padişahın elinden alarak Türkiyelileri sarayın velayetinden kurtarmıştır. "Camiayı bir sürüye, hükümdarı da o sürüyü gütmekle mükellef bir çobana teşbih eden hukuki telakki artık sadece Afrika'nın nim[yarı] medeni insanlarına intikal etmiş bir zihniyet olarak sürecektir."[258] Öyle görünüyor ki birbiriyle çelişiyor gibi görünen bu ifadeler o dönem halkın ve saray yanlılarının nabzını tutmak için güdülen siyasetin birer parçasıdır. Çünkü dinin egemenliğindeki bir dünyada egemenliği halka veren ve daha sonra eklenecek olsa da komisyon tasarısında dine ve teokrasiye hiç yer vermeyen bir meclis, bu hareketiyle laik bir kurum olduğunu açıkça ortaya koymuştur.[259] Mahmud Esad'ın ifadeleriyle söyleyecek olursak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeni Türkiyelilerin kazanılmış haklarıdır ve bunu kurucu meclis olduğuna şüphe olmayan Büyük Millet Meclisi yazmıştır. O öyle bir meclistir ki hukuki, tarihi sebepler altında yeni Türkiye'nin dahili ve harici siyasetinin yegane mesulüdür, milletin iradesinin temsilcisidir. İstanbul'un milletin mukadderatında bir müdahale hakkı yoktur.[260]

Burada ilginç olan bir diğer nokta daha önce de bahsettiğimiz gibi bu zamana kadar İngilizlerin tehditleriyle dağıtılmak zorunda kalındığına inanılan Meclis-i

[257] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Kasım 1921, s. 1.
[258] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Kasım 1921, s. 1.
[259] Murat Sevinç, Dinçer Demirkent, **"Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları",** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 45.
[260] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Kasım 1921, s. 1.

Mebusan'ın dahi saray ve İngilizlerin iş birliği sonucunda dağıtıldığının dile getirilmesidir. Kanun-ı Esasi, hukuk-ı esasiye ve hukuk-ı düvel esasları saray ve İngilizler tarafından parça parça edilmişti ve bu durum Türkiye'yi milli hayatında görülmemiş bir facia karşısında bulundurmuştu. Mahmud Esad düşüncelerinde daha da ileri giderek Osmanlı siyasi tarihinin sultanın bu cüretini daima iradesine karşı en zor zamanlarda işlenmiş bir suç olarak kabul edeceğini ve hatırlayacağını beyan etmektedir. Esasında padişah bu şekilde davranarak hukuken kendisini zor duruma sokuyordu. Çünkü Kanun-i Esasi'nin bu suretle bozulması üzerine padişahla millet arasında geçerli bulunan ve her iki tarafın Türk- Osmanlı hukuk-ı esasiyesine göre vaziyetlerini tespit eden sözleşme böylece hükümden düşmüştür. Bundan sonrası için Türkiye yeni meşrutiyet misakını milli hukuk-ı esasiye tarihinin manasına göre yapmakta tamamen serbest hale gelmiştir. Halihazırda Büyük Millet Meclisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu bu mantık silsilesine göre tamamlamıştır ve yine bu açık hakkına dayanarak yazmıştır.[261] 9 Ekim 1921 tarihli makalesinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki telakkilerini şu şekilde sürdürmektedir:

> "Denilebilir ki bu kanun büyük meclisin bu memlekete en kıymetli hizmetidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu asrımızın devlet ve vaziyet manasına göre yazılması, milletin iradesini hakim kılmak için bu mülke dikilmesi elzem olan bir abidedir. Artık zamanımızın camia hayatında iktisadiyatın, siyasetin mutlak amil olmak hissiyatıyla, her şeyin mutlak sahibi olan millet ve milli irade karşısında insanlığın ilk devlet telakkiyatı devirlerine ait bulunan prens, kral, imparator idare zihniyeti bugünün hukuk tarihlerinde geçmiş günlerin asrımıza kadar yürüyen birer uzun izinden başka bir şey değildir. İstiyoruz ki bizde de sarayın bütün varlığı, insanların çarçabuk ayrılamadıkları maziye ait bir meselenin şimdilik devam edip gitmesi zaruri olan bir gölgesinden başka bir şey olmasın. Bundan böyle asri Türkiye'miz mukadderatını sarayın eline veremez. Çünkü o halde vaziyetimiz gerek dini hukukça ve gerek asrımızın hukuk manasıyla tezat teşkil etmiş olur. Filhakika bugün saray idaresi artık Amerika zencilerinin idare ve siyasetinde yer bulabilecek sistemden başka bir şey değildir. Türk milletini tanıyanlar, Türk medeniyeti tarihinin manasını tahlil ve idrak edenler milletimizin tefessüh etmiş [bozulmuş] eski idare ve ananelerden ne kadar çabuk sıyrılabileceğini kolaylıkla tahmin edebilirler. Ankara'da teşkil eden Türkiye devleti yeni bir akide ile ve fakat vaziyetinin manasını tamamen tarihten ve hukuktan alarak en meşru bir surette tesis etti. Bu teşkil karşısında İstanbul Hükümeti'nin asri hukuku ammece ve İslam hukukunca malik mukadderatıyla alakadar meselelerde bir müdahale salahiyeti kalamaz. Sultanın eski Kanun-i Esasi hükmünce bir meclisi feshini müteakip

[261] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Davası", **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Ekim 1921, s. 1.

> intihap olunan [seçilen] ikinci meclisin nokta-i nazarına mutavaat arz etmesi [itaat ettiğini bildirmesi] misak-ı meşrutiyetimiz zaruretindendi. Saray bütün bu hukuk esaslarını bir hükümet darbesiyle ref ederek [ortadan kaldırarak] arzu ve emeli dairesinde kimsesiz sandığı Türkiye'nin mukadderatı hakkında karar vermek istedi. Şeyhülislama yazdırdığı fetvayla vatan müdafiilerine hain ve katli vaciptir dedirtti. Osmanlı- Türk tarihi büyük bir buhran içinde bu kanlı günahı ilk defa olarak kaydetti. Saray çok aldanıyordu, Türkiye ve Türk köylüleri tarihlerinin manasına istinad ederek bütün bir dünyaya karşı sarih hakkını istemeye ve onu almaya kadirdi."[262]

Bu makalenin son cümlelerindeki düşüncelerine başka bir makalede şu sözleri eklemektedir:

> "Padişah kendisini öyle feci bir vaziyete sokuyordu ki adeta harici düşmanların tabii müttefiki oluyordu. Filhakika Türkiye'nin düşmanları vatan müdafiilerini kurşunla vururken padişah müdafiilerin katli hakkında fetva çıkarıyordu. Din ve Türk tarihi bu cinayetler önünde titriyordu. Kanun-i Esasi'nin, bütün milli varlığın, milli mukaddesatın imhasına doğru yürüyen sarayın önüne dünyanın ölü zannettiği çiftçi Türk dikildi. İşte bu kuvvet bir eliyle padişahı yere çalarken diğer eliyle de düşmanların yakasını tuttu. Artık 1908 Kanun-i Esasi'sinin ifade ettiği devlet mukavelesi hükümden sakıt olmuştu [düşmüştü]. Esasen padişah bu hakkını kendi eliyle ıskat etmişti. Bugün Türkiyeliler yeni devlet mukavelesini tarihten ibret alarak istedikleri gibi yazmakta muktedirdirler. Filhakika buna hem 1908 Kanun-i Esasi'sinin hukuki mahiyetince hem de siyasi hadiselerin tarz-ı cereyanı itibarıyla hak iddia edebilirler."[263]

Burada şunu da belirtmek gerekir ki 1908 inkılabı ile tesis olunan Kanun-i Esasi bir camia idaresi kuramamıştır lakin halka hakkını aramak için zemin hazırlamıştır ve halk bu açılmış yoldan yürüyerek hukuki anlamda 1921 yılı itibarıyla kurulacak olan idareye vasıl olmuştur.[264]

Mahmud Esad'ın yeni idareye olan gereksinim ve zorunlukları beyan ederek bunu ispata çalışırken Osmanlı Devleti'nin idari ve hukuki teşkilatındaki aksaklıkları kendince ortaya sermeyi uygun bir metot olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yeni hukuk ve idare fikrinin haklılığını ortaya koymak amacıyla Osmanlı tarihine atıflar yaptığı

[262] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Davası", **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Ekim 1921, s. 1.
[263] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 14 Kasım 1921, s. 1.
[264] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye**, 15 Kasım 1921, s. 1.

görülmektedir. Örneğin 11 Kasım 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye'de şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "Osmanlı İmparatorluğu'nun saray idaresi devrinde hukuk-ı şahsiye ve medeniye tamamen şeri hukuka merbut idi. Devletin hukuk-ı ammesi de eski Türk adetlerinden, İran ve Bizans hukuk esaslarından pek çok istiarelerde [ödünç almada] bulunmuş olmakla beraber başı yine şeriat hukukuna bağlı idi. Geçmiş asırlarda imparatorluğumuzu kendisine muasır olan devletlere karşı ali bir mevkiye isal eden [erişen], maaliyatıyla Osmanlı saltanatını mazide en yüksek devlet hukuk-ı teşkilatına malik bir camia halinde yükselten bu hukuk esasları halkın ve müstahsillerin keyfi bir idare altında inlemesine mani olamadı. Bir tarafta hukuk müessesemiz bağırıyor fakat diğer tarafta idare bildiğini okuyordu, istediğini yapıyordu. Nitekim şeri hukuka göre beytü'l-malden nâsın hakiki menfaatinden gayri bir habbe sarfı caiz değilken bu saltanatı yedi asır omuzlarında taşıyan ve bugün kurtaran köylünün, müstahsilin alın terinin yığdığı servet sefahate, halkın maddi manevi menfaatleriyle hiç alakası olmayan istila politikalarına sarf olunurdu. Hesabını sormaya değil varidatın [gelirlerin] sarf olunduğu mahalli göstermeye cesaret edenler bile başlarını kaybetmeye mahkumdular. Bu şahıs idaresi bütün şahsi idareler gibi giderek tefessüh etti. Şeri hukuk ulema kisvesine bürünmüş cinci hoca, deli İbrahim emsali gibi cerrarların zaman zaman hasis emelleri için vasıta olarak kullanılıyor, padişah bir elinde satır, bir elinde cerrar fetvası vuruyor, mal müsadere ettiriyordu."[265]

13 Kasım 1921 tarihinde yayımlanan makalesinde ise Osmanlı Devleti'nin idare teşkilatının Avrupa devletlerine kıyasla çok daha demokratik iken devlet sınırlarının genişlemesiyle birlikte farklı ırka ve fikirlere mensup kişilerin imparatorluk tebaasına dahil olmasıyla bozulmaların meydana geldiğini iddia etmektedir:

> "Avrupa'daki zadegan [aristokrasi], avam gibi sınıflar devlet idaresine hukuki farklarla iştirak ediyorlardı. Hususi hayatta bile bu iki sınıfın arasında tarihe ve kanuna müstenid derin farklar vardı. Bizde hukuk ve kanun nazarında tarihin bütün safhalarında müslim vatandaşlar en ufağından en büyüğüne kadar müsavi [eşit] kaldı. Devletin mukadderatını idare bütün müslim vatandaşlara bila-tefrik [ayırt etmeksizin] tanınmış bir haktı. Devlet mensuplarını bir sınıfa, bir aileye hasretmemek gibi o zamanlar garpça meçhul bir nevi demokrasi esasıyla idare olunan imparatorluğumuz, geçmiş günlerdeki azamet ve şevketinin böylelikle birinci ve belki en mühim sebebini izah eder. İmparatorluğumuz bu usul ile kendisini idare edebilecek liyakat ve dirayet sahiplerinin ellerine tevdi oluyordu [teslim ediliyordu]. Sonra devletin hududları genişledi, çeşitli ırklardan mürekkeb hale geldi. Bu ırklar muhtelif mefkureleri takip ediyorlardı. Varlığını dinden ve

[265] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 11 Kasım 1921, s. 1.

> Türk tarihinden alan sınırsız demokrasinin mutlak bir surette kabulü ise bu şartlar altında tehlikeliydi."[266]

Son olarak 22 Aralık 1921'de yayınlanan makalesinde Mahmud Esad tüm bu inkılap hareketleri karşısındaki fikirlerini uzun uzun beyan ettikten sonra muhalifleri tehditkar bir dille uyarmayı da ihmal etmemiştir. Başta TBMM olmak üzere Türk gençliğinin Türkiye halkının eski feci vaziyetine dönmesine müsaade etmeyeceğini söyleyen Mahmud Esad, böyle bir teşebbüste bulunmaya cesaret edenlerin yeni Türkiye'de yok edilmeye mahkum olacağını bildirmiştir. Halkın yeni idaresinden beklediği en büyük iş de böyle bir amacı olan herhangi bir irticanın şiddetle cezalandırılmasıdır. Mahmud Esad aynı makaleyi şu sözlerle bitirmektedir:

> "Yedi asır kara bahtına ağlayan Türkiye halkı ve en önde Türk müstahsil köylüsü ancak bu memleketin iktisadi, içtimai bünyesiyle mütenasip bir bütçe, bir devletleştirme idare teşkilatı vücuda getirildiği gün yaşamak hakkını ihraz etmiş olacaktır [elde edecektir]. Er geç sevgili Türkiye'yi çiğneyen düşmanları ayakları altında ezecek olan Türk köylüsü yeni idaresinin önüne ilk mühim iş olmak üzere bunu vazediyor. Umumi milli sefaletin yuvası buradadır. Yeni idarenin vakti gelince bu baykuş yuvasını yıkacağına itimad etmek istiyoruz."[267]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki 1921 yılının sonlarına gelindiğinde Ankara basını ve dolayısıyla Ankara'nın gözünde padişah sadece isim olarak mevcuttur. İmparatorluk devri zihinlerde tamamen bitirilmiş, halk egemenliğine dayalı yeni bir idare teşkilatı kurmak adına çok önemli adımlar atılmıştır. Bu girişimlerin asıl meyveleri ilerleyen yıllarda ziyadesiyle toplanacaktır.

4.1.2. 1922 Yılı Ankara Basınının İdare Mekanizmasına Bakışı

1921 yılı basınında da fark edileceği üzere Anadolu hareketi özündeki inkılapçı ruhu uzun süredir farklı şekillerde ortaya koyuyor ve bazı şeylerin sinyallerini veriyordu. Hareketin işgal kuvvetleri karşısında başarılar elde ederek güçlenmesi hem iç hem dış siyasette birtakım değişiklikler meydana getirmekteydi. Gerçekleşmekte olan veya gerçekleşmesi planlanan büyük inkılaplara en büyük destek elbette basın yoluyla

[266] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Kasım 1921, s. 1.
[267] Mahmud Esad, "Yeni Türkiye'nin Manası", **Hakimiyet-i Milliye,** 22 Aralık 1921, s. 1.

sağlanmakta, kamuoyu en etkili şekilde basın yoluyla yönlendirilebilmekteydi. Bu yüzdendir ki Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin 1922 yılında yayımlanan nüshalarında da inkılabı destekleyici bir dizi önemli makaleye rastlamaktayız. Mahmud Esad ve Yunus Nadi bu konuda da öne çıkan isimlerdendir. Bununla birlikte yine şu önemli kısmı belirtmek isteriz ki inkılap hareketlerinin çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği 1922 yılının ilk ayları ve son ayları arasında da üslup açısından ciddi farklar gözlemlenmektedir. Senenin başlarında Babıali'nin ananeci, fertçi bir mekan oluşuna karşılık Anadolu'nun inkılapçı, halkçı, hakimiyet-i milliyeyi her şeyin üstünde gören bir yer olduğu sıklıkla vurgulanırken saltanat ve hilafetin kaldırılmasına yönelik ifadelere rastlanmamaktadır. Lakin gerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun maddeleri gerek bir kesim tarafından inkılap ve halkçılık kelimelerinin sıklıkla kullanılması gidişatın ne şekilde olacağı yönünde kafa karışıklıkları meydana getiriyordu.

1922 yılı başlarına gelindiğinde Teşkilat-ı Esasiye'nin de bir sonucu olarak halkçılık cereyanı, inkılap ruhu herkesi şuurlu şuursuz içine alıp götürmekteydi. Özellikle yılın ilk aylarında gazetelerde propaganda faaliyetlerinin de yoğun bir şekilde sürdüğünü gözlemlemekteyiz. Burada Mahmud Esad gibi hukukçuların etkisi büyük olmuştur. Ona göre halkın hakimiyeti esasını kabul eden Teşkilat-ı Esasiye'nin kabulüne kadar adaleti gaye bilen idareler bile halkı hakir görüyordu. Halk saray için çalışıyordu ve kapitalist devletlerde olduğu gibi halk tabakası kanıyla, malıyla çiğnenmişti.[268] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi de buradan yola çıkarak Teşkilat-ı Esasiye'yi şekil ve mahiyetleri itibarıyla nevi şahsına münhasır bir hadise olarak adlandırmaktadır. Keza arzın başka hiçbir noktasında emsaline tesadüf olunamaz. Her ne kadar Türk milletinin bu makineyi tertip ederken Jean Jacques Rousseau'dan ilham aldığı düşünülse de Türk milleti bu makineyi kendisini dört bin seneden beri bütün kavimler arasından sivrilten teşkilatın dehasından çıkarmıştır. Rousseau'nun yaklaşık yüz sene evvel tahayyül ettiği ahalinin doğrudan doğruya kendisini idare etmesinden ibaret olan nazariyesi Avrupa ve Amerika sahalarında bir hayal halinde kalmıştır. Şimdi ise Anadolu'da fiilen uygulama imkanını bulmaktadır. Anadolu yalnız bir kurtuluş davasını icra etmekle kalmamıştır. Dünyanın en büyük inkılaplarından birisini de ikmal etmek üzeredir ki bu inkılabın ruh ve esası milletin vasıtasız olarak kendi kendini idare etmesinden ibarettir.[269] Hakimiyet-i Milliye "Efendiler! TBMM Hükümeti'nin dahili

[268] Mahmud Esad, "Irkımın Yasları", **Anadolu'da Yeni Gün,** 26 Şubat 1922, s. 1.
[269] "Cephe Arkasında", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Şubat 1922, s. 1.

idare ve siyasette düsturu Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun birinci maddesiyle Misak-ı Millimizin birinci ve beşinci maddelerinde kati ve sarih olarak gösterilmiştir. Buna nazaran idare-i usuller bilakaydüşart hakimiyete sahip olan halkın mukadderatı bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir."[270] ifadesiyle de yeni Türkiye'nin idare şeklini en açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Tüm bunların yanında Hakimiyet-i Milliye birkaç milyon nüfustan ibaret olan bir milletin doğrudan doğruya kendini idare etmesinin hoş bir rüya olduğunun bilincindeydi. Hükümetin şekli ne olursa olsun milletler daima sınırlı bir azınlıktan ibaret olan bir zümre tarafından idare olunmuşlardır ve olunacaklardır. Mesele yalnız bu azınlığın müracaat ettiği kaynak ve mahiyetten, devlet idaresine verdiği şekil ve istikametten, takip ettiği gayelerden ibarettir.[271] Burada mevzubahis edilen asıl mühim ve canlı mesele budur ve bunun iyice anlaşılması gereklidir. Şunu açıkça söyleyebiliriz ki yeni kurulmak istenen idarede bu misyon tamamen meclise yüklenmiştir. Yunus Nadi Büyük Millet Meclisi'nin her şeyi müzakerede sınırsız hürriyet ve kudrete sahip olduğunu belirtmektedir. Mahmud Esad bunu daha da ileriye taşıyarak Türkiye halkının mümessili olan millet meclisinin rızası karşısında hareket eden herhangi bir kudretin hukuken millete karşı isyan etmiş olacağını söylemekte, Türkiye halkının irade ve hakimiyetinin haricinde yürümek isteyenlerin cezasını vermeye her zaman kadir olduğunu beyan etmektedir.[272] Yunus Nadi bu kadar yüce özellikleri haiz olan bir meclisin kendisine vücut vermiş dava olarak dayandığı iki esas olarak Misak-ı Milli ve Teşkilat-ı Esasiye'yi saymaktadır. Bu iki esas sarsılmazdır ve Hüseyin Avni'nin deyimiyle Türk'ün sinesinden doğmuş ve süngüsüne istinad eylemekte bulunmuştur. Buraya kadar açıklamaya çalıştıklarımızı daha anlaşılır kılmak maksadıyla Yunus Nadi'nin şu makalesini aktarmayı lüzumlu görüyoruz:

> "Bu davayı Türk milleti namına pek ali bir vasıta olarak TBMM temsil etmektedir. Hakikatte ise dava büyük Türk milletinindir. Türk milleti asırlarca zamanların sürükleyip getirdiği en ulvi bir ihtiyaca tercüman olan bu davayı artık fiiliyata koymaya azim eylemiştir. Bu tarihin ifadesi ve zamanın zaruretidir. O kadar kuvvetlidir, o kadar önüne geçilemeyecek kadar kadir ve kahirdir. Gide gide yine imparatorluk hesabına fakat artık biraz da Türk'ün hayat hakkına ait şuurlu bir idrak namına girdiğimiz umumi harp, nihayet bizi imparatorluğun tasfiyesi zaruretiyle karşılaştırdı. Şimdiki idrakimiz artık bizim için bir taraftan

[270] "Dün Üçüncü Milli Seneye Girerken", **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Mart 1922, s. 1.
[271] "İhtilal mi İnkılap mı?", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Haziran 1922, s. 1.
[272] Mahmud Esad, "Halk-Saray", **Anadolu'da Yeni Gün,** 28 Şubat 1922, s. 1.

> imparatorluğun çaresiz bir tasfiyesine rıza mahiyetinde görülüyorsa diğer taraftan Türklüğün nihayet muayyen ve milli bir hudud dahilinde asri bir mevcudiyet olarak mevki almasına mütedair bulunuyordu. Yekdiğerini ikmal eden bu iki fikirden ikincisinin bizim için gün geçtikçe daha kuvvetli bir mahiyet arz ettiğini açık söylemek lazımdır. İmparatorluk bakiyesi milli topraklarının olsun kendisinde kalmasını bekleyen Türk, bu kudsi ve meşru hakkının paymal edilmek istenildiğini görerek ayaklanmıştır. Davamızın bir safhası budur ki onsuz bize hayat hakkı yoktur. Bu safha Misak-ı Milli'yi teşkil eder. Davamızın diğer safhası yine imparatorluk zamanındaki devlet ve hükümet usulünün asri ve milli yeni bir zihniyetle istibdali zaruretten doğmuştur ki onu da hakimiyeti bilâ- kayd u şart millete veren ve halkın kendi kendisini idare etmesinden ibaret bir idare usulü kabul eyleyen Teşkilat-ı Esasiyemiz ifade eder. Millet şuna kanidir ki bu asırda milli bir varlığın kuvvet ve kudretle mevcut olabilmesi için hakiki ihtiyaçlara ve asri idraklere müstenid bir idare usulü kabul etmekten başka çare yoktur. Eğer biz imparatorluğun tasfiyesine muvafakat ediyorsak bu yalnız arazice fedakarlığa rızamız şeklinde tecelli edemez. İmparatorluğun tasfiyesine muvafakat ediyoruz, onun bütün levazım ve teferruatı ile beraber."[273]

Mahmud Esad imparatorluğun tasfiyesini gerekli kılan en büyük sebep olarak şahıs idaresini göstermektedir. Bütün milli adetlerin, dini hükümlerin muhalefetine rağmen Osmanlı Devleti zamanla bir şahıs idaresine intikal etmiştir ve bu idare gittikçe kuvvetlenmiştir. Mahmud Esad'a göre şahıs idaresi ancak iyi şahısların eline geçmek şartıyla kısa süreliğine iyi neticeler verebilir. Fakat her zaman halkın irade ve menfaatlerini gören ve ona uyan iyi şahısları yetiştirmek pek güç bir durumdur. Bu yüzdendir ki bir camianın geleceğini şahıslara teslim etmek çok tehlikelidir ve böyle idareler uzunca zulme ve esarete maruz kalırlar.[274] Bununla birlikte Mahmud Esad daha önce halkın ezildiği yönündeki ifadelerini nefyetmek istercesine Osmanlı Devleti'nin müesseselerini hayli demokratik ve halkçı olarak tanımlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde içtimai ve hatta siyasi sınıflara rastlanmaz. Ona göre Osmanlıları garptan ayıran şerefli ve aynı zamanda devletin uzun zamanlar büyük bir kuvvet ve kudret içinde yürüyebilmesinin nedenlerinden birisi ve belki de birincisi bu olmuştur. Mahmud Esad sözlerine şöyle devam etmektedir:

> "Devlet kapıları, devletin bütün işleri memleketin bütün evladına mutlak bir müsavat manasıyla açıktı. Avrupa zadegan hayatı yaşadığı bir günde biz nispeten çok demokratik bir devir içinde bulunuyorduk. Derebeylik Avrupası, halkın çocukları elinde yükselen Osmanlı İmparatorluğu önünde teslim oluyordu. Ordu

[273] Yunus Nadi, "Millet ve Dava", **Anadolu'da Yeni Gün,** 17 Temmuz 1922, s. 1.
[274] Mahmud Esad, "Osmanlı İmparatorluğu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 25 Mayıs 1922, s. 1.

> kumandanları, devletin en büyük ricali halk çocuklarıydı. Teşkilat ve müesseselerimiz bunların elindeydi. Yalnız sultanların gittikçe genişleyen büyük mikyasta salahiyete sahip olmaları bu güzel vaziyetten istifade edilmesine mani oldu. Nazariyatta halkın olan hukukiyatımız halkçı teşkilatın eksikliğinde bir şahsın malı oldu. Giderek iş başına geçenler milletin değil sarayın menfaatleri için çalışmaya başladılar. Bütün millet hakan devletinin hadimi oldu. Hakanların idare arzusu usulün de fevkine çıktı. O zaman hakanlık saltanatı yıkılmaya başladı. Fevkine çıkmadığı zamanlarda ise devlet teşkilatımız cihangirlik gayesini hedefi ittihaz etmişti. O maksadın tatmini için vücuda getirilmişti. Binaenaleyh halkın içinden çıkan halk çocukları iş başına gelince muayyen bir gaye takip eden bir siyasetin, cihangirlik davasının adamları oluyorlar, istila politikası için çalışıyorlardı. Tüm bunların yanında gerek içtimai ve gerek iktisadi teşkilatımıza göre ihtilalcilerimiz dünyanın en mesut insanlarıydı. Çünkü karşılarında çok tahvillere maruz kalmayı istilzam eden [gerektiren] çapraşık ve yekdiğerine mütezad [zıt] menfaatlerle tebellür etmiş [ortaya çıkmış] taazzuvlar [organlar] mevcut değildi. Bir tek rolleri vardı; kanunları tanımayan hakan hükümetini devirmek ve onun iktisadi mevcudiyetini imha ile yangınlar içinde tarumar etmekti. Bu ciheti ihtilalcilerimiz bütün ihtilal tarihinde ihmal ettiler ve bu ihmali halk çok ağır ödedi."[275]

Mahmud Esad'ın son satırlarda da ifade ettiği gibi daha önce Kanun-i Esasi ve meşrutiyet denemeleri vasıtasıyla devlet şekillerinde değişiklikler ortaya konmaya çalışılmışsa da bunlar asrın manasına göre Türk halkı için şuurlu bir inkılap programından mahrum olmaları sebebiyle istenilen sonucu vermemiştir. Lakin Mahmud Esad'a göre geçen yüzyıl içindeki bu ihtilal hareketleri ile Anadolu'da başlayan yeni hareket arasında birçok yönden farklar vardır. 1908 ihtilali kabiliyetine rağmen gelişmeye vakit bulamamış, Tanzimat'ın bir zeyli olarak kalmıştır. Buna rağmen tüm bu fikirler Tanzimat'tan beri beslene beslene mevcut halini almış ve Türk halkını hakanlara ve Batı'ya karşı isyan ettirmiştir. Türkiye'nin bugün Teşkilat-ı Esasiye ile halk saltanatına en müsait alanı oluşturduğunu söyleyen Mahmud Esad, bu yeni devre çok ümit bağladıklarını ve bunun geçmiştekilerle aynı olmamasını arzu ettiklerini belirtmektedir.[276]

Görüldüğü gibi daha öncekilere pek benzemeyen bir ihtilal ve inkılaptan bahsedilmektedir. Burada Hakimiyet-i Milliye araya girerek "ihtilal mi inkılap mı?" sorusunu sorar ve cevabını yine kendisi verir. Ona göre yapılan bu hareket ne ihtilaldir ne de inkılaptır. İhtilal değildir çünkü ihtilal isyan manasında daima geçici, muayyen ve sınırlı bir hadiseyi ifade eder. İnkılap ise belirli bir cemaatin manen ve maddeten inkişaf

[275] Mahmud Esad, "Osmanlı İmparatorluğu", **Anadolu'da Yeni Gün**, 23 Mayıs 1922, s. 1.
[276] Mahmud Esad, "Türkiye Devleti'nde", **Anadolu'da Yeni Gün,** 3 Temmuz 1922, s. 1.

ve teali ettiği halde kendisinin tabi olduğu idare tarzı, siyasi ve içtimai müesseseler artık kendini tatmin etmediğinde mezkur idare ile müesseselerin değişimine mani olan sebepleri kaldırmak için icra ettiği kıyama denir. Anadolu'da gerçekleşmekte olan olaylar neticesinde müesseseler esaslı bir değişime doğru yürümekle birlikte başlangıçtaki gaye ve hareket noktası bu gibi istek ve fikirlerden oldukça uzaktı. O halde bu fiilleri ifade eden en doğru kelime harekat-ı milliye olabilir. Öyle bir harekat-ı milliye ki hem ihtilali hem inkılabı şamil ve aynı zamanda da bunların ikisinin fevkinde, ikisinden daha derindir.[277]

Hakimiyet-i Milliye, harekat-ı milliye olarak ifade ettiği bütün bu olayların başlangıçta şuursuz olarak gerçekleşmiş olduğunu, bununla beraber git gide ve inkişaf ettikçe şuurlaştığını ve hala daha da şuurlaşmakta olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasına ispat olarak da, bizim bu çalışmada takip ettiğimiz yol ile paralel olarak, Büyük Millet Meclisi'nde meydana gelen ilk tezahüratla, irad olunan ilk nutuklar ile bugünkü tezahüratı, bugünkü nutukların içeriklerini, kanunların ifadelerini, teşkilatın ruhunu kıyaslar. Bu kıyaslama yapıldığı takdirde kat edilen mesafenin büyüklüğü ve inkişaf etmiş olan fikirlerin pek açık olduğu görülebilecektir. Esasında birçok kişi aradaki bu muazzam farkın ve yeni bir yola girilmiş olduğunun bilincinde olmakla beraber hakikatte yolun sonunda ulaşılacak gayeyi tayin etmekte güçlük çekiyordu. Bazıları bu hususların memleketi düşmandan kurtardıktan sonra konuşulması gerektiği düşüncesinde olduğundan böyle bir mesele hiç yokmuş gibi davranıyordu. Hakimiyet-i Milliye soğukkanlı görünmeye çalışan bu kişilerin bile içten içe sürekli şu sorularla meşgul olduğundan neredeyse emindir: "Biz neyiz? Nereye doğru yürüyoruz? Geleceği nasıl düşlüyoruz? Ufkun öte tarafında bizi ne bekliyor? Memleketimiz ve halkımız için ne gibi müstakbel bir hayat tasavvur ediyoruz? Hangi mefkurenin tahakkukuna doğru yürüyoruz? Bu devlete ve millete nasıl bir istikamet verilecektir? Bu millet nereye doğru sevk olunacaktır? İleriye mi yürüyeceğiz, geriye mi döneceğiz?" Ona göre bu sualler çok uzun zamandır herkesi meşgul etmekte, akılları kurcalamakta hatta manevi rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Burada ilginç olan nokta Hakimiyet-i Milliye gibi Ankara'daki hükümete yakınlığıyla bilinen bir gazetenin bu belirsizliği satırlarına taşımakta tereddüd göstermemesidir. Gelgelelim yine gazetenin ifadesiyle Türkiye'de büyük mütefekkirler, felsefe zihniyeti ile donanmış olarak biriken hadiseleri tasnif ve

[277] "İhtilal mi İnkılap mı?", **Hakimiyet-i Milliye,** 16 Mayıs 1922, s. 1.

tahlil edici nazariyatçılar bulunmadığı için mevcut durumda bu suallere vicdanları tatmin edici bir açıklama da ne yazık ki verilememiştir.[278] Hakimiyet-i Milliye 11 Temmuz tarihli makalesinde konunun biraz daha üzerine giderek anlaşılır olmasını sağlamaktadır:

> "Muhafaza-i mevcudiyet endişesi ile Anadolu İstanbul'dan ayrıldığı günden itibaren Anadolu'da yeni bir devlet teşkilatı ameliyesi başlamış ve bugüne kadar devam etmektedir. Son hafta zarfında bu ameliyenin en mühim bir merhalesine girmiş olduk. Bu hususa dair teşkil etmiş olan encümen-i mahsusanın tertip ve teklif ettiği kanun layihaları ve mecliste cereyan eden müzakerelerin kaffesi [tamamı] meclise hakim olan endişelerin mahiyetinde zerre kadar tereddüd bırakmıyor. Bu endişeler meclisin her şey üzerine hakimiyetini teminden ibarettir. Bu endişenin esas itibarıyla muhakkak olduğunda hiçbir mütefekkir tereddüd etmez. Fakat gidilen yolun ve tutulan tarikin gayri muayyen olduğundan da şüphe edilemez. Nereye gidiyoruz? Ne istiyoruz? Kurduğumuz makinenin mahiyeti neden ibarettir? Vasıl olmak istediğimiz gaye ve şekil nedir? Bu suallerin hiçbirisi vazih ve sarih bir tarzda hal olunmuyor. Halbuki bizce meselenin esas ruhu bu suallerde mündemiçtir [saklıdır]. Bunlar tavzih etmedikçe etrafta dolaşmakla zannetmeyiz ki esaslı, muayyen, devamlı bir şey yapılmış olsun. Nasıl ki üç seneden beri yapılamadığı, mütemadiyen tahrirler ile vakit geçirdiğimizi görüyoruz. Teşkilat-ı Esasiye makinesi kurulurken ilk ve esas endişe Kuvâ-yi Milliye'nin muntazam, ahenktar, yekdiğerini ikmal ve itinam eder bir tarzda hareket edebilmelerini teminden ibaret olmalıdır. Hiç şüphe yoktur ki bu endişenin esas noktalarından birisi de milleti temsil eden meclisin hakimiyetidir. Gerek Locke, gerek Rousseau, gerek Marks, gerek Engels cemaatleri nerelere doğru sürüklediklerini az çok tayin etmişlerdir. Bizde böyle oldu mu? Hayır. Biz içinde bulunduğumuz yola dahil olurken yegane tayin etmiş olan ve bizi sürükleyen gayemiz müdafaa-i vatan ve temin-i mevcudiyettir. Bunun haricinde ne dimağlarımızda ne de kalbimizde yer tayin etmiş aşikar bir gaye, bir hedef, fikir, his yoktu. Bunu unutmamalı."[279]

Yunus Nadi harice karşı Türk-Müslüman varlığını kurtarmak ve korumak kaygısıyla başlayan bu kavganın dahilen adeta yeni bir devlet ve milletin vücut bulması ve yükselmesi kelimeleri ile ifade olunabilecek çok derinden gelen kudretli bir idrak ve imana dayanarak yeni bir şekil bulduğunu söyledikten sonra bir milletin yeniden dünyaya gelişi olarak tabir ettiği bu bir halden diğer hale geçiş durumunu zaman ve beşeriyet ile irtibatlandırır.[280] Yani zamanın komünizm, sosyalizm, milliyetçilik,

[278] "İhtilal mi İnkılap mı?", **Hakimiyet-i Milliye,** 10 Mayıs 1922, s. 1.
[279] "Teşkilat-ı Esasiye", **Hakimiyet-i Milliye,** 11 Temmuz 1922, s. 1.
[280] Yunus Nadi, "Yeni Türkiye", **Anadolu'da Yeni Gün,** 2 Temmuz 1922, s. 1.

halkçılık gibi cereyanlarının bu değişimler üzerindeki etkisinin büyüklüğüne dikkat çekmekle inkılabı adeta çağın bir getirisi olarak yorumlamaktadır.

Halihazırda Büyük Millet Meclisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tanzimle Meclis-i Mebusanlıktan çıkarak Meclis-i Müessesan haline girmişti.[281] Hatta Yunus Nadi onu bir müessasandan daha ileri, daha yüksek bir meclis olarak görmektedir. Büyük Millet Meclisi Türk milletinin zincirlerini kırarak kendisine verdiği yeni bir devlet şeklinin dayanağı olan en yüksek bir müessesedir ki bu şekil ve mahiyetine göre onun müessesanlarla mukayesesi bile abestir.[282] Mahmud Esad gibi bazı aydınlar bu kanunu köylüler saltanatı olarak adlandırıyor ve bu kanunla asri Türk köylüsünün ikinci Ergenekon çıkışını sağlayacağını ifade ediyorlardı. Feraset sahibi kişiler bunu açıkça görmekteydi lakin memleket kurtulduktan sonra her şeyin eskisi gibi devam edeceğini düşünenlerin sayısı çoğunluktaydı. Harekat-ı milliyenin yegane hedefinin Anadolu'yu düşman istilasından kurtarmak olduğunu, bu ameliye icra olunduktan sonra her şeyin olduğu gibi kalacağını, eskisi gibi o devranın yine süreceğini zannediyorlardı. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi bu düşünceyi büyük bir gaflet olarak değerlendirmektedir. Ona göre böyle düşünenler ne harekat-ı milliyenin ne olduğunu ne de Türk tarihinin ne ifade ettiğini idrak etmişlerdir. Öyle ki Türk milleti kendisini dahil ve hariçten, asırlardan beri yakan, boğan, inkişafına, rahat teneffüs etmesine imkan bırakmayan bütün avamile karşı kıyam eylemiştir. Bu kere içini ve dışını da yeniden temizlemeye azim eylemiştir. Makale şu önemli tespitlerle devam etmektedir:

> "Fransa'da, Rusya'da millet biraz hukukuna malik olmak, rahat teneffüs etmek istedi. Derhal karşısında kraliyet makamı ile asilzade ve ruhban sınıfı gördü. Ve bunları bertaraf etmeye başladı. Bizde elhamdülillah ne asilzade ve ne de ruhban sınıfı vardır. Türk'ün bünye-i içtimaiyesi ile İslamiyet'in halkçı esasları bu belalardan bizi ta ezelden halas etmiştir. Fakat bizde de milletin karşısına bir saray ile bir saray muhiti çıktı. Fransa'da ve Rusya'da inkılabın ilk zamanlarında hükümdarlık makamına riayet, hürmet edilmek istenildi. Hükümdarı milletin başında görmek istediler. Fakat hükümdarlar buna yanaşmadılar. Ecanible teşrik-i mesai ederek bunları milletleri üzerine davet ettiler ve malum olduğu veçhile bundan mütevellit nefret ve vahdet-i umumiyenin tesiri ile hükümdarlar ortalıktan kaldırıldı. Bizde de aynı şey harfi harfine tekrar etmedi mi? Millet hükümdarını, sülalesini kurtarmaya azmetmiş olduğunu, onlara merbut kalmak istediğini tayin etti. Fakat hükümdar buna mukabil İngilizleri Türklere tercih ediyor. Bu suretle millet asırlardan beri kendi sinesi üzerinde bir melanet, bir ihanet, bir hıyanet ocağı beslemiştir. Ve tabiatı ile bu kere bu ocağı söndürmeye azmediyor."[283]

[281] "Umumi Bir Nazar", **Anadolu'da Yeni Gün,** 17 Ocak 1922, s. 1.
[282] Yunus Nadi, "Meclis ve Hükümet", **Anadolu'da Yeni Gün,** 14 Temmuz 1922, s. 1.
[283] "Tarihi Bir Celse", **Hakimiyet-i Milliye,** 3 Kasım 1922, s. 1.

4.2. Ankara Basınında Türkçülük, İslamcılık ve Milli Halk Düşüncesi Hakkındaki Fikirler

Milli Mücadele'nin ilk yıllarında Anadolu'nun dayandığı ve kuvvet aldığı iki ilke olarak karşımıza çıkan Türkçülük ve İslamcılık siyasetinin 1922 yılına gelindiğinde yavaş yavaş terk edilmeye başlandığı rahatlıkla gözlemlenebilecek bir durumdur. Bu bölüm altında incelemeye çalıştığımız "Nereye gidiyoruz? Nasıl bir istikbal düşlüyoruz? Hangi mefkurenin tahakkuku için çalışıyoruz?" gibi suallere verilecek cevaplar bu konudan bağımsız olarak ele alınamaz. Özellikle ümmetçilik ve İslam'daki fütuhat politikalarının sorgulandığı bu dönemde Türkiye sınırları içindeki topraklarla yetinilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Ruşen Eşref, Yunus Nadi, Mahmud Esad gibi isimlerin bu fikri zaman zaman sesli bir şekilde ifade ettiği görülmektedir. Ruşen Eşref'in aşağıda verecek olduğumuz makalesi bunun bariz örneklerindendir. Mustafa Kemal'in senenin başında mecliste icra etmiş olduğu nutuk hakkında yazmış olduğu bu yazıda gidişat hakkındaki fikirlerini, Mustafa Kemal'in nutkundan çıkardığı sonuçlarla birlikte yorumlayarak sunmaktadır:

> "Şimdiki Anadolu inkılabı meşrutiyet hayatından bir adım daha ileriye gitti. Yani halk idaresine vasıl oldu. Yani içtimai ve siyasi hukuk ve imtiyazını bunların asıl sahibi olan halka verdi, kaideye isal etti [ulaştırdı]. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu atılan adımın milli rehberidir. Bu kanuna göre artık millet padişahın ve vükelasının mal-ı mevrusu [miras kalmış malı] değildir. Bilakis padişah da heyet-i vükela da millet içindir. Yekpare olan kuvvetin kaynağı ancak Büyük Millet Meclisi'dir. Onun fevkinde ve haricinde hiçbir idare-i kudret yoktur. Burada bir itiraz hatıra gelir. Peki bu kanunla yeni bir cumhuriyet mi oluyoruz? Ve cumhuriyet milletin itiyadıyla [alışkanlıklarıyla] kabil-i telif midir [bağdaşmakta mıdır]? Yani Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın halk idaresi hakkındaki kanaati müfrit [aşırıya kaçan] bir tasvir midir? Hitabe dikkatle okunursa bu tür endişelere hiçbir vakit düşülmez. Zira Büyük Millet Meclisi reisi: 'Biz ve bütün alem-i islam için mübeccel [yüceltilmiş] ve mukaddes ve manevi bir nokta-i irtibat olan makam-ı hilafet dahi bütün alem-i İslamla beraber bizim milletimiz tarafından belki daha kuvvetli hissiyat-ı amike [derin hisler] ile mübeccel ve mukaddestir. Fakat efendiler bu makamın kudsiyetini hürmetkarane takdis etmiş olmakla beraber bu makamda oturacak zatı hiçbir vakit bir efendi yapmak mevzu bahis değildir, şeriat-ı garra-yı Muhammedîye ile kabil-i telif değildir. (Seyyidül kavmi hadimühüm [bir kavmin efendisi onlara hizmet edendir]) buyurmuşlardır. Millete efendilik yoktur, hadimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun efendisi olur. Efendiler, tarih-i beşerde, tarih-i cihanda Devlet-i Aliye-i Osmaniye'yi milletimize istinaden teşkil etmiş olan bir sülale-i muhteremeyi dahi milletimiz derin tarihi hatıralar ile ihtiram eder. Fakat bu nokta-i nazardan ihtiramı dahi kendisine efendi aramak için değildir. Millet ona ancak vaz-ı kanunisini ve vaz-ı meşruunu verir. Ve hakimiyetini bizzat muhafaza eder.' Sözleriyle milletin hanedana karşı mevcut tarihi ve ananevi hürmetini, vaziyetini açıkça izah ediyor. Şu halde düşünülecek olursa yeni tarz idarede hükümdar eskisinden daha sağlam, daha muayyen bir mevkide

> bulunacaktır. Zira o bütün siyasi mesuliyetlerden münezzeh olarak mukaddes bir timsal, tabii bir halk reisi kalacaktır. Bahusus ki uhdesinde bütün imamların diri rabıtasını içtima ettiren hilafet unvanını muhafaza etmektedir. Binaenaleyh hülasaten diyebiliriz ki Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tarif ettiği Türkiye Hükümeti şudur: Her türlü Pantürkizm ve Panislamizm temayüllerinden ari, bizzat halk idaresi usulü üzerine müesses bir hükümet ki fütuhat emellerine yabancıdır. Ancak dahili ve harici muarızlarına [muhaliflerine] karşı siyasi ve idari istiklalini şiddetle müdafaa eder. Milletin iktisadi varlığına mazarrat iras eden istilacı, istismarcı, müstemlekeci emperyalizm ve kapitalizmden müteneffirdir [nefret eder]."[284]

Ruşen Eşref makalenin sonlarında değindiği Panislamizm ve Pantürkizm hakkındaki görüşlerini diğer makalelerinde daha detaylı bir şekilde ortaya koymuş, Müslümanların fütuhat anlayışını eleştirmiştir. Ona göre Panislamizm bir rüyadır. Büyük emellere kapılmamak ve eldeki ile yetinmek, kendi sınırları içindekini korumak gerekir. Keza yeni Türkiye'nin siyasi tutumu da bu yöndedir. Bütün İslam'ı ve Türk'ü idare etmek fikrinden uzak, her birinin kendi başına müstakil yaşaması emelini güden bir portre çizmektedir. Ruşen Eşref ayrıca Müslüman ülke ve halklarının Türklere karşı savaştığını da sözlerine eklemekle Milli Mücadele'nin başındaki düşünce ve siyasetten ne derece uzaklaşıldığını ortaya koymaktadır.

Yunus Nadi'nin bu konudaki fikirleri Ruşen Eşrefle paralel olmakla birlikte üslubu oldukça serttir. Türk milletinin artık kendisini mevcut sınırlar haricinde maceralara götürecek kudretlerin zebunu olmak, keyif ve hevasıyla hareket eden cebbar sultanların kadın ve sefahat dolu saraylarının debdebesini yaşatmak için ölmek istemediğini belirtmektedir. 2 Temmuz 1922 tarihli Yeni Gün'de görüşlerini şu şekilde özetlemektedir:

> "İmparatorluk hayatında Yemen'den Viyana önlerine kadar uzayan koca koca iklimlerin idaresini deruhte eylemiş olan Türk, zamanın kendisini ite ite milli sahalarına kadar irca eden takazaları önünde artık benliğine avdet etmek lüzumu ile karşı karşıya gelmiş ve bu lüzumu hatta anlaşılması geç bile kalan çok hayati bir zaruret olarak kavramış bulunuyor. İmparatorluğun bol keseden ve gelişigüzel ihmallerle caiz görebildiği müsaadelerin artık hayat hakları kalmamıştır. Şimdi Anadolu'dan yükselmekte olan varlık, milli hayatın en ufak lüzumunu ihmal edebilmeyi havsalasına sığdıramayan yeni ama tamamen yeni bir heyettir. Bu harice karşı böyle olduğu gibi dahilen de böyledir. İki günlük şahsi ve sefil bir hayat hesabına Sevr paçavrasını imza eden bir hükümet zihniyeti ve onun şahsiyetleri Türk için ebediyen ölmüştür. Nazari bir surette devlet mefhumu yaşatan Babıali, Türk'ün nazarında Babıhali'den [boş kapıdan] başka bir şey değildir. Türk şuna en kati surette kani olmuştur ki artık bademe hakimiyet bila kaydu şart milletin, yani her vazife gibi her hak da milletin ve binaenaleyh en ulvi

[284] Ruşen Eşref, "Büyük Hutbeye Dair", **Hakimiyet-i Milliye,** 22 Ocak 1922, s. 1.

> fedakarlıklarla başarılacak olan bu vazifelerin ve bu hakların hep Türk milletinin huzur ve refahı ve hep Türk vatanının umran ve kemali şekillerinde inkişaf eyleyip gidecek olan neticeleri dahi kezalik [yine] umumen milletindir. İşte muhtasaran [kısaca] yeni Türkiye!"[285]

Mahmud Esad'ın düşünceleri ise Ruşen Eşref' ve Yunus Nadi'ninkinden çok farklı değildir. Milliyet nazariyesinin ne kadar isabetli olduğu yönündeki düşüncesini somut örneklerle desteklemeyi ihmal etmez ve Avusturya tarumar olurken Almanya'nın ayakta kalmasının sebeplerini delillendirir:

> "Bize göre sosyalist ve hatta komünist esaslarını kabul etmiş camialar bile olsa ancak bu milliyet sistemiyledir ki meşru ve salim vaziyetlerini alabilirler. Zira halkın rıza ve muvaffakiyetini istihsal etmelerinin cebren ve kerhen [istemeyerek] muhtelif milletlerin bünyeleri üzerinde kurulan herhangi bir devlet nasıl bir idare sistemi kabul ederse etsin emperyalist ve müstemlekeci [sömürgeci] olmaktan kurtulamaz. Anlayışımıza göre bir devletin en meşru, kavi temeller üzerine oturtulabilmesi için lazım olan büyük şartlardan birisi onun tek bir milletten mürekkeb bir kitle halinde yahut müşterek menfaatlerle birleşmiş kitleler halinde tecelli etmesidir. Bugün bu varlığın adına millet diyoruz. Siyasi teşekküllerin en makbulüdür ve bu teşekkül zaruridir. Rıza ve muvaffakiyet hali müstesna olmak üzere aksi bir devlet teşkili asri hukukiyetin manasına göre de bir tahakkümdür. Bize göre alemin bugünkü şeraiti dahilinde en ziyade tavsiye ettiği devlet siyasetleri milliyetçi. İnsanlığın gayesine ancak bununla erişilebilir. En müspet hal budur. Yalnız din üzerine müesses siyasi bir camianın beka ifade edebileceğini tarih söylemiyor. Böyle bir vahdet temini imkanını tarih göstermiş değildir. Almanya İmparatorluğu milli vahdet sayesinde umumi harpten sağ çıkarken Katolikliğin eski bir tahtı olan Avusturya yıkılıp gitti. Osmanlı İmparatorluğu her şeyden evvel bir din devleti olarak tanındığı halde umumi harbin sonunda Türk olmayan dindaş kitleleri bile kendisinden parça parça ayrılmış gördü. Elde yalnız Anadolu'daki Türk vahdeti kaldı. Bir kere daha hayal hakikat ile çarpıştı. Din ancak manevi sahada bir birlik temin edebiliyor, kalplerde bir sevgi yaratıyor ve bir his diriltebiliyor. Yoksa yalnız başına bir amil olarak siyasi vahdet için kafi gelemiyor. Çünkü kefenin öbür yanında duran milliyet ve bunu yapan iktisadi, mefkurevi, tarihi müşterek menfaatler maddi sahada daha ağır basıyor. Şüphe yok ki din tarihteki siyasi hareketlerde büyük bir rol yaptı yalnız bu muvakkat oldu."[286]

Mahmud Esad Yeni Gün'de yayımlanan yukarıdaki makaleyi takip eden yazısında ise bu düşünceleriyle çelişir görünen ifadelere yer vermektedir. Türk, Osmanlı ve İslam tarihindeki halkçı uygulamaları uzun uzun anlatmakta ve güncel durumla kıyaslamalar yapmaktadır. Her şeyden önce İslam'da yöneticiler seçim ve istişare ile

[285] Yunus Nadi, "Yeni Türkiye", **Anadolu'da Yeni Gün,** 2 Temmuz 1922, s. 1.
[286] Mahmud Esad, "Osmanlı İmparatorluğu", **Anadolu'da Yeni Gün**, 16 Mayıs 1922, s. 1.

atanmaktadır ve bu halkçı bir idarenin en temel özelliğidir. Şimdikilerin aksine halifeler lüks bir hayat sürmemiş, öldüklerinde miras olarak yalnız sırtlarındaki pejmürde abaları bırakmışlardır. Fakat bu abaların içinde büyük mefkureler yaşamış, İslam bu yolda yükselmiştir. Kisralar, şehinşahlar bu kişilerin önünde dize gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bir İslam devletidir. Müesseselerinin büyük çoğunluğunu İslam'dan almıştır. Elbette imparatorluk teşkilatı içinde ve bütün devirlerinde büyük Asya'daki Türk devletlerinin hukuk müesseseleriyle temas eder pek çok emare bulunmaktadır lakin bütün bu taklit olunan şeyler çok büyük tasfiyeler görmüştür. Osmanlılar bunları kendi idarelerini temsil eder bir dereceye getirmiştir. Bu yüzden kendi benliklerini kaybederek Osmanlı İmparatorluğu'na has yeni bir şekil almıştır. Dolayısıyla bütün bu siyasi, içtimai, hukuki, iktisadi teşkilat ve müesseseler içinde nispeten aynen korunanı İslam'ınki olmuştur. Bu zamana kadar devam etmiştir ve etmektedir. Denilebilir ki devletin bütün asırları bu İslam hükümeti kisvesiyle, o şekil ve kıyafette aşmıştır. Bugüne o kıyafet ve zihniyet içinde vasıl olmuştur.[287]

Buradan da anlaşılmaktadır ki yeni politikalar, fikirler ve inkılapları İslami ve örfi temellere dayandırma ihtiyacı uzun bir süre daha devam etmiştir. Mahmud Esad'ın makalesinden başka, gerek Mustafa Kemal'in konuşmalarında gerek gazete sütunlarında İslam tarihi ve Osmanlı tarihinden sıklıkla örnekler getirilmesi İslam dünyası ile bağların tamamen koparılamadığı izlenimini vermektedir. Mahmud Esad örneğinde de görüldüğü gibi özellikle idare teşkilatı ile ilgili meselelerde, halkın kendi kendini yönettiği bir idarenin benimsenmeye başlandığı, halkçılığın ön plana çıkarıldığı süreçte İslam tarihinde benzer bir idare şeklinin izleri aranmış, böylece halk üzerinde istenilen etki oluşturulmaya çalışılmıştır. İslamiyet'in Arap aşiretçiliğine karşı şura sistemini getirmesi bu konu hakkında verilen örneklerden sadece biridir. Hakimiyet-i Milliye raşid halifelerin ilki olan Hz. Ebu Bekir'i halkçı olarak tanımlayacak kadar bu husus üzerinde durmaktadır. Halkçıdır çünkü onun zamanında İslam esasları Arabistan'da yeniden ihya edilmiştir. Halkçılık, uhuvvet, müsavat, hürriyet esasları üzerine bir cemaat tesis edilmiştir. Gazetede Hz. Ömer ise bir inkılapçı olarak tasvir edilmektedir. Öyle ki Hz. Ebu Bekir'in yaptıklarıyla yetinmemiş, İslamiyet'in insanlığa tebliğ ettiği yeni ruhla ruhlanmamış kimsenin bulunmasına razı olmamıştır. Bu yüzden Yahudi ve Hristiyanlara iki şık arasında bırakmak suretiyle ya İslamiyeti kabul,

[287] Mahmud Esad, "Osmanlı İmparatorluğu", **Anadolu'da Yeni Gün,** 21 Mayıs 1922, s. 1.

İslamiyet esaslarına riayet veyahut Arabistan Yarımadası'nı terk eylemek seçeneklerini sunmuştur.[288] Hakimiyet-i Milliye daha da ileri giderek İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla İslamlar arasında ilk teşkil etmiş olan hükümetin şekil itibarıyla halkçı bir cumhuriyetten başka bir şey olmadığını iddia etmektedir. İddiasını temellendirmek için kendince bir cumhuriyet tanımı yapmaktadır. Buna göre cumhuriyeti; mahiyeti, hususları, zatı itibarıyla diğer hükümet şekillerinden ayıran bazı noktalar vardır. Birincisi devlet riyasetinde mirasın olmaması ve devlet reisinin halk tarafından vasıtasız veya vasıtayla seçimi, ikincisi devlet makinesinin şura, meşveret üzerine kurulması, üçüncüsü ahalinin ve şuranın devlet işleri ve memurları üzerine daima denetimde bulunması, dördüncüsü her bir ferdin hürriyet, müsavat ve adalet haklarına riayet olunması. Hakimiyet-i Milliye bu dört esası saydıktan sonra bunların tamamının ilk İslam devletlerinin temelinde bulunduğunu söyler. Hulefa-yı Raşidin zamanında ilk İslam devleti yalnızca bu esaslar üzerine kurulmuştu. Ancak bugünkü cumhuriyetler ile İslam cumhuriyeti arasında şekil ve kuruluş itibarıyla farklar vardır.[289]

İslamiyet icma-i ümmet usulünü doğrudan doğruya bir nevi hükümet ve hukukun esas kaynağı olarak tayin etmiştir. İcma-i ümmet ise bugünkü tabirlerle ifade olunan hakimiyet-i milliyeden başka bir şey değildir. İslami düşünceden serbestçe tezahür eden irade-i milliye hükümetin yegane binasıdır. Buradan yaptığı çıkarımlarla Hakimiyet-i Milliye dünya üzerindeki hükümetlerin en meşruu olarak Ankara Hükümeti'ni kabul etmektedir. Gerek dinen, gerek ırken de en makbuldür. Dinen çünkü icma-i ümmet ve yaygın ve faal denetim esasları üzerine kurulu, ırken çünkü hakimiyet ve irade-i milliye usullerine dayanmaktadır.[290]

Düşmanın Türklerle mücadele sebebi de temelde dini bir mahiyet içermektedir. Dünyanın dört tarafına yayılmış olan İslamiyet'in yapısı her tarafta düşmanlar tarafından çöktürülmüştür. Hemen bütün İslam kavimleri ecnebilerin esareti altına girmişlerdir. Üç yüz milyona yakın Müslüman'dan istiklalini, hürriyetini, varlığını, şahsiyetini muhafaza etmiş olanların sayısı birkaç milyonu geçmemektedir. Geriye kalanların tamamı esir, mazlum ve perişan haldedir ve bütün bu perişan, mazlum insanların gözleri yalnız bir noktaya yönelmektedir. Yalnız o noktadan hayat ve necat beklemektedir. O nokta da garp Türkleri, Türkiye Türkleridir. Düşmanlar bu noktayı

[288] "Tarihi Bir Celse", **Hakimiyet-i Milliye,** 7 Kasım 1922, s.1.
[289] "Tarihi Bir Celse", **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Kasım 1922, s. 1.
[290] "İhtilal mi İnkılap mı?", **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Mayıs 1922, s. 1.

yaşatmamak, onu yıkmak için elinden geleni yapmaktadır. Özellikle İngiltere mütarekeden beri bu maksadı temin için bütün mesaisini harcamakta, bir taraftan Türkiye'yi istila ve taksim ettirmeye, diğer taraftan da hilafet makamını Türkiye'den koparark kendine tabi olan İslam hükümetlerinden birisine intikal ettirmeye çalışmaktadır.[291] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi bir misyonerin mektubunda geçen "Türkler bütün İslam akvamı arasında en canlısı olduğundan mücadeleye hepsinden daha azimlidirler. Bu yüzden hala ayaktalar. Lakin biz dini bütün misyonerleri içlerine salmakla mükellef olarak İslamiyet'in son sırrını yıkmakla mükellefiz. Yürüyelim, mücadelemize devam edelim. Zaten binanın temelleri sarsılmak üzere." sözlerini örnek gösterdikten sonra makaleye şu şekilde devam etmiştir:

> "Evet binanın temelleri sarsılmıştır. Yalnız bir avuç iman sahipleri kıyl ü kal [boş söz] ile değil kalp ve amel ile iman edenler o direği yeniden kaldırmaya, o muazzam binanın temellerini kurtarmaya koyulmuşlardır. Her türlü düşmana, içimizdeki münafıklara karşı o hakiki müminler mücahedelerine devam ediyorlar. Dahilde münafıklar hariçte düşmanlar ile çarpışıyorlar. Bin seneden beri İslamiyet'in nigahbanlığını üzerine almış ve bu yolda her şeyden vazgeçmiş olan Türk milleti az bir zaman içinde o rehberlik etrafına toplanıyor. Ve daha dün bir cinnet olarak addolunan bir hareket tarihin sayfalarına geçecek muazzam bir hadise mahiyetini alıyor. Öyle bir hadise ki bütün bir dinin basu badel mevtini [dirilişini], bütün bir milletin istiklalini ve bütün bir beşeriyetin istikbalini mutazammındır [kapsamaktadır]. Bu hadise ile din-i İslam tarihinde üçüncü tehlikeden kurtuluyor, Türk milleti ikinci Ergenekon'dan çıkıyor."[292]

Burada üçüncü tehlikeden kurtuluyor demekle Anadolu'da cereyan eden olayların İslam tarihinde iki büyük hadise olan Uhud Muharebesi ve Hz. Muhammed'in vefatıyla aynı önemde tutulduğu ifade olunmaktadır. Öyle ki bundan sonra müverrihler İslam tarihinde vehamet ve tehlike açısından bu üç mühim hadiseyi yan yana zikredeceklerdir. Çünkü Uhud Muharebesi henüz doğmakta olan İslamiyet'i büyük bir tehlikeye maruz bırakmıştı. İslamiyet'in mukadderatı bir kıl üzerine asılı kalmış ve İslamiyet mahvolmak üzereydi. Hz. Muhammed'in vefatından sonra karışıklıklar baş göstermiş, neyse ki Hz. Ömer çıkarak imanın kuvveti, iradesinin yetkisi ile meseleyi halletmişti. İslamiyet ve Türklüğün yok edilmeye çalışıldığı bugünlerde ise üçüncü kurtuluş da Milli Mücadele ile sağlanacaktır.

[291] "İhtilal mi İnkılap mı?", **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Mayıs 1922, s. 1.
[292] "İslamın İhyası", **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Ağustos 1922, s. 1.

Buraya kadar gazete sütunlarından aktardığımız bölümlerin birbiriyle çelişen bazı düşüncelere yer vermesinin kafa karışıklıklarına sebep olarak durum hakkında net bir yargıya varılmasını güçleştirdiğinin farkındayız. Lakin öyle sanıyoruz ki Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan şu makale meselenin daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır:

> "Memleketimiz için arzu ettiğimiz zihniyet kalple, hisle şarklı kalmak; dimağla, kalple garplı olmaktır. Tabir-i aharla [başka bir ifadeyle] hars [kültür] itibarıyla Türk- İslam kalmak ve medeniyet itibarıyla da Avrupalı olmak isterim. Ben şarktan alabileceğimin kaffesini [hepsini] aldım. Fakat bu aldıklarımın kaffesi ne beni ve ne de şarkı kurtardı. Bütün şark da benim halimde ve hatta daha beter. Bugün ben az çok kendimi ifade edebiliyorsam, az çok mukavemet istidadını gösterebiliyorsam yine garbın sayesinde, o garptan aldığım müktesebat [kazandığım bilgiler] iledir. Ben şarktan ne alacağım? Kendisi muhtaç-ı himmet bir dede, nerede kaldı gayrıya himmet ede. Şarkı böyle bir kuş bakışı ile seyrettiğim zaman gözüme hep harabelerden, hep ihtiyaçtan, zilletten, mahkumiyetten müteşekkil bir levha dikiliyor. Ziya Paşa'nın şu beyiti hakikati ifade etmektedir:
>
> Dolaştım millet-i İslam'ı hep viraneler gördüm
> Diyarı küffarı gezdim keşaneler gördüm
>
> Gözlerimizi dört açalım. Hakikati olduğu gibi görelim. Bizi Yunanlılardan, İngilizlerden vesaireden ziyade öldüren, kemiren cehalet ve teşkilatsızlıktır. Yunanlı, İngiliz bu cehaletten, bu teşkilatsızlıktan istifade ediyorlar. Biz bu cehalet, bu teşkilatsızlığa çare bulmadıkça bela başımızdan eksik olmaz. Cehaleti, teşkilatsızlığı izale için de yegane çare garbın ulumuna, fününuna, sanayisine, içtimaiyatına müracaat etmektir. Başka çare yoktur. Ya bu deveyi burada güdeceğiz yahut bu diyarı terk edip gideceğiz. Bilhassa bu muazzam mücadele esnasında biz bu hakikati iki kere iki dört eder gibi dimağ ve kalplerimize hakketmezsek vay bize. Demek ki bizi hiçbir musibet, hiçbir felaket ayıltamaz. Eğer Ankara şehri bu mücadeleden sonra olduğu gibi kalacak, eğer Anadolu'nun yolları izleri halihazıra ile ibka edecekse, eğer dağlarımızın, ovalarımızın ihtiva ettikleri suretler altı yüz seneden beri olduğu gibi bizim için medfun kalacaksa beyhude, her şey beyhude ve abes."[293]

4.3. Lozan Konferansı'na Giden Süreç ve Müzakerelerin Ankara Basınına Yansıması

Mudanya Mütarekesi ile İstiklal Harbi'nin sona ermesinin ardından Fransa, Büyük Britanya ve İtalya hükümetleri İstanbul ve Ankara hükümetlerini şarkta harbe

[293] "İhtilal mi İnkılap mı", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Ağustos 1922, s. 1.

nihayet verecek bir muahede akdi maksadıyla 13 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacak olan konferansa davet etmiştir. Alınan kararlar ve sonuçları itibarıyla günümüzde hala en çok tartışılan meselelerden biri olan Lozan Konferansı, esasında tebliğ edildiği andan itibaren birçok mühim olayın vuku bulmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla sonuçları kadar konferansın toplanmasına doğru giden süreci de iyi analiz etmek gerekmektedir. Öyle ki bu sürecin sonunda altı asırlık Osmanlı saltanatı resmen sona erecektir.

Uzun zamandır Babıali ve saray ile ilişkilerini askıya alan, onları hainlik ve düşmanla iş birliği yapmakla itham eden, verdikleri kararları tanımadığını defalarca dile getiren Ankara Hükümeti nezdinde konferansa İstanbul Hükümeti'nin de çağırılmış olması büyük bir kızgınlık meydana getirmiştir. Hakimiyet-i Milliye'de bu süreçte sarayın İngiltere ile temas içerisinde bulunduğunu ve iş birliği yaptıklarını iddia eden yorumlara rastlanmaktadır. 31 Ekim 1922 tarihli sayısındaki makale bu konuya işaret etmektedir:

> "Bilmem karilerimiz İngiliz işgal komutanı General Harrington'un zat-ı şahaneyi ziyaret ettiğini haber veren bir telgrafa dikkat ettiler mi? Ben kendi hesabıma bu telgrafı okurken merhum Tevfik Fikret'in layemut [ölümsüz] Sis'ini hatırladım ve başımı sallayarak bila-ihtiyar [elimde olmadan] 'Ah yine Bizans' diye haykırdım. Zira bu kısacık telgraf o köhne Bizans muhitinde Babıali ve sarayla İngiliz mehafili arasında çevrilen entrika ve dolapları gayet veciz bir ihbarnamedir. Anlaşılıyor ki hala ne İngilizler hile ve tezvirden [yalan dolandan] usanmış ne de Babıali ile saray ecnebi ellerinde menfur alet olmak zilletinden bıkmışlardır. Her iki taraf aynı yolda aynı hırsla ısrar etmektedirler ve herçi- bad- abad [ne olursa olsun] bu milletin yolu üzerine çıkarak necat ve felah yollarını kapatmaya azmeylemişlerdir. Biz bundan dolayı İngiliz general Harrington'u katiyyen tahtie etmiyoruz. Bilakis yeniden sık sık sarayı ziyaret etmeye başlaması ile İngiliz hariciye vekili Lloyd George zamanındaki mesleği takip edeceğini ispat etmiş olmakla bize Bonar Law kabinesi hakkında hakiki bir fikir vermiş ve bu suretle intibaha davet etmiş olduğundan dolayı kendisine pek müteşekkiriz. Fakat garip ve acayip olan şey Babıali ile sarayın iki aydan beri cereyan eden azim hadisattan sonra dahi mütenebbih olmayarak [akıllanmayarak] dört seneden beri takip ettikleri zillet ve dalalet vadisinde payan olmaya hala daha devam etmeleridir. Malum olduğu veçhile düvel-i müttefike bu kere de Anadolu'yu sulh konferansına davet ederken ayrıca bir davetname de Babıali'ye gönderdi. Düvel-i müttefikenin bu tarz hareketle ne gibi bir maksat takip ettiğini mektepteki çocuklar bile temyiz ederler. Bunlar konferans esnasında Türkiye'yi ikiye ayırarak aralarına ihtilaf ilgası ile maksat ve meramlarına nail olmak istiyorlar. Bunlar pekala biliyorlar ki Babıali ve saray bugün gölgeden ve heyuladan başka bir şey ifade etmez hatta bizzat İstanbul'da bile bunlar hiç mesabesindedirler. O kadar ki son muzafferiyetler münasebeti ile Babıali ve saray matemlere bürünmüşken beş yüz bin kişilik bir halk heyecandan çıldırıyor ve günlerce Babıali ve saray civarlarında tezahürat yaparak

ara sıra "Kahrolsun saraydaki herif" diye bağırıyordu. Düvel-i müttefike bütün bu hakikatleri pekala müdriktir [anlamaktadır]. Şöyle ki Mudanya Konferansı'na Anadolu'yu davet ederken Babıali ve saraya haber vermek lütfunda bile bulunmadılar. Babıali ve saray da kendilerinin hiçliğine o kadar kanidirler ki bu lütfu hiç beklemediler ve Mudanya Konferansı'na davet olunmadıklarını vurdumduymazlar gibi duymamış davrandılar. Zaten başka surette hareket mutasavver midir [mümkün müdür]? Yunan ordularını denizlere döken kimdi? Bütün Avrupa'yı Sevr Muahedenamesi'ni yırtmaya ve İstanbul ile Trakya'yı teslime icbar eyleyen kimdi? Behemehal ne Babıali'ydi ne de saraydı. Bilakis bütün bu muazzam hadiseler onların iradeleri, arzuları hilafına ihdas olunmamış mıydı? O halde onlar hangi yüzle ve hangi hakla o konferansa iştirak edebilirlerdi? İştirak etmiş olsaydılar bile ne diyeceklerdi? Zannediliyordu ki bu adamlar hatalarını idrak ederek günahlarının affına çalışırlar. Fakat hayır! Onlar cürümlerini, günahlarını nihayetine kadar işleyeceklerdir. Onlarda bu mülk ve millete daha ibkâ-yı mazarrat etmek [zararı devam ettirmek] ümidi henüz tamamen sönmemiştir. İngiliz zırhlıları, İngiliz askerler henüz boğaz üzerinde, İstanbul'da bulunuyor. Şimdiye kadar bütün hıyanet ve cinayetlerini bunlara istinaden icra etmediler mi? Bundan sonra da devam ederler. Kim bilir daha gün doğmadan neler zuhur eder! Henüz boğazların serbestisi, kapitülasyonlar vs. meseleler vardır. Bunlar üzerinde henüz pek çok müzakereler olur, pek çok dalgalar geçer. Kim bilir? Belki saray ve Babıali de bu dalgaların birisi üzerinde yüzer, bir tarafa çıkar, yine bu mazlum millet üzerine vaz-ı yed eder, asırlardan beri olduğu gibi yine hukukunu hakkını izzet ve şerefini paymal eder ve nihayet müşkül zamanlarda da düşmanlar ile teşrik-i mesai ederek düşmanları üzerine tasallut [musallat] ettirir. Bu ve daha bunun gibi pek çok ümitlerin hala da Babıali ve sarayı terk etmemiş oldukları, bu kere almış oldukları vaziyetten anlaşılmaktadır. Devletlerin davet teklifine karşı Babıali'ye düşen yegane vazife, böyle bir daveti reddetmek ve Türkiye'nin yegane bir hükümeti olduğu ve o hükümetin de Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğunu göstermekti. Fakat aldığımız hususi malumata göre Babıali tereddüt ediyormuş ve general Harrington da işte bu tereddütten bilistifade "zat-ı şahaneyi" ziyaret ederek yıldız heyulasının gayret ve hamiyetini tahrik ve konferansa Babıali'yi teşrik ettirmek için bezl-i mesai ediyormuş [mesai sarfediyormuş]! Fakat gerek general Harrington'un ve gerek saray ile Babıali'nin bu hususta bütün mesai ve gayretleri beyhudedir. Vaziyet gayet sarihtir. Türkiye'de iki hükümet mevcut değildir. Bir tek hükümet vardır o da Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir! Binaenaleyh konferansa Türkiye tarafından iki heyet değil, yalnız bir heyet gidebilir ve o salahiyettar heyet de yine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gönderilecek heyettir! Başka herhangi bir heyeti bu millet ve hükümet tanımaz! Zaten bu husus Mudanya Konferansı esnasında tamamen taayyün etmiştir. Devletler Türkiye için yegane salahiyettar olarak Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni tanımışlardır ve önümüzdeki sulh konferansı esaslarını o hükümetle takrir etmişlerdir. Babıali ve saray bilmelidirler ki dört seneden beri irtikap ettikleri ihanetler ve cinayetler artık yetmiştir. Bundan sonra da bu millet ve devletin yolu üzerine dikilerek düşmanın elinde entrika, hile, fesat, ihtilaf aleti olmaya bu millet artık tahammül edemez."[294]

[294] "Hala Daha Usanmadılar mı?", **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1922, s. 1.

Hakimiyet-i Milliye Babıali'yi hariçteki düşmanların ve sarayın entrikalarıyla hareket etmekle itham etmekte, milletin pişirip ortaya koyduğu sulh konferansına burnunu soktuğu için eleştirmektedir. Ona göre Babıali'nin bu davranışı altı asırlık ihanetinin bir tekrarıdır ve böyle davranarak Avrupa'nın istediği ikiliği yeniden canlandırmaktadır. Dolayısıyla hala milletin sırtında yer bulacağını zannedenlere haddini bildirecek bir karar vermek zaruridir.

4.3.1.Mecliste Yapılan Müzakerelerin Ankara Basınına Yansımaları

Notanın sadrazam Tevfik Paşa'ya da gönderilmesi ve Babıali'nin konferansa gitmek için istekli oluşu Ankara'da bir panik havası oluşturmuştur. Mecliste uzun süren celselerde bu konu üzerine hararetli müzakereler yapılmıştır. Hakimiyet-i Milliye'nin ifadesiyle meclis, tesis edildiği günden beri bu derece ehemmiyetli ve hayati öneme sahip pek az celse görmüştür. Hakimiyet-i Milliye 31 Ekim - 1 Kasım tarihli nüshalarında iki gün boyunca bu müzakereleri tam sayfa olarak yayımlamıştır. Gazete bu celseleri eksiksiz olarak sütunlarına taşıdığı için biz de önemli gördüğümüz kısımları alarak mebusların konu hakkındaki görüşlerini aktarmaya çalışacağız. Saltanatın ilgası gibi önemli meselelerin tartışıldığı bu celselerde padişah hakkında kullanılan ifadelere bilhassa dikkat edilmesini gerekli görmekteyiz.

Öncelikle İsmet Paşa'nın 1922 yılının sonlarına doğru Ankara için en önemli isimlerden biri haline gelmiş olduğunu belirtelim. Mudanya Konferansı'nda Türkiye'yi başarılı bir şekilde temsil etmiş ve yeni hariciye vekili seçilmiş biri olarak bu mühim celsede ilk söz hakkının kendisine verilmesi de oldukça manidardır. Nitekim konuşmasında bahsedilen durumu Türkiye ile alakadar bir mesele olarak addetmediklerini bildirirken sulh konferansına Türkiye temsilcisi olarak işgal mıntıkası dahilinden heyetler davet olunmasını konferansa katılmalarına mani addedeceklerini ve Mudanya Konferansı hükümlerine muhal telakki edeceklerini beyan etmiştir. Sözlerine ecnebi bir kuvvetin işgali ve hükmü altında bulunan bir yerden Türkiye temsilcisi olarak bir heyet çıkarmaya teşebbüs etmenin Mudanya Konferansı ile meydana gelen vaziyet-i askeriyeyi ihlal edeceğini de ekleyen İsmet Paşa Mudanya Konferansı'nda Türkiye

mümessili olarak Ankara ile müzakere edildiğini, hukuki vaziyetin bu tarzda kabul olduğunu hatırlatmıştır.[295]

Sadrazam Tevfik Paşa İtilaf Devletleri'nin konferans çağrısında bulunması ve kendilerine de davet gelmesinin ardından derhal Mustafa Kemal'e bir telgraf çekmiştir. Telgrafta özet olarak ortak hareket etmek istediğini belirten Tevfik Paşa esasında Babıali ile Büyük Millet Meclisi arasında hukuki olarak ikilik, hatta en ufak bir muhalefet bile olmadığını söylemektedir. Bu girizgahtan sonra konferans öncesi maddeleri görüşmek ve durum değerlendirmesinde bulunmak üzere Ankara'dan bir temsilci gönderilmesini talep etmektedir. Mustafa Kemal ise yazmış olduğu cevapta Türkiye Devleti'nin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazar-ı dikkatte tutan meclisin karşı tedbirlerini düşündüğünü bildirmiştir. Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile şekil ve mahiyeti belli olan Türkiye Devleti'nin tesis tarihinden beri Türkiye mukadderatına el koyanın, bundan mesul olanın yalnız ve ancak TBMM Hükümeti olduğunun dünyaca bilindiğini ve bunun fiili hadiseler ile kuvvetlendirildiğini söylemiştir. Mustafa Kemal'in meclisin üçüncü celsesinde sadrazamın gönderdiği telgrafı okuması üzerine mebuslar da teker teker söz alarak tepkilerini dile getirmişlerdir. Konya mebusu Refik Bey, Tevfik Paşa isminde bir devlet memuru tanımadıklarını, Anadolu'nun sadrazamı olmadığını söylerken Antalya mebusu Rasih Efendi ise Babıali'nin kongreye katılmakla bütün İslam aleminin alakadar olduğu altı asırlık tarihi kimliğini yok olmaya mahkum edeceğini belirtmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

> "TBMM ilk içtimaında Misak-ı Milli ile beraber ilan ettiği beyannamede alem-i İslam'a karşı İslam'ın alemdarlığını terk etmediğini ve hilafetin esarette olduğunu, esaretten tahliyesine kadar mücahedesinde devam edeceğini kainata karşı ilan ettiğini acaba bu zat okumadı mı? Efendiler biliyorsunuz ki TBMM Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu kabul etmekle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na zamimeten [ek olarak] makam-ı hilafet hakkındaki bir madde ile o eski Kanun-i Esasi denilen ve hakikaten ondan, o paçavradan daha paçavra bir madde vardı ki o da bu memleket malikane, içinde oturanları da mevaşi [davarlar] hükmünde ondan ona irsen intikal ettiriyordu. Biliyorsunuz ki o eski Kanun-i Esasi denilen o kağıt üzerindeki kara yazının bir maddesi memlekete riyaset hakkının irsen istihkak hakkını tespit ettiriyordu. Bu madde eski Avrupa'nın papalarına, Avrupa'nın eski krallarına ait Kanun-i Esasilerden aynen kopya edilmiş bir şeydi. Ne ahkam-ı şeriyye ile ne hak ile ne de mantık ile hiçbir alakası yoktu. Çünkü yine aynı madde

[295] "Babıali Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağvediyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ekim 1922, s. 1.

riyasete gelecek zatın mukaddes ve gayr-i mesul olduğundan bahsediyor. Halbuki ahkam-ı şeriyyemiz her reisin güttüğünden mesul olduğunu beyan etmiştir. Beyefendiler, irsen intikal, cümlenizin en müstahkem [sağlam] kanaati ve en müstahkem malumatı cümlesindendir ki ahkam-ı şeriyyemiz de makam-ı riyaseti işgal edecek, riyaset-i İslamiye'yi işgal edecek zatın evsaf ve şeraiti tespit edilmiştir. Bu şeraitin nazar-ı dikkate alınmaksızın biz Avrupa kanunlarından alarak bi'l-irs ve'l-istihkak kelimesiyle tespit ederek başımıza getirdiğimiz reisler, biliyorsunuz ki arkadaşlar bi'l-irs kelimesiyle varis olan, memleketi malikane ve içindekileri de köle menzilesine, hatta köle bile değil onların da bir mevkii vardır, demirbaş eşya veyahut mevaşi hükmünde istihdam etmek istediler ve ettiler. Arkadaşlar şunu da hatırlatmak isterim ki varis meczup da olsa varis olur. Cahil olsa da varis olur. Ahmak olsa da varis olur. Bi'l-irs o makama gelecek kişi cahil olursa, cani olursa, bunu hiç düşünemiyorduk. Telgrafta bir de alem-i İslam nazarında mevki buyuruyorlar. Alem-i İslam bu imza sahibi gibi kör değildir, vaziyeti çoktan görmüştür. Hiçbir vakit alem-i İslam'ın İstanbul'da da bir reisi, bir murahhası vardır diye bir murahhas göndermemiştir. Bu son felaket senelerinde onların ihanetini, onların bu davadaki lakaydisini görerek onlara lanet etmiştir. Ve İslamiyet'in müncisi [kurtarıcısı] olarak yalnız bu meclis-i aliyi görmüştür. Her vakit için murahhaslarını da bu meclis-i aliye göndermiştir. Bilcümle alem-i İslam, alem-i İslam'ın alemdarlığı, İslam'ın müdafiliğini, İslam'a kurulan tuzağı parça parça ederek yüzlerine atmak kudretini gösteren Anadolu meclisine ve Anadolu Hükümeti'ne göndermiştir. İslam'la alakadar orasını görmüştür. Peygambere, bütün mukaddesata iman eden o azim milli meclis, onların da, onların istinad ettikleri kuvvetlerin de pek yakında yıkılıp gittiğini görecektir."[296]

Görüldüğü gibi Rasih Efendi konuşmasında veraset sistemini çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Rasih Efendi'nin ardından söz alan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'in görüşleri şöyledir:

"Efendiler! Tarihi hareketlerimizi tadad edersek [sayarsak] zannediyorum ki cilt cilt kitap olacak. TBMM ve halkı bir sisteme isyan etmiştir. Bizim felaketlerimiz düşmanlarımızdan ziyade takip ettiğimiz yollardandır, bizi o yollar yıkmıştır. Efendiler! Herhalde bu felaketlerden ibret alarak gözümüzü açtık. Bir inkılaba doğru gidiyoruz. Bu inkılaba yüzümüzü çevirdiğimiz zaman birtakım engellere tesadüf etmiştik. Milletimizin istiklali o kadar ulvi ve oraya o kadar hahişkardır ki bizi buradan hiçbir kimse hiçbir vakit geriye alamaz. Efendiler! Alem-i İslam'a da hitap ediyorum. Müslümanlık mahkumiyet kabul etmez. Eğer halifeye rabıtaları varsa dua ile değil biraz da maddeten olmak lazımdır. Alem-i İslam'ın kalbi bizim onu kurtarmak için çalıştığımızdan rencide olmaz. Yanılıyor, alem-i İslam'ın kalbi buraya merbuttur. Manevi rabıta ile bize duahandırlar [duacıdırlar] ve bizi deraguş ederek [kucaklayarak] duahandırlar. TBMM umde-i esasiyesini [esas ilkelerini] teşkil etmiş fakat şununla da mukayyettir ki hilafet perdesi altında saltanat cinayetlerine kadar kapı açmak memleketi zir ü zeber [alt üst] edecek bir hale getirecek ve onu o hallere getirecek gayr-i meşru sıfatlar takınmalarına Büyük Millet Meclisi hiçbir zaman meydan vermeyecektir. Bizim

[296] "Babıali Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağvediyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ekim 1922, s. 2.

başta yeminimiz vardır. Makam-ı hilafetin müdafisi de biziz, muhafızı da biziz. Ve şahsiyet-i maneviyede bunu tecelli ettirmişiz. Esir halife olabilir mi?... Bendeniz heyet-i celileden istirham ederim. Vücudunun bizce manası olmayan şeyle, hukuk-ı hükümranı cami olan Büyük Millet Meclisi, milletinden aldığı parayı israf edip bunun müzakeresini bile yapmasın."[297]

Diyarbakır mebusu Feyzi Bey ise saltanatın artık tarihe karıştığını söylemekte ve bu konu hakkındaki fikirlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Babıali'nin altı asırlık müesses ve mahfuz [korunmuş] olan alem-i İslam'la alakadar olduğu her şeyi mahkum-ı indiras etmek… Zannedersem bunu Babıali kendisi yaptı ve altı asırlık devleti bugünkü Tevfik Paşa Kabinesi kendileri tamamıyla mahkum-ı indiras etmişlerdir. Hakimiyetin bugün tamamıyla millette olduğunu Büyük Millet Meclisi her suretle efkar-ı umumiye-i cihana göstermiştir. Çünkü muharebelerin neticesinde bugün tecelli etti ki Babıali millet aleyhine olan Sevr Muahedesi'ni kabul etmekle kendisini artık böyle bir sulh konferansında milleti temsil etmek hakkından tamamıyla ıskat etmiştir. Ve bütün millet bu fikirdedir. Efendiler, makam-ı hilafet taht-ı esarettedir. Ve bu esarette olduğu halde ancak TBMM muhafaza edebilir. Bütün alem-i İslam'ın nokta-ı nazarı da TBMM'ye gelen telgraflarla müeyyeddir. Bugün millet artık Osmanlı saltanatını tarihe karışmış farz ediyor. Millet artık Osmanlı saltanatını tanımıyor, doğrudan doğruya milletin saltanatını tanıyor. Artık bundan sonra millet saltanat sevdasında olanların arkasından koşmayacak. Bunlara açık olarak yazmalı, mümessilimize bildirmeli ve ilan etmeli ki halife olarak bir adam yoktur. İstanbul'da halife denilen adam din-i İslam'la alakadar değildir. Müslümanların böyle bir halifesi yoktur, biz bunu açık olarak söylemeliyiz. Açık söylemediğimizden dolayı günden güne bir nifak ve şikak tezahür ediyor. Büyük Millet Meclisi vaz-ı yeddir. Hilafet de onundur, her idare de onundur. Milletin vekili onlardır."[298]

Hakkari mebusu Mazhar Müfit Bey'in düşüncelerini çok daha sert ifadelerle dile getirdiği görülmektedir:

Efendiler! Altı asırdan beri bütün çektiklerimiz bir türlü indiras bulmayan [yok olmayan] Babıali'nin yüzündendir. Biz zaten Babıali'nin indiras gününü bekliyoruz. Acaba bu Babıali indirasından havf ediyor idiyse hayatı ve istiklali için ve din-i mukaddesatı için mücadele-i milliyeye girişen üç seneden evvel bu millete neden iştirak etmemişti? Ve orada diyordu ki vahdet evvelce vacip idi şimdi farz oldu. Efendiler, üç sene evvel farz idi şimdi vacip oldu. Çünkü üç sene evvel bu

[297] "Babıali Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağvediyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ekim 1922, s. 3.

[298] "Babıali Konferansa Gelmek İstiyor Fakat Millet Onu Lağvediyor", **Hakimiyet-i Milliye,** 31 Ekim 1922, s. 3.

millet ayaklanmış, kellesi koltuğu altında gezerken onlar bizlere bagiler, asiler diye birtakım sahte fetvalarla bizim idamımıza hükmediyorlardı. Hala Babıali vahdetin farz olduğundan falan bahsediyor. Efendiler, vahdet vacip idiyse, vahdet farz idiyse niçin bu fetva-yı şerife ile inkar ettiler. Öyle ise bu herifler kafirdirler. Binaenaleyh Tevfik Paşa Londra'da bulunduğu zaman her ne şekilde olursa olsun söz Büyük Millet Meclisi'nin demişti. Biz de o zaman şu saldide [kocamış] vezire kıymet vermiştik. Bu telgraf ile bu vezirin o zamandan beri zaman geçmesi itibarıyla ateh getirdiğine [bunadığına] kailim [inanıyorum]. Londra Konferansı'nda söz Büyük Millet Meclisi'nindir diyen saldide, tecrübedide bir vezirimiz bir sene sonra "Ay biz de gideceğiz, biz gitmezsek Babıali indiras olur" diyerek bu davette kendisinin de yeri varmış gibi kendisini de nimetten zannetmiş. Demek ki bu herif ateh getirmiştir. Bence bugün yapacağımız iş Tevfik Paşa, Ahmet Paşa gibi falan şahıs meselesi değil, vüzera meselesi değildir. Efendiler, işte o Babıali'nin ve hükümetinin bizim zaten üç seneden beri kabul etmediğimiz Teşkilat-ı Esasiye'si yok mudur ki işte indiras lazım gelen o teşkilattır… Vahimeddin Efendi'ye[299] nasıl ki muzafferiyetten sonra bir mektup yazdım, lutfen cevap vermediler. O Vahimeddin Efendi'ye yine bildirmek lazım gelir ki burada milletin hakimiyeti için, din-i mukaddesatı için döktüğü kanın henüz daha buharı, harareti geçmemiştir. Hak hakimiyeti için dökülen kanlar daha meydanda iken bunlar kalksınlar da bu efendilere bilakaydüşart hakimiyet hakkına iştirake yeltensinler. Geç kalmışlardır bu efendiler, hiç hakları yoktur. Artık Vahimeddin Efendi'nin hiç yeri yoktur. Efendiler karışamaz milletin hakimiyetine. O hakimiyet hakkı işte kanını onun için döken muhterem milletindir, başka kimsenin olamaz. Bizim için İstanbul'da kurtarılması lazım gelen bir şey var mı? Vardır. O da evvela İstanbul, saniyen oradaki mazlum ahalidir. Salisen makam-ı hilafettir. Halife değil, halifenin şahsı mevzubahis değildir. Biz bunu daha evvelden söylemiştik."[300]

Mecliste birkaç gün devam eden bu müzakerelerin oldukça önemli olduğunun altını bir kez daha çizmek isteriz. Zira saltanatın ilgası bu müzakerelerde alınan karar neticesinde gerçekleşecektir. 30 Teşrin-i Evvel 1922 günü yapılan müzakerelerin neticesinde sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye vekili Rıza Nur Bey ve 28 refikinin meclise pek mühim bir takrir[301] verdikleri bilinmektedir. Ertesi gün yayımlanan Hakimiyet-i

[299] Mecliste mebusların ekseriyeti Sultan Vahdettin için bu ifadeyi kullanmaya başlamıştır.

[300] "30 Teşrinievvel Pazartesi Tarihi Celsesindeki Müzakerat ve Münakaşata Ait Zabıtlar", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Kasım 1922, s. 1.

[301] "Büyük millet meclisi riyasetine; birkaç asırdır saray ve Babıali'nin cehalet ve sefahati yüzünden devlet ve millet azim-i felaketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet inkıraza atılmış bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun müesses ve sahib-i hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş ve hem de o düşmanlar ile birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan saray ve Babıali aleyhine mücahedeye atılarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi ve onun hükümet ve ordularını bi'tteşkil harici düşmanın saray ve Babıali ile fiilen müşkilat-ı şedide ve mahrumiyet-i elime içinde cidale girişmiş ve bugünkü halas gününe vasıl olmuştur. Türk milleti saray ve Babıali'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hakimiyeti padişahtan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icrai ve teşrii

Milliye Gazetesi bu takririn bütün milletin hislerine tercüman olduğunu ve herkesin şimdiye kadar hep belirsiz bir perde altında kalan iki şıkkı en açık bir şekilde kapsayan bu takrire karşı memnuniyetini gösterdiğini belirtmektedir. Yine gazeteye göre istisnasız her Türk "Osmanlı İmparatorluğu munkariz olmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucebince hukuk-ı hükümranı milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlık madum ve tarihe müntakildir." cümlelerinde tam arzusunu, tam istediğini bulmuştu.[302]

Sinop milletvekili Rıza Nur Bey tüm bu konuşmalardan sonra mecliste söz alarak meselenin başka bir boyutuna değinmiş, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'de iki hükümet bulunduğunu düşünmelerinden ve bu şekilde hareket etmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Ona göre asıl odaklanılması gereken mesele budur. Türk milletine ve devlete düşen vazife ilk olarak bu meseleyi halletmektir. Zaten Büyük Millet Meclisi üç sene önce Ankara'da toplandığı günden beri hakimiyetin milletin olduğu ve Türkiye Hükümeti'nin bundan böyle Ankara'da bulunacağı yönünde kararını vermiştir. Artık o eski Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, yerine dinç ve milli bir Türkiye Devleti

---

kuvvetleri onun yed-i kuvvetine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuk-ı hükümraniyi milletin nefsinde cem eylemiştir. Binaenaleyh o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim olup yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişah merfu olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur… Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar garip ve acayip bir vesika tarihte nadir görülmüş şeylerdendir. Büyük Millet Meclisi'nin buna cevap vermesini, binaenaleyh ber- vech-i ati kararın ittihazını talep ederiz.

1. Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemi ile beraber münkariz olmuştur.
2. Türkiye Devleti namıyla genç, dinç, milli, halk hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşkil etmiştir.
3. Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hudud-ı milli dahilinde yegane varisidir.
4. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla hukuk-ı hükümranı milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlık madum ve tarihe müntakildir.
5. İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul civarı da Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Binaenaleyh oraların umur-ı idaresi de Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurlarına tevdi edilmiştir.
6. Türkiye Hükümeti hakk-ı meşruu olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır."

[302] "Dün Müdafaa-i Hukuk Grubundaki Karar 6. Madde Olarak İlave Olundu", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Kasım 1922, s. 1.

doğmuştur ve bütün hakimiyet ondadır. Yani iki tane hükümet yoktur ve bunu bütün aleme göstermek gerekmektedir.

Hakimiyet-i Milliye'nin 1 Kasım tarihli nüshasında ise İstanbul'daki muhabirlerden alınan birtakım haberlere yer verilmiştir. Bu haberlerde Babıali nazırları arasında pek hararetli müzakereler cereyan ettiğinden, Babıali'nin büyük zorluklar içinde olduğundan bahsedilmektedir. İstanbul'un Lozan'a icabet edip etmemek, müzakereleri Ankara'ya terk ederek Babıali'den murahhas gönderip göndermemek şıkları üzerinde anlaşmazlığa düştüğü ve bu konular hakkında uzun münakaşalar gerçekleştirildiği belirtilmektedir.[303]

4.3.2.Ankara Basınında Saltanatın İlgası ve Saltanat ile Hilafetin Ayrılması Üzerine Yapılan Tartışmalar

Yukarıda da görüldüğü gibi mecliste Babıali ve padişah hakkında hararetli müzakereler yürütülmüş, Osmanlı Devleti'nin idari şekli tartışılmış ve nihayetinde 1 Kasım günü saltanatın ilgası kabul edilmiştir. Hakimiyet-i Milliye, saltanatın ilgası gibi büyük bir olayla sonuçlanan bu müzakerelerin önemini hemen hemen her sayısında belirtirken 30 Teşrin-i Evvel 1338 (30 Ekim 1922) tarihinin Türk tarihinde bir dönüm günü olarak ebediyen tespit edileceğini, meclisin tarihi celselerinden en mühiminin o gün gerçekleştiğini ayrıca vurgulamayı ihmal etmez. Gazetenin 1 Kasım tarihli nüshasında yayınlanan şu makaleyi mecliste süren tartışmalara önemli bir atıf olarak değerlendirebiliriz:

> "Mecliste iki ruh, iki esas, iki usul birbiriyle tesadüm ederek çarpışıyordu. Bunlardan birisi köhne Bizans'ın (ruhu), diğeri Anadolu'da taşıp akan cevval, zinde ruh idi. Birisi esaret ve zilleti, durgunluk ve ölümü ifade eder. Diğeri hürriyet ve şerefi, hareket ve hayatı. Birinci ruh saraya ve Babıali'ye sığınmıştır. İkinci ruh da Anadolu'ya. Anadolu ile Babıali ve saray arasında hiçbir zaman, tarihin hiçbir devrinde imtizaç [uyuşma] kabil olamamıştır. İki alem yekdiğerine daima yabancı ve bigane kalmıştır. Yekdiğerini hiçbir zaman anlamamıştır. Ve aralarında daima zımni bir mücadele devam eylemiştir. Türk, seciyesi ve tabiatı itibarıyla yıkıcı değil yapıcı, dağıtıcı değil kurucu olduğundan ve esasen devletçilik hissi ve devletin muhafazası endişesiyle uzun asırlarca saray ve Babıali'nin zulüm ve fesadlarına karşı ruhen ve kalben lanethan olduğu halde sabır ve tahammül etmiş, fiilen yalnız taşkınlık her nevi hududu tecavüz ettiği zamanlar

[303] "Hususi Muhabirlerimizin Telgrafları", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Kasım 1922, s. 4.

kıyam etmiştir. Lakin bu sabır ve tahammül hiçbir zaman Anadolu'nun saray ve Babıali'yi tasvip ettiğine dalalet etmemiştir. Saraya asırlardan beri bir tek Anadolu Türk kızı girmemiştir. Binaenaleyh saray asırlardan beri kan ve süt alakasını yani alakaların en esaslısını Anadolu ile kesmiştir. Padişahlar asırlardan beri Pendik'ten beri geçmemişlerdir. Binaenaleyh Anadolu'nun ne olduğunu tasvir edemez olmuşlardı. Babıali'ye gelince orası her şeydi ve lakin Türk değildi ve bugün de Türk değildir. Üç yüz seneden beri bu mülk ve devletin başına geçerek mukadderatı ile oynayanların teracim-i ahvalini tedkik ediniz. Yine göreceksiniz ki yüzde laakal [en azından] doksanı Türk'e ve bilhassa Anadolu'ya tamamen yabancı adamlardı. Bari hiç olmazsa bunlar şeref ve haysiyetle şahsi liyakat ve devlete ibraz etmiş oldukları hizmetlerle bu makamları ihraz etmiş olsalardı! Hayır! Bunların yüzde doksanı sarayın mütefessih havası içinde büyümüş dalkavukluklar, bin türlü zillet ve rezaletlere tahammül ve sabırları sayesinde ihraz-ı mevki etmiş edani [aşağılık kimselerden] ve cüheladan ibarettirler. Bunlar da etraflarına toplandıkları padişahlar gibi ya Anadolu'nun ne olduğunu hayalen tasvir bile edemezler ve yahut Pendik'i aşarak bir memuriyet ile buraya gelmiş iseler tamamen yabancıları oldukları memleketi soyup soğana çevirmek niyeti ile gelmişlerdir."[304]

Saltanatın ilgası 2 Kasım tarihinde Hakimiyet-i Milliye'nin baş sütunundan "Dün meclisimiz ittifak-ı tam ile kararını verdi: Türkiye halkı İstanbul'daki şekl-i hükümeti ebediyen tarihe müntakil addetmiştir." yazısıyla duyurulmuştur. Bu sayıda Büyük Millet Meclisi'nin kararı üzerine Kanun-i Esasi, şeriye ve adliye encümenleri tarafından ortak kabul edilen gerekli sebepler ve mazbatanın suretlerini görmekteyiz. Esbab-ı mucibe olarak onaylanmış olan metin saltanatın kaldırılışını gerekli kılan bütün etkenleri sıralamakta ve süreci özetlemektedir. Biz de aynen aktarıyoruz:

"Birkaç asırdır saray ve Babıali'nin cehalet ve sefahati yüzünden devlet azim felaketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğu'nun sahib-i hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş ve hem de o düşmanlarıyla birleşip millet aleyhine harekete geçmiş olan saray ve Babıali aleyhine mücahedeye atılarak Türkiye'de Büyük Millet Meclisi ve onun hükümet ve ordularını bi't-teşkil harici düşmanın, saray ve Babıali ile fiilen ve müsellahan [silahlanarak] ve malum müşkilat-ı şedide ve mahrumiyet-i elime içinde cidale girişmiş ve bugünkü halas gününe vasıl olmuştur. Türk milleti saray ve Babıali'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ısdar ederek [çıkararak] onun birinci maddesiyle hakimiyeti padişahtan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icrai ve teşri kuvvetleri onun yed-i kudretine vermiştir. Yedinci madde ile de harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuk-ı hükümraniyi milletin nefsinde cem eylemiştir. Binaenaleyh o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfu olup

[304] "Tarihi Bir Celse", **Hakimiyet-i Milliye,** 1 Kasım 1922, s. 1.

> yerine TBMM kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri ecnebi kuvvete ve müzaheret-i milliyeye malik olmayıp bir zill-i zail [geçen gölge] halindedir. Millet, şahsi hükümranlık ve saray halkı ve etrafının sefahati esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekfil eden bir halk hükümeti idaresi tesis ve vazetmiştir. Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlar ile teşrik-i mesai etmiş olanların hukuk-ı hilafet ve saltanat ve hukuk-ı hanedandan bahseylemelerini görmekle müstağrak-ı hayret [hayrete gömülmüş] bulunuyoruz. Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar garip ve acayip bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi ber-vech-i ati mevaddı [aşağıda görülecek maddeleri] neşr ve ilana karar vermiştir."[305]

Yukarıdaki metnin son cümlesinde de belirtildiği üzere Sinop mebusu doktor Rıza Nur Bey'in teklifinin dayandığı sebeplerin düzeltilerek ve Hüseyin Avni Bey'in teklifinin de değiştirilerek buna ek olarak iki madde halinde neşr ve ilan olunmak üzere heyet-i umumiyeye sunulmasına ittifakla karar verilmiştir. Birinci maddede özetle Misak-ı Milli sınırları dahilinde TBMM Hükümeti'nden başka hükümet şekli tanınamayacağından, Türkiye halkının İstanbul'daki hükümet şeklinin 16 Mart 1920'den itibaren tarihe karıştığından bahsedilmektedir. İkinci madde ise hilafet hakkında olup hilafetin Hanedan-ı Al-i Osman'a ait olduğundan bahisle halifeliğe bu "hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve eslah olanının" seçileceği söylenmekte, Türkiye Devleti'nin hilafet makamının dayanağı olduğunun altı çizilmektedir.[306]

Yine 2 Kasım tarihli sayıda saltanatın kaldırılmasının kararlaştırılmasının ardından Mustafa Kemal'in mecliste vermiş olduğu nutuk yer almaktadır. Mustafa Kemal'in Türk ve İslam tarihinden, hilafet ve saltanatın safahatından bahsettiği nutkunda tarihten getirdiği örneklerle saltanatın kaldırılmasını meşru bir zemine oturtma çabası güttüğü, oluşacak tepkileri bu şekilde bertaraf eylemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Oldukça uzun süren konuşmasından bazı önemli kısımları aynen aktarıyoruz:

> "Arkadaşlar! İstanbul'da gayri meşru bir sıfatı şahsına atfeden Tevfik Paşa evvela hususi ve mahrem olarak ordularınızın başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile meclis-i aliye müracaatta bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgrafname ile efkar-ı umumiye-i İslamiye teşviş edilmek [karıştırılmak] isteniyor. Mana ve mantıktan ari olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, meclis-i alinizin mevcudiyetiyle tahkik eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzubahis etmemizi istilzam eyledi. Şekl-i idaremizde mündemiç bulunan

[305] "Esbab-ı Mucibe", **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Kasım 1922, s. 1.
[306] "Müşterek Encümenin Mazbatası", **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Kasım 1922, s. 1.

> hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vaz-ı yed olması, hakimiyet-i milliyesini, saltanat-ı milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak mukaddes davasını müdafaa etmekte bulunmuştur. Bu hakikatin tecellisi bir batılın zevalini müeddi oldu. Bu batıl, gayri meşru, gayri makul olan şeyi de bir milletin hukuk-ı hakimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesi idi."[307]

Mustafa Kemal, konuşmasının bu kısmında uzun uzun hilafetin tarihinden bahseder. Hz. Muhammed ve Hulefa-yı Raşidin dönemlerindeki adaletli yönetimden sonra Emeviler, Abbasiler ve takip eden süreçte halifeliğin ne kadar yanlış kişiler bünyesinde bulundurulduğunu ve nihayet Yavuz Sultan Selim döneminde Türklere geçtiğini anlatır. Buradan sonra sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:

> "Efendiler! Osmanlı Devleti ki 699'da tesis etmişti. Hilafeti aldığı 924 tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda devr-i itila [yükselme devri] denilen muvaffakiyat-ı mütevaliye ve azime ile mali olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra… Ondan sonra efendiler inhitat, inhitat başlıyor. Efendiler, devr-i inhitatın [gerileme devrinin] her safhası Türkiye Devleti'nin hududlarını biraz daha darlaştırıyor. Türk milletinin maddi manevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklalini darbeliyor. Nihayet Al-i Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdeddin'in devr-i saltanatında Türk milleti en derin hufre-i esaretin [esaret çukurunun] önüne getiriliyor. Vahdeddin bu hareket-i denaet-karanesiyle [alçakça hareketiyle] yalnız kendinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı, Vahdeddin bu hareketiyle kendini öldürdü. Ve temsil eylediği şekl-i idarenin indirasını [yok olmasını] zaruri kıldı. Fakat efendiler, millet hiçbir zaman bu hareket-i hıyanetkaranenin kurbanı olmaya razı olamazdı. Artık milletin en makul, en meşru ve en insani salahiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kuvvetle ahz-ı mevki etti. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve milli saltanat ve hakimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehab vekillerden terkip eden bir meclis-i alide temsil etti. İşte o meclis, meclis-i alinizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hakimiyetin hükümetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükümet yoktur, olamaz."[308]

Hakimiyet-i Milliye saltanatın kaldırılmasının Anadolu'da tarifsiz bir memnuniyetle karşılandığını ifade etmektedir. Öyle ki her yerden Büyük Millet

[307] Mustafa Kemal, "Hilafet Hanedan-ı Âl-i Osman'ındır", **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Kasım 1922, s. 1.
[308] Mustafa Kemal, "Hilafet Hanedan-ı Âl-i Osman'ındır", **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Kasım 1922, s. 1.

Meclisi'ne tebrik telgrafları gönderilmekteydi. Bunlar arasında Anadolu müftülerinden alınan kararla, değil yalnız millet ve memleketin, aynı zamanda İslamiyet'in emrettiği bir istikamete doğru büyük bir adım atıldığını beyan eden telgraflar oldukça dikkat çekicidir. Hakimiyet-i Milliye İstanbul halkının gelişmeler karşısındaki tutumunu başlarındaki kabusun bu suretle kalkmış olmasından dolayı fevkalade sevinç içinde oldukları, bu kararla artık başlarındaki kuklaların tahakküm ve entrikalarının son bulacağı için bir kat daha sevindikleri şeklinde değerlendirmektedir.

Padişahlık makamının ortadan kaldırılmasıyla akıllara tek bir soru geliyordu o da bundan sonra hilafetin ne olacağıydı. Çünkü asırlardır padişahlık ve hilafet makamı tek bir kişinin bünyesinde toplanmaktaydı. Meclis bu tedirginliği ortadan kaldırmak için ilk andan itibaren hilafete dokunulmayacağını açık bir şekilde dile getirmiştir. Nitekim Hakimiyet-i Milliye'nin 1 Kasım tarihli nüshasının baş sütununa büyük harflerle "Hilafet Türklere, Hanedan-ı Âl-i Osman'a aittir. Türkiye Devleti makam-ı hilafetin istinatgâhıdır. Halifeliğe TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken eslah ve erşed olanı intihab olunur" yazısının neşredilmesi tesadüf değildir. Mustafa Kemal ise meclisteki konuşmasının devamında duruma şu şekilde açıklık getirmektedir:

> "Efendiler, Abbasi halifeleri devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının asırlarca saltanat makamıyla yan yana fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hakimiyet makamıyla makam-ı hilafetin yan yana bulunabilmesi en tabii halindendir. Şu farkla ki Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilafette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bi-kudret bir şahs-ı aciz değil, istinadgahı Türkiye Devleti olan bir şahs-ı ali oturacaktır. Türk ve İslam, Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır."[309]

Büyük Millet Meclisi'nin saltanatın kaldırılması yönündeki esaslı kararı üzerine İstanbul Hükümeti'nin durumu hakkında da Hakimiyet-i Milliye'den birtakım bilgiler edinmekteyiz. Buna göre gazetenin ifadesiyle "saray kabinesinin" derhal istifa etmek

[309] Mustafa Kemal, "Hilafet Hanedan-ı Âl-i Osman'ındır", **Hakimiyet-i Milliye,** 2 Kasım 1922, s. 1.

fikrini ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Sarayda ise başka bir fikir, İstanbul'u terk etme kararı sezilmektedir. Kabinenin 2-3 Kasım tarihlerinde devamlı olarak toplantılar yaptığı ve bir beyanname neşrederek Babıali'den çekileceği anlaşılmaktadır. Nitekim İzzet Paşa'nın Vakit muhabirinin sorusu üzerine "Biz herhalde memlekete hıyanet edecek insanlardan değiliz. Vatan ve millete nafi olan bir hatt-ı hareket ittihaz edeceğiz." şeklinde vermiş olduğu cevaptan böyle bir mana çıkarılabilmektedir. Heyet-i vükelanın Tevfik Paşa'nın başkanlığında yapmış olduğu toplantılarda nazırlar arasında istifa eğiliminin ağır bastığı ve bu durumun 3 Kasım günü Yıldız Sarayı'nda padişahın başkanlığında yapılan bir toplantıda ele alındığı bilinmektedir.[310] Bu noktada Hakimiyet-i Milliye'nin düşüncesi ise esasen Babıali Hükümeti'nin kendi kendini ilga ettiği yönündedir ve hükümetin artık bunu ilandan başka çaresi kalmamıştır.[311] Nihayetinde Sultan Vahdeddin'in İngilizlere ilticası gerçekleşmiştir. Ankara basınının bu haberi nasıl karşıladığını görebilmek için Hakimiyet-i Milliye'nin şu makalesine bakalım:

> "Cuma günü öğle üzeri Ankara çoktan beklediği haberi aldı. Vahdeddin İngiltere'ye iltica ederek firar etmiş. Vahdeddin'in taşıdığı kara vicdan en nihayet kendisini bu şenaate [fenalığa] sürükleyecekti. Onun için kimse hayrete düşmedi. Vahdeddin için artık Türk ve Müslüman topraklarında yaşamak imkanı yoktu ve atılacak kucak ancak İngilizlerin kucağı olabilirdi. İşte cuma sabahı zelilane ve rezilane bir tarzda birkaç uşağı ile beraber bu kucağa atıldı ve habis cibilliyetini en son defa olarak bir kere daha gösterdi. Vahdeddin ne aldanmış ne de aldatılmış bir adamdır. O en müthiş bir suikastın amilidir. O değil yalnız kendisini, üç seneden beri bütün milleti böylece aynı kucağa atmak istiyordu. Fakat ne saadet ki kendisine bu kadar güvenenler ve bütün Türklüğü de aynı zelil mevkide göreceklerini zannedenler bugün ellerinde yalnız Vahdeddin'i ve birkaç uşağını buluyorlar. İngilizler tarafından neşrolunan beyannameyi okumak bu adamın ne sakil, ne rezil, ne adi bir mahluk olduğunu çok bariz bir şekilde ortaya koyuyor; hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğü için bütün İslamların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini talep etmiş! Melanetin bu derecesine bir insanda tesadüf zannetmeyiz ki mümkün olsun. İngiliz himayesi altında bütün İslamların halifesi, bu ne şenaat, bu ne melanet ya Rabbi! Görülüyor ki bu adam bütün İslam vicdanını tazip için yaratılmış bir mahluktur. Fakat çok şükür ki dinimiz bizi bu kadar alçalmış insanlardan çok uzak bulunduruyor ve bu gibi danilerin derhal başımızdan atılması için bütün emirleri veriyor ve nitekim böyle oldu. Bu kadar mülevves [kirli] bir kalp ve vicdanın taşıyamayacağı sıfat-ı hilafet dün akşamdan itibaren kendisinden nüzu edildi."[312]

[310] Betül Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", **Belleten**, 2002, 66/245, s. 103.
[311] "Saltanat-ı Milliyemiz ve Tesirleri", **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Kasım 1922, s. 1.
[312] "Hilafet Makamından İngiliz Kucağına", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Kasım 1922, s. 1.

Zannediyoruz ki bu satırlar Ankara basınının bu haberi nasıl bir tepkiyle karşıladığını anlamak için yeterli olacaktır. Vahdeddin'in fiilen hilafet makamını terk etmesi üzerine hilafetin münhal olacağı mecliste kararlaştırıldıktan sonra Mehmed Vehbi Efendi'nin imzaladığı fetvayla Vahdeddin resmen hilafetten hal' edilmiştir. Yine mecliste süren tartışmalarda hilafet makamının boş kalmasıyla Müslümanlar üzerine bir imam seçimi ve ona biat edilmesinin vacip olduğu, bunu eda etmek ile mükellef bulunulduğunun dile getirilmesi üzerine yeni bir halife seçilmesine karar verilmiştir.[313] Yapılan seçimde oy çokluğuyla Abdülmecid Efendi yeni halife olarak ilan edilmiştir. Hakimiyet-i Milliye seçim sonrası gerçekleşen olayları tüm detaylarıyla ele almaktadır. Buradan edindiğimiz bilgiye göre meclisin görevlendirdiği on dokuz kişilik bir heyet emanet-i mübarekeyi teslim ve kendilerini tebrik eylemek için İstanbul'a, halifenin huzuruna gönderilmiştir. Topkapı Sarayı'nda, kubbealtında gerçekleşen merasimi ayrıntılarıyla tasvir eden gazete, merasim sırasında ve Hırka-i Şerif ziyaretinde yapılan konuşmalarda üç seneden beri hakiki bir muhafızı bulunmayan emanet-i mübarekenin milletin çabasıyla nihayet asıl sahibine takdim edildiğinin ifade edildiğini aktarmaktadır.[314]

[313] "Mecliste Hal Kararı ve İntihap", **Hakimiyet-i Milliye,** 19 Kasım 1922, s. 1.
[314] "Emanet-i Mübarekenin Teslimi Merasimi", **Hakimiyet-i Milliye,** 21 Kasım 1922, s. 1.

SONUÇ

Bu çalışma boyunca Milli Mücadele hareketi ve Ankara Hükümeti'nin ideolojisinde günden güne meydana gelen değişimi araştırdık. Amacımız doğrultusunda Ankara basınının önde gelen gazeteleri olan Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinin 1920- 1922 yılları arasındaki sayılarını inceledik ve bahsettiğimiz yıllar arasında bu gazetelerde çok ciddi söylem farklılıkları olduğunu gözlemledik. Çalışmamızdan yaptığımız çıkarımları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1920 yılının başlarında Milli Mücadele hareketinin amacı vatanın ve milletin bağımsızlığını sağlamak, hilafet ve saltanatın hukukunu savunmak olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda 1920 yılı boyunca Ankara basınında mütemadiyen tekrar edilen tek bir düşünce göze çarpmaktadır: "Hilafet ve saltanat asla ayrılamayacağı gibi İstanbul'dan bağımsız bir Türkiye de düşünülemez. Türklerin payitahtı ve İslam'ın hilafet merkezi olan İstanbulsuz bir Türkiye yapmak Türkiye'yi idam etmek demektir." Gazetelerde çözüm ve kurtuluş olarak ise tek bir fikir ön plana çıkmaktadır: "Milli birliğin sağlanmasından başka bir yol yoktur ve bunun için de saltanat ve hilafetin etrafında toplanılması şarttır."

Bununla birlikte 1920 yılının sonlarına doğru Ankara basınının bu söylemlerinde değişimler gözlemlenmeye başlanırken Ankara Hükümeti de farklı bir istikamete doğru yönelmiştir. Ankara'da olağanüstü sıfatıyla oluşturulan Büyük Millet Meclisi aradan geçen süre içerisinde bir kurucu meclis halini almıştır. 1921 yılında ise Ankara Hükümeti'nin her bakımdan çok daha fazla güçlenmesine bağlı olarak İstanbul ile Ankara arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Sene başında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile saltanat rejimine karşı olumsuz bir tutum takınıldığı gibi Ankara basınında padişaha çok şiddetli eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Diyebiliriz ki 1921 yılının sonlarına gelindiğinde imparatorluk devri zihinlerde tamamen bitirilmiştir ve padişah yalnızca isim olarak kalmıştır.

Hilafet makamı ise tüm bu tartışmaların dışında tutulmuştur. Üstelik hilafetin nüfuzunu kullanarak dünya Müslümanlarının Milli Mücadele'ye desteğini sağlamak Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele dönemi boyunca en önemli politikalarından biri

olmuştur. İstanbul Hükümeti'nin ve padişahın yok sayıldığı 1922 yılında bile bu politika sürdürülmeye devam etmiştir. Genel olarak 1922 yılı Ankara basını için bir inkılabın eşiğinde olunduğunun sinyallerini taşıdığını söyleyebiliriz. Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinde 1921'de olduğu gibi 1922 yılında da idare teşkilatında değişikliğe gidilmesinin zaruretini ispatlamak ve yapılacak yeniliklere karşı oluşacak tepkiler için kamuoyu oluşturmak amacı taşıyan metinler yer almıştır. Dünyada meydana gelen değişimlerden örnekler getirilerek Türkiye'nin de bunlara ayak uydurması, bir an önce halk egemenliğine dayalı bir idarenin teşkil edilmesi gerektiği savunulmuştur. Tüm bunlar 1 Kasım 1922'de gerçekleşecek saltanatın ilgası için bir hazırlık aşamasıdır.

Görüldüğü gibi 1920'nin başlarında Milli Mücadele taraftarlarının saltanat ve hilafetin ayrılmasının asla mümkün olamayacağı yönündeki ifadelerine ve Ankara Hükümeti'nin padişah ve halifenin istiklali için yola çıkıldığı tarzındaki söylemlerine karşılık 1922 yılının sonlarına doğru saltanat kaldırılmış ve saltanat ile hilafet birbirinden ayrılmıştır.

Bu aşamada şu sorular akla gelmektedir: Milli Mücadele'nin esas gayesi nedir? Milli Mücadele ruhunu 1920 yılındaki söylemler mi Teşkilat-ı Esasiye ile belirlenen maddeler mi yansıtmaktadır? Milli Mücadele en başından itibaren inkılapçı bir hareket midir ve devrimci bir nitelik taşır mı?

Bu soruların cevabı yine dönemin Ankara basınında yer almaktadır ve nitekim bizim çalışmamızın dördünü bölümünün büyük bir kısmı da bu konuya ayrılmıştır. Bu bölümde görüşlerine yer verdiğimiz yazarlardan kimi Milli Mücadele'nin en başından itibaren inkılapçı bir hareket olduğunu savunurken kimi de gelinen nihai noktanın plansız bir şekilde gerçekleştiği, hangi yöne doğru ilerleneceğine yolda karar verildiği şeklinde fikir beyan etmiştir.

Bizim bu çalışma sonucunda vardığımız yargı ise Milli Mücadele'nin ilk yıllarında hilafet ve saltanatın gerçekleştirilmek istenen hedefler için bir örtü olarak kullanıldığı yönündedir.

KAYNAKÇA

A. Süreli Yayınlar

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi

TBMM Zabıt Cerideleri

B. Kitap ve Makaleler

Acar, Ünal: Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,** c. 23, sayı 2, 2019, s. 414.

Akşin, Sina: **Kısa Türkiye Tarihi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Akşin, Sina: **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.

Akyıldız, Ali: **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Akyıldız, Ali: "Şûrâ-yı Devlet", **DİA,** C.39, İstanbul, 2010, s. 236.

Armaoğlu, Fahir: **Türk Siyasi Tarihi,** İstanbul, Kronik Kitap, 2019.

Arslan, Lütfi: "Milli Mücadele Döneminde Manda ve Himaye Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** 64 (2019), s. 6.

Aslan, Betül: "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", **Belleten**, 2002, 66/245, s. 103.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Nutuk,** 2 c., İstanbul, Kamer Yayınları, 1999.

Atay, Falih Rıfkı: **Çankaya,** İstanbul, Pozitif Yayınevi, 2020.

Aydeniz, Hediyetullah: "Tarihsel ve Literal Açıdan Yerel Gazetecilik", **Türkiye'de Yerel Basın,** ed. Suat Gezgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2007, s. 2.

Aydın, Mehmet Akif: "Kanûn-ı Esâsî", **DİA,** C.24, İstanbul, 2001, s. 329.

Balcı, Meral: "İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı Anıları ve Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Düşünceleri", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 6/12 (2016), 101.

Baykal, Hülya: **Türk Basın Tarihi,** İstanbul, Afa Matbaacılık, 1990.

Berkes, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978.

Budak, Mustafa: **Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası,** İstanbul, Küre Yayınları, 2014.

Budak, Mustafa: "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", **Tarih Dergisi,** 71 (2020/1), 470.

Çığ, Ünsal: "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", **Türkiye'de Yerel Basın,** ed. Suat Gezgin, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2007.

Dervişoğlu, Fatih: **Milli Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi,** Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2009, s. 159.

Ekinci, Ekrem Buğra: **Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk,** İstanbul, Tüba Yayınları, 2014.

Elemana, Nagehan: "Türk Basınında Şeyh Ahmed Senusi(1918-1924)", **Turkish Studies History,** 13/24, 2018.

Girgin, Atilla: Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2001.

Gologlu, Mahmut: **Sivas Kongresi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Gologlu, Mahmut: **Üçüncü Meşrutiyet,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Gologlu, Mahmut: **Milli Mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Gözübüyük, Şeref: **Açıklamalı Türk Anayasaları,** Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2017.

Gözübüyük, Şeref: **Açıklamalı Türk Anayasaları,** Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2017.

İnönü, İsmet: **Hatıralar,** yay.haz.: Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2020.

İpşirli, Mehmet: "Dürrîzâde Abdullah Beyefendi", **DİA,** C.10, İstanbul, 1994, s. 36.

İnuğur, Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982.

Kandeğer, Barış: "Tanzimattan Cumhuriyete Modern Devlete Dair Bir Tartışma", **The Journal Of Social Science**, cilt:3, sayı:6, 2019, s. 603.

Kara, Bülent: "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", **Akademik Bakış,** 3/5 (2009), s. 150-151.

Karaarslan, Mehmet: "Tanzimat ve Şurayı Devlet", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** c.54, sayı: 3, 2005, s. 352.

Karabekir, Kazım: **Paşaların Hesaplaşması,** yay.haz.: Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2019.

Karal, Enver Ziya: **Tanzimat-ı Hayriye Devri,** Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, 1999.

Karaman, Mehmet Ali: "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** sayı:44, ağustos 2018, s. 64.

Karpat, Kemal: **Osmanlı Modernleşmesi,** İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.

Kasalak, Kadir: "Londra ve San Remo Konferanslarında İstanbul ve Boğazlar Mandası Tartışmaları", **Sosyal Bilimler Dergisi,** 5/30 (2018), 117.

Kasalak, Kadir: "Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 6.

Kaya, Erol: **Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Minber,** Ankara, Ebabil Yayınları, 2007.

Kocabaşoğlu, Uygur - Akan, Aysun: **Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlısı,** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

Koloğlu, Orhan: **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi,** İstanbul, Pozitif Yayınları, 2015.

Küçük, Cevdet: "Damad Ferid Paşa", **DİA**, C.8, İstanbul, 1993, s. 439.

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2018.

Nüzhet, Selim: **Türk Gazeteciliği,** İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.

Okumuş, Ejder: "Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat(1839-1856)", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** cilt:5, sayı 4, 2005, s. 14.

Oral, Fuat Süreyya: **Türk Basın Tarihi: 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi,** Ankara, Doğuş Matbaacılık, 1968.

Özkaya, Yücel: **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın(1919-1921),** Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s. 21.

Öztuna, Yılmaz: **Büyük Osmanlı Tarihi,** C.5, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.

Sevinç, Murat -Demirkent, Dinçer: **Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Şapolyo, Enver Behnan: **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın,** Ankara, Güven Matbaası, 1971.

Tamer, Aytül: **İrade-i Milliye,** İstanbul, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, 2004.

Tokmakçıoğlu, Erdoğan: **Türk Basın Tarihi,** Ankara, İsim Yayınları, 2011.

Topuz, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018.

Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938),** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yust, K.: **Kemalist Anadolu Basını,** Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1995.

Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Zürcher, Erik Jan: **Milli Mücadele'de İttihatçılık,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

EKLER

EK- 1

حاکمیت ملیه

صاحب امتیاز ومدیرمسئول : رجب زهدی
آدرسی : آنقره — حاکمیت ملیه

آبونه شرائطی :
آلی آیانی
[۱۹۰] غروشدر

امور تحریریه ایچون هیئت تحریریه ، امورادارہ ایچون مدیر مسئوله مراجعت اولنور .

درج ایدلهجک اوراق اعاده ایدلز .

نسخه‌سی هربوده ۳ غروشدر .

هفته‌ده ایکی دفعه نشر اولنور .

برنجی سنه — پنجشنبه — مسلکی : ملتك اراده‌سنی حاکم قیلمقدر . — ۱۸ مارت ۱۳۳۶ نومرو ۱۶

بیاننامه

۱۶ مارت ۳۳۶

اتلاف دولتلرینك شمدیه قدر مملکتمزی تقسیمه یول بولمق ایچون توسل ایتدکلری مختلف تدابیر معلومدر . اولا فرید پاشا ایله یاپلان اتلاف دنی مدافعه‌سز بر حالده اجنبی ادارہ‌سنه امر ایتمك و مملکتك مختلف اقسام مهمه‌سنی غالب دولتلر مستعمکاتنه علاوه ایلمك دوشونولمشدی . قوای ملیه‌نك مظاهرات عمومیهٔ ملیه ایله مدافعهٔ استقلال خصوصنده کوسترمکده اولدیغی عزم و متانت بو قصودی آلت اوست ایتدی . ثانیاً قوای ملیه‌نی اشغال واولمق مساعده‌سیله شرقده بر رجحان سیاستی تعقیب ایتمك ایچون هیئت تمثیلیه‌یه مراجعت ایدلدی . هیئت ، ملتك استقلالنی و ملکنك تمامیتی تأمین ایتمکله و خصوصیله اشغال ساحه‌لرینك تحدیدینه تعلق ایدن نقطه‌ده هیچ برنوع مذاکره‌یه یاشامادی . ثالثاً — قوای ملیه ایله توحید حرکات ایدن حکومتلرك اجرا آتشه مداخله ایتمك سورتیله وحدت ملیه‌یی صارصمق و خائنانه مخالفتلری تشویق و تزیید جرأته سوق ایلمك طرقی تعقیب اولوندی . وحدت ملیه‌نك تشکیل ابتدائی متانت و سداد قارشسنده سنده بوصوقاردہ دیدیکی وجهله دوام ایدن مقدرات مملکتمز حقنده ایدیشه آور قرارلر ویرلمه یکندن بحث اولونمق صورتیله افکار عمومیه‌نك تهییجنه بالمبالاتی . مدافعهٔ ناموس و مملکت اوغرنده هر فداکارلغی کوزه آلمش اولان ملت عثمانیه‌نك عزم و اراده‌سنی ادراکدن بو تهدیدات دخی فائده ویرمدی . نهایت بو کون استانبول جبراً اشغال ایتمك صورتیله دولت عثمانیه‌نك یدی یوز سنه‌لك حیات و حاکمیتنه ختام ویرملك ایستنیلیور . بو کون عثمانلی ملتی قابلیت مدنیه‌سنك و حق حیات و استقلالنك و بونون استقبالنك مدافعه‌سنه دعوت ایدیلیور .

جهان انسانیتك انظار استحسانی و عالم اسلامیك آمال استخلاصی ، مقام خلافتك تأثیرات اجنبیه‌دن تخلیصنه و استقلال ملینك ماضیسی سوکمکدہ لایق بر ایمان ایله مدافعه وتأمینه متوقفدر ، کیریشدیکمز استقلال وطن مجاهده‌سنده جانب حقدن عون و عنایتی بکلمکدہ یز .

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق جمعیتی هیئت تمثیلیه‌سی نامنه
مصطفی کمال

«عالم اسلامه بیاننامه»

خلافت مقدسهٔ اسلامیه‌نك مقر اعتلاسی اولان استانبول ؛ مجلس مبعوثان و بالجمله مؤسسات رسمیهٔ حکومتمزده وضع ید اولونمق صورتیله رسماً و جبراً اشغال ایدلمشدر . بونجاوز سلطنت عثمانیه‌دن زیاده مقام خلافتده حریت و استقلالدن یوکسك استاد کاه یکانه‌سی کوردن بونون عالم اسلامه راجعدر . آسوده و آفریقاده پیغمبر پسندانه بر علو همتله حریت و استقلال مجاهده‌سنده دوام ایدن اهل اسلامك قوای معنویه‌سی قیومی ایچون صوك تدبیر اولارق اتلاف دولتلری طرفندن توسل ایدلونان بو حرکت ، خلافت مقامنی تحت اسارته آلارق بیك اوچیوز سنه‌دنبری پایدار اولان و مؤبداً مصون زوال قالاجغنه شبهه بولونمایان حریت اسلامیه‌یی هدف اتخاذ ایتمکده‌در . مصرك اون بیکله بالغ اولان شهدای معززمنه ، سوریه و عراقك بیکلرجه اولاد محترمه‌سنه ، ارزنجانك ، ثمالی قافقاسیه‌نك ، تورکستانك ، افغانستانك ، ایرانك هندوچینك والحاصل بونون آفریقانك و بونون شرقك بوکون عظیم برهیجان وحدت و دیرین بر امل استخلاص ایله تیزه‌لمن افکار مشترکه‌سنه حواله ایدلمش اولان بو ضربهٔ تحقیر و تجاوزك دشمنلر طرفندن تحمین ایدلدیکی وجهله معنویاتمزی خلل دار ایتمك دکل ، بالکه بونون شدتیله ، عجز و کوستره‌جك رقابلیت انکشافه مظهر ایلهمك نتیجه‌سی تولید ایدهجکنه شبهه‌مز یوقدر . عثمانلی قوای ملیه‌سی ، خلافت و سلطنتك اوغرادیغی متسلسل سوء قصدلرك بالسلادینی کونلر بری دوام ایدن صمیمی بر وحدت و تساند و تعاونله تلقی ایتمکده و بو صوك اهل صلیب مهاجمانه قارشی بونون اسلامیت جهانشمول حسیات مشترکهٔ مقاومته امین اولدقدن متولد برحس مظاهرله عزم و ایمانمزك عامل اولدیغی مجاهده‌ده عنایت و موفقیت الهیه‌یه مظهر اولاجغه اعتماد ایلهمکده‌در .

قرون وسطی‌نك شوالیه آفیانلرندن بوکونك اتفاق و ائتلافلرینه قدر مشئوم بر تسلسل عنوانله ایله توالی ایدن اهل صلیب فورانك بوصوك حملهٔ سفیلانه‌سی ، اسلامیتك نور عرفان و استقلاله و خلافتك توحید ابتدیکی اخوت مقدسه‌یه مربوط اولان بونون مسلمانی قردشارمزك وجداننده‌ده عین حس تقبیح و مقاومتی و عین وظیفهٔ غلیان و قیامی اوياندیراجندن ایدن اولارق جناب حقك مجاهدات مقدسه‌سنه مزده جمله‌مزه توفیقات الهیه‌سی رفیق ایتمسنی و روحانیت پیغمبری یه استاد ایدن تشکیلات متحده‌مزه معین اولمسنی نیاز ایلرز . مدافعهٔ حقوق جمعیتی هیئت

۱۷ مارت ۳۳۶ تمثیلیه‌سی نامنه
مصطفی کمال

پروتستو

استانبولده بالعموم دوائر رسمیه ، استقلال ملیه‌زی تمثیل ایدن مجلس مبعوثان دنی داخل اولدیغی حالده باب عالی و بالجمله دوائر حکومتله برابر استانبول انکلیزلر طرفندن جبراً و رسماً اشغال ایدلمشدر . تلغرافخانه‌لر دنی اشغال آلتنده بولندیغندن طولایی نه مقام خلافت و سلطنت ، نه ده سائر مقامات رسمیه‌یه معروضات ده بولونمق امکانی قالمه‌مشدر . بوشرائط نظراً آناطولیده درسعادتله مقامات رسمیه ایله محابره دن محروم قالمش اولیور . و محابره تشبثی طوغریدن طوغری یه دشمنلرك قارشومزده چیقارمقده اولدیغندن طولایی ده غیر جائز در .

۲ — وضعیت حاضره‌مزك ایجابات و تحدث ایدهجك احوال و وقایعه کوره ملتجه متحداً اتحادی ضروری اولان تدابیرك تأمینی ایچون بالعموم ولایات عثمانیه‌ده رؤسای مأمورین ملکیه و عسکریه‌نك هیئت تمثیلیه ایله محافظهٔ ارتباط پیرومدری رجاسنی بر وظیفهٔ وطنیه عد ایدرز . هیئت مرکزیه‌لرمزده بالطبع مأمورین ملکیه و عسکریه ایله تشریك مساعی ایدرك وظیفهٔ ملیه و وجدانیه‌لرینی ایفا به مسارعت ایده‌جکلردر .

۳ — استانبولده‌کی حال فوق العاده آناطولیده قوانین عثمانیه‌نك مرعیتی خلدار ایدهمیه جکندن و هرنه شکلده اولورسه اولسون اتخاذ اولونه‌جق تدابیرده ملت عثمانیه‌نك قابلیت مدنیه‌سی بالخاصه شایان دقت بولوندیغندن قانون خارجنده هیچ برمعامله اجرا اولونه‌مسی و بالعموم وظائف محلیه‌ده اساسات قانونیه‌یه هرزماندن زیاده اعتاکار طوارالطسی مك حیاتیه‌سی اقتضاسندندر .

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق جمعیتی هیئت تمثیلیه‌سی نامنه
مصطفی کمال

عظیمهٔ تاریخیه‌یه صوك دفعه بردها نظر دقت عمومیه‌ی جلب ایدهرز . دعوامزك مشروعیت وقدسیتی یوشکل زمانلرده جناب حقدن صوکره الك بوبوك ظهیر عزدر .

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق
هیئت تمثیلیه‌سی نامنه
مصطفی کمال

عموم والی و قومانداناللقلره یازیلان تعمیم

۱ — مجلس مبعوثان دنی داخل اولدیغی حالده باب عالی و بالجمله دوائر حکومتله برابر استانبول انکلیزلر طرفندن جبراً و رسماً اشغال ایدلمشدر . تلغرافخانه‌لر دنی اشغال آلتنده بولندیغندن طولایی نه مقام خلافت و سلطنت ، نه ده سائر مقامات رسمیه‌یه معروضات ده بولونمق امکانی قالمه‌مشدر . بوشرائط نظراً آناطولیده درسعادتله مقامات رسمیه ایله محابره دن محروم قالمش اولیور . و محابره تشبثی طوغریدن طوغری یه دشمنلرك قارشومزده چیقارمقده اولدیغندن طولایی ده غیر جائز در .

۲ — وضعیت حاضره‌مزك ایجابات و تحدث ایدهجك احوال و وقایعه کوره ملتجه متحداً اتحادی ضروری اولان تدابیرك تأمینی ایچون بالعموم ولایات عثمانیه‌ده رؤسای مأمورین ملکیه و عسکریه‌نك هیئت تمثیلیه ایله محافظهٔ ارتباط پیرومدری رجاسنی بر وظیفهٔ وطنیه عد ایدرز . هیئت مرکزیه‌لرمزده بالطبع مأمورین ملکیه و عسکریه ایله تشریك مساعی ایدرك وظیفهٔ ملیه و وجدانیه‌لرینی ایفا به مسارعت ایده‌جکلردر .

۳ — استانبولده‌کی حال فوق العاده آناطولیده قوانین عثمانیه‌نك مرعیتی خلدار ایدهمیه جکندن و هرنه شکلده اولورسه اولسون اتخاذ اولونه‌جق تدابیرده ملت عثمانیه‌نك قابلیت مدنیه‌سی بالخاصه شایان دقت بولوندیغندن قانون خارجنده هیچ برمعامله اجرا اولونه‌مسی و بالعموم وظائف محلیه‌ده اساسات قانونیه‌یه هرزماندن زیاده اعتاکار طوارالطسی مك حیاتیه‌سی اقتضاسندندر .

آناطولی وروم ایلی مدافعهٔ حقوق
جمعیتی هیئت تمثیلیه‌سی نامنه
مصطفی کمال

İstanbul'un işgali üzerine Büyük Millet Meclisi'nin İslam Alemi İçin Yayınladığı Beyanname ("Alem-i İslam'a Beyanname, Hakimiyet-i Milliye, 18 Mart 1920)

EK- 2

حاکمیت ملیه

برنجی سنه — نومرو ۲۵

صاحب امتیاز ومدیر مسئول : رجب زهدی

آدرەسی : آنقره — حاکمیت ملیه

مسلکی : ملتك ارادەسنی حاکم قیلمقدر.

آلتی آیلغی

[۱۶۰] غروشدر

چهارشنبه ۲۸ نیسان ۱۳۳۶

امور تحریریه ایچون هیئت تحریریه یه ، امور اداره ایچون مدیر مسئوله مراجعت اولنور .

نسخه‌سی هر یرده ۳ غروشدر .

هفته‌ده ایکی دفعه نشر اولنور .

بویوك ملت مجلسی

کچن نسخه‌مزده یازمش اولدیغمز وجهله نیسانك یکرمی اوچنجی جمعه کونی بویوك ملت مجلسی نه قدر وقور ومدیدب ایسه اوقدرده قلبی وصمیمی مراسم ایله آچیلمش ، اوکون آنقره شهری حقیقةً تاریخی بر واقعه‌یه صحنه اولدیغی کبی بو واقعه ایله عثمانلی تاریخنه دخی قیمت واهمیتی چوق یوکسك یکی بر صحیفه علاوه اولونمشدر. اوزون وجهالتمزدن بر حریك بونجه فداکارلقلرندن صوکره وطنك معروض براقیلدیغی تهلکهٔ انهدام واندراس قارشیسنده ملتك متحد وعزمکار بر حرکته الك یوکسك درجه‌سنده بر قابلیت حیاتیه کوسترمه‌سی یالکز بزم تاریخمز ایچون دکل، بوتون انسانیت تاریخی ایچون بویوك بر وقعهٔ انقلابیه عد اولونسه یریدر. حرب عمومیه‌نك حیات انسانیتده حصوله کتیردیکی یکی جریان ملتلرك حریت واستقلال حقلرینك داها بارز بر شکل آلمسی صورتنده تجلی ایتمشدر. اونك ایچوندرکه بوکون جهانك بوتون قوملری حریت واستقلال حس وحرکتلری ایچنده چالقانوب طورویور. عصرلر وعصرلردنبری استقلال وحاکمیتله یاشامش اولان ملتمز ایچون بویله بر هنکامه‌ده خصوصیله کندیسنه کوره‌رك حیاتی ماده‌لر اولان استقلال وحاکمیتی تهلکه‌ده کورونورکن عصبیت وهیجان ایله حرکته کلمه‌مك ممکن اولامازدی . ایشته بویوك ملت مجلسی بویله وبوقدر مقدس بر هیجان وعصبیتك محصول کزیدر .

بر آی ظرفنده وفوق العاده بر صورتده اجرا قیلنان انتخابات نتیجه‌سنده تعین ایدن مبعوثلر پی در پی آنقره‌ده طوپلانیورلر ، اشغال وأسارت آلتنه کچن ودهشتلی وتضییق آلتنه آلینان استانبولدن قاچه‌بیلن دیکر مبعوثلر دخی ینه آنقره‌ده اونلره التحاق ایدیورلردی. نهایت بویوك ملت مجلسنك ۲۳ نیسان جمعه کونی کشاد ایدلمسی قرارکیر اولارق اوکون مبعوثان کرام ایله برابر کوچوك بویوك بالعموم مأمورین حکومت واشراف اهالیٔ مملکت حاجی بایرام ولی جامع شریفنده طوپلانمغه مسارعت وبر جماعت کبری ایله جمعه نمازینك اداسندن صوکره اوکده لحیهٔ سعادت وسانجاق شریفی حامل بر هیئت علما ومشایخ تکبیر وتهلیللر ایله قلوب مؤمنینه روحانی فیضلر صاچدقلری خالده آلای ایله بویوك ملت مجلسی دائره‌سنه مواصلت اولونمشدر. مجلس عالینك قاپوسنده بلیغ بر دعا ایله قربانلر ذبحی متعاقب هرکس ایچری‌یه داخل اولمش ولحیهٔ سعادت ایله سانجاق شریف کمال احترام ایله کرسیٔ ریاست اوزرینه وضع اولونه‌رق ذاتاً جامع شریفده باشلامش اولان ختم قرآن ایله بخاری شریف قرائتنك صوك قسملری تیمناً اوراده اکمال ایدلمش وبونی‌ده حال وزمانك مقتضاسنه تماماً مطابق بر دعای متعاقب رئیس سن سینوب مبعوثی شریف بك ریاست موقعنه چیقمه‌سیله بویوك ملت مجلسی آچیلمشدر.

بویوك ملت مجلسنك برنجی اجتماعی عیناً ونك زیاده شایان دقت بیاناته صحنه اولان ایکنجی اجتماعی‌ده آتسامه‌مه‌سی اعتباریله تلخیصاً ایکنجی واوچنجی صحیفه‌لره درج ایدیورز بوکون بوراده علاوه ایده‌جکمز بر شی وارسه اوده بویوك ملت مجلسنك مساعیٔ وطنپرورانه‌سنده موفق بالخیر اولمه‌سی تمنیاتی تکراردن عبارت اولاجقدر .

احمد فوزی پاشا

انکلیزلرك تضییقاتی نتیجه‌سنده استعفا ایده‌رك موقعنی بونلرك آدامی داماد فرید پاشایه ترك ایله‌مك مجبوریتنده براقلمش اولان صالح پاشا حکومتنك حربیه ناظری احمد فوزی پاشا حضرتلری دشمن اشغال وأسارتنده‌کی استانبولدن چیقه‌رق آناطولینك صاف وحمیتکار سینه‌سنه جان آتمش ودون شهریمزه مواصلت ایدرك بویوك ملت مجلسی رئیس واعضالری ایله‌یك چوق ذوات طرفندن استاسیونده استقبال اولونمشدر . باشلرنده باندو موزیقه اولان بر بلوك واسطهٔ سلامی ایفا ایله‌مکده ایدی . استاسیوندن دوغروجه بویوك ملت مجلسنه کلن فوزی پاشا حضرتلری ککیوزه مبعوثی صفتیله اعضاسندن بولوندقلری بو شورای ملینك اجتماعنه اشتراك ایله استانبول اشغالی حقنده ایضاحات ویرمشدر . پاشانك کله‌جك نسخه‌مزه درج اولونه‌جق اولان بیاناتی مجلس اوزرنده بیوك تأثیرات وتأثرات براقمشدر .

بویوك ملت مجلسنك مملکته بیاننامه‌سی

آناطولینك هر کوشه‌سندن کلن وکیللر کزك تشکیل ایتدیکی بویوك ملت مجلسی؛ اولانی بیته‌نی دیکله‌یوب آکلادقدن صوکره ملته حقیقتی سویلمکه لزوم کوردی . انکلیزلر طرفندن صاتون آلنان وملتی بربرینه دوشورمك مقصدینی کوده‌ن بعض خائنلر سزی آلداتمق ایچون درلو درلو یالانلر سویلیورلر. ازمیر ولایتنك، انطالیه‌نك، اطنه‌نك، عینتاب ومرعش واورفه حوالیسنك دشمنلر طرفندن اشغالی اوزرینه سلاحنه صاریلان ملتداش ودینداشلریکزی ینه سزه محو ایتدیرمك ایچون پادشاه وخلیفه‌یه عصیان سوزینی اورته‌یه آتیورلر. ملت مجلسی خلیفه وپادشاهمزی دشمن تضییقندن قورتارمق، آناطولینك پارچه پارچه شونك بونك النده قالمه‌سنه مانع اولمق، پای تختمزی ینه آنا وطنه باغلامق ایچون چالیشیور. بز وکیللریکز جناب حق و رسول اکرمی نامنه یمین ایدرزکه پادشاهه خلیفه‌یه عصیان سوزی بریالاندن عبارتدر و بوندن مقصد وطنی مدافعه ایدن قوتلری، الداتیلان مسلمانلرك اللریله محو ایتمك ومملکتی صاحبسز مدافعه‌سز براقه‌رق الده ایتمکدر. هندك، مصرك باشنه کلن حالدن مبارك وطنمزی قورتارمق ایچون انکلیز جاسوسلرینك سزی آلداتمق اوزره اویدوردقلری یالانه اینانمایك ! ازمیرینی ، اطنه‌سنی، اورفه ومرعشنی، الحاصل وطنك دشمن استیلاسنه ارغرامش قسملرینی مدافعه ایدنلری ، دین وملتلرینك شرفی ایچون قان دوکن قارده‌شلریکزی ارقه‌دن سزه ووردیرمق ایسته‌ین آلچاقلری دیکله‌مه‌یك واونلری ملت مجلسنك قراری اوزرینه جزالاندیره‌جق اولانلره یاردیم ایدك، تاکه دین صوك یوردینی غائب ایتمه‌سون، تاکه ملتمز کوله اولماسین . بز برلك اولدقجه دشمن اوزریمزه کلمه‌یه‌جکنی رسماً اعلان ایتدی. اونك جاندن اوزله‌دیکی آرامزده نفاق وشقاقدر. اللهك لعنتی دشمنه یاردیم ایدن خائنلرك اوزرینه اولسون ورحمت وتوفیق خلیفه وپادشاهمزی، ملت و وطنی قورتارمق ایچون چالیشانلرك اوزرندن اکسیك اولماسین .

بویوك ملت مجلسی امریله

رئیس

مصطفی کمال

Büyük Millet Meclisi'nin açılışından kısa bir süre sonra halk için yayınladığı beyanname (Büyük Millet Meclisinin Memlekete Beyannamesi, Hakimiyet-i Milliye, 28 Nisan 1920)

EK- 3

جمعه ایرتسی ۱ مایس ۱۳۳۶

اداره تحریریه ایجون هیئت تحریریه ، امور اداره ایجون مدیر مسئوله مراجعت اولنور .

نسخه‌سی هر یرده ۳ غروشدر .

هفته‌ده ایکی دفعه نشر اولنور .

حاکمیت ملیه

یونجی سنه — نومرو ۲۶

صاحب امتیاز و مدیر مسئول : رجب زهدی

آدرسی : آنقره — حاکمیت ملیه

مسلکی : ملتك اراده‌سنی حاکم قیلمقدر .

آلتی آیلغی

[۱۹۶۰] غروشدر

ذیشان خلیفه‌مز افندمزه ملتك صداقتی

بریوك ملت مجلسنده عتبهٔ منیفیه تقدیم قصائد تحریضه

خلیفه و خاقان اقدسمز افندیمز :

استانبولك اشغالی و بوتون تعقیب ایدن شرایع اوزرینه وضع ایتدیکی تدقیق و حقوق سلطنت سنیه‌نی و استقلال ملیه‌مزی مدافعه و تأمین ایچون مقصد یله بوقعه آنقره ده یوك ملت مجلسی حالده اجتماع ایتدك . آناطولیك دشمن استیلاسی آلتنده اولمیان هر کوشه‌سندن کلن وملت طرفندن صلاحیت فوقی الاده ایله توخیص ایدیان معبوثلر متفقاً اتخاذ ایتدکلری برقرارایله سدهٔ سنیه‌لریه بعض حقایقی عرض ایچکی کندیلرینه بر وجیهٔ صداقت و عبودیت بیلدیلر . پادشاهمز ، معلوم سنیه‌لریدر که خاندان سلطنت هایونلرینك جد مبارك و مجدل اولان سلطان عثمان تاریخ ملیمزك مسعود و متمین بر کیمسه‌سنده خاطره‌سی لسان‌لره انتقال ایدن بر رؤیا کورمشدی . اورایانك اوچ قطعه اوستنه کورلکه‌سی صالان و آلتنده بوزمیلیونلق بر عالم بارینده‌یران قدیمی آناطولیدن آرتق یتون دالار کسلمش اولوب نه‌ده اکثریت معظم بر کوده قالمشدی . او کوده آنا طولیدر . واوتك کوکلری چوق درین کیتمك اوزره بزم قلبلریمزك اینتده‌سی . اجداد کرامکز دوم ایلیده کندی باشنه بر جهان اولان قطعه‌لری فتح واستیلا ایدرکن اردو لری بوآناطولی طوپراقلرندن دعوت ایدر ، اوزاق محلکتلرك بویوك آنا خطلرینی ، عسکری یوللرینی محافظه ایتدیرمك اوزره بنه آناطولیدن اهالی جلب والك مهم قطعه‌لره اسکان ایدرلردی . بوخاق کتله‌لری بوسنه ، هرسك ، اورا ایچون ، اریه قادار بالقان یارمادیلی ، سوریه ، فلسطین یوللرنده طوفطوفه یرلشدیریلدی .

پادشاهمز ، تختکاه سلطنت سنیه‌لرینك شرف و بقاسنی ایچون آناطولی خلق عصرلردن بری بالواقعه اوغرادقلرندن جوق اوزاق حرب برلرنده فنای جسیم ایچکی کندینه اك قدسی بر بورچ بیلمشدر . آناطولی بوشالدی . آناطولی ویران اولدی ، فقط اقلیملردن اقلیملره اوزانان شقاقلیکزك شوکت وقدرتی ایچون هر محنتی و هر فاکیعه‌یی منت بیلدی . اوربولرك قدرکه بحارستان ایچرلرندن بحر یولرینه قادار قافاس تکلرندن بصره یالیلرینه قادار قوشاق قوشاق اوزایوب کیدن نامتناهی منهدرلره خاطردر . واوشهدالری هدر ردن فضله شمدی حریت واستقلالی ایچون یکی برخاق مجاهده‌سی پایان بولمیکه آناطولی ویردی .

شوکتلو پادشاهمز اسلامك هر طرفده دوچار هزیمت اولان یارالرینی کلوب اونك اقلرندن طوپلادی . اونك قانلرندن کندیه اك صوك بنمی وتخاق آرادی .

ازمیر استیلاسی اوزرینه ممالك شاهانه‌لرینك آك معمور و آك مسعود برقسمی فصل آتشله یغما وقتال ایله پاشدن پاشه خراب اولدی بیلیوسکزن . هیچ برحقه استنادایتمین وملتکزی صوك بوردنده دوچار اسارت ایتمکی امل ایدینین بووحشی آ قین اوزرینه قلب هایونلرینك دویدیغی آجی تأثرلری جهان مطبوعاتنه بالقات تودیع بیورمشدیکز . ازمیر اشغالی آلتنه و بوتالیایی مرعش ، عینتاب قتالرینی واونی ده فلاکتلر بترك اك بیوك اولمق اوزره استانبول اشغالی تعقیب ایتدی . صوبدن یتشدیککز ملت ، بیکلرجه سنه‌دن بری جهانك اك محتشم تخلرینه سلطانلر یتشدیرمش وحر بشامش اولان برملت صفتیله بوحال قارشوسنده نه‌یاپه‌بیلوردی . پادشاهی آلیم برحرب نتیجه‌سنده اردولرینی قوللانمقدن ممنوع و محروم کوردیکی ایچون کندی کندینه سلاحه صارلدی . وتوده آناوطنی تجاوزه اوغرامشه اورایه دینی وملی ناموسی قورتارمق ایچون فوشدی .

پادشاهمز ، قفقاسیانك اسلام قهرمانلری بالرینك اوجاقلرینی کندیلرندن یوز کره قوی بر دشمنه قارشی اوتوز سنه قادین ، ارکك مدافعه ایتدیلر . زواللی فاس اون سنه‌دركه فرانسز اشغالی طاغلرینه و سلاحی تسلیم اتمه‌یور . طرابلس برآووچ قهرمانیله عینی جدالی ایچنده‌در . یوکون اسلام عالمك هر کوشه‌سی سلاحدن تمامیله محروم برحالده ایکن ظلم وخیانتك بویوندروغنی آتمق ایچون قیام وعصیان ایدرکن بزی هان بیلك قانلرندن ، لمجوق تورکلرندن بری هان بیلك بوز سنه‌دن متجاوز برزمانه واستقلال وحریت ودین ایچون غزا ایدن بیوك متفکر ، آسیانك واسلامك علمدارلری دیه جهانشمول بر شهرت اولان ملتکزك خلاصی حالت صوصامش دشمانلرینك مرحمتدن بکلرمی ؟

شوکتلو پادشاهمزه قارشی مدافعه‌مزی مبارك مقام هایونلرینه قارشی برعصیان صورتنده کوستریمك وخاقی اغفال ایتمك ایچون مبادی جانیانه‌سنی خائنلرواور . اولور ملتی برزمره قیدیرمق ودشمن قوجاغنه یولی آچیق براقمق ایسته‌یورلر . جانیوکه اوراده اولدقلری هیچ‌بر سزکدر . هیچ بر عین درجه‌ده صادق اولادیکزدر . ملی مدافعه‌مزی دشمانلرك یارالری یالارینمك اوجاقلری اوستنه چیکدیکجه قادار ترك ایدمه‌یز . هرزری بر یوبوك فاجعه‌لرك عشوه‌سی والهه‌سنه مطمئن ومبنی بر دلیل اولان استانبول معبوثلری اطرافنده دشمن عسکرلری کزدیکه ، اوتوطنك طوپراقلری اوستندن یاد آدملرك آیاقلری چکیلمه‌دیکه بز مجاهده‌مزده دوام ایتمکه مجبوریز . جناب حق آتالرینك یوردی تورد وبان ، خلیفه و خاقانمك شرف واستقلالی ایچون اوغرامانی اولادلرینکره برابردر .

کندی حکومتمزك اداره‌سی آلتنده بدیهتی وغیر یشامق ، اجنبی اسارتی بهانه‌سیله نائل اولدیغمز حضور وسعادتدن بیلك کره‌مز محدودر .

پادشاهمز ! قلبیمز حس صداقت وعبودیتله دولو ، تخلکك اطرافنده مرزمانمز داما صبق برادیله ایله طوپلانمش بولنیورز . اجتماعمك ایلك وزی خلیفه و پادشاهمزه صداقت اولان بیوك ملت مجلسی صوك سوزینك بنه یوندن عبارت اولدیغنی سدهٔ سنیه‌لریه الك بیوك آ عظم وخضوع ایله عرض ایدر .

۲۷ نیسان ۳۳۶

بیوك ملت مجلسی آمریه

مصطفی کمال

[خیانت وطنیه قانونی]

بیوك ملت مجلسی طرفندن بالمذاکره قبول وهرطرفه تعمیم ایدیلن قانون صورتی

ماده ۱ — مقام معالی خلافت وسلطنتی وممالك محروسهٔ شاهانه‌یی ید اجانبدن تخلیص وتمرضاتی دفع مقصدیله معلوف اولهرق تشکل ایدن بیوك ملت مجلسنك مشروعیتنه عصیانی متضمن قولاً ویا فعلاً ویا تحریراً مخالفت ویا افساد ایده بولنان کسان خائن وطن عد اولنور .

ماده ۲ — بالفعل خیانت وطنیه‌ده بولنانلر صایاً اعدام اولنور . فرعاً ذی‌دخل اولانلر ایله مقتدیلرینی قانون جزانك فرق بشنجی وفرق آلتنجی مادده‌سی موجبنجه تجزیه ایدیلورلر .

ماده ۳ — وعظ وخطابات صورتیله علناً ویا ازمنهٔ مختلفه‌ده اشخاص مختلفه‌یی سراً وقولاً خیانت وطنیه جرمنه تحریك وتشویق ایدنلرله اشبو تحریك وتشویق صور ووسائط مختلفه ایله تحریراً وترسیماً ارتکاب ایلیهنلر موقت کورکه قونولورلر . تحریکات وتشویقات سبیله مادهٔ فساده‌یه دائر بر محرك ومشوقلر اعدام اولنورلر .

ماده ٤ — خیانت وطنیه مظنونلرینك مرجع محاکمه‌سی اتفاع جرم ایدیلن محلده کی بدایت جزا محکمه‌سیدر . احوال مستعجله وفوق العاده مظنونك دست ایدیلدیکی محل محکمه‌سی ده اجرای محاکمه ، راعطای قراره صلاحیتداردر .

ماده ٥ — خیانت وطنیه مظنونلرینك محاکمه‌سی بدایت جزا محکمه‌لرندن ویریله جك غیر موقت توقیف مذکره‌سی اوزرینه هر حالده موقوفاً اجرا ایدیلیر .

ماده ٦ — ضابطهٔ عدلیه مأمورلرینك تنظیم ایده‌جکلری تحقیقات ابتدائیه اوراق دائرهٔ استطاقه تودیع اولنجه‌یه قدر محلك بیوك ملکیه مأمورینه اعطا اولنور وآنك طرفندن دعی مدعی عمومیلر واسطه‌سیله یکرمی درت ساعت ظرفنده محکمه‌یه ویریلیر .

ماده ۷ — خیانت وطنیه مظنونلرینه عائد محاکمات ، برسیم عجیل اولمدقجه اعظمی یکرمی کونده حکمه ربط اولنه‌جقدر . بومدتی بلاسبب عجیز تجاوز ایتدیرن محل ضابطه‌سی ایله محکمه هیئتی قانون جزانك یوزایکنجی مادده‌سی ذیل موجبنجه جرمنك درجه‌سنه کوره تجزیه ایدیلك اوزره مافوق محکمه‌سنجه محاکمه‌سی بالاجرا اعظمی یکرمی کون ظرفنده حکمه ربط ایدیلوجکدر .

EK- 4

حاكميت ملية

پنجشنبه ۱۳ مايس ۱۳۳۶

امور تحريريه ايچون هيئت تحريريه ، امور اداره ايچون مدير مسئوله مراجعت اولنور .

نسخه‌سی هر يرده ۱ غروشدر .

هفته‌ده ايكی دفعه نشر اولنور .

پنجشنبه سنه — نومرو ۲۹

صاحب امتياز و مدير مسئول : رجب زهدی

آدرسی : آنقره — حاكميت ملیه

مسلکی : ملتك اراده سنی حاكم قيلمقدر .

آلتی آيلغی

[۱۶۰] غروشدر

بويوك ملت مجلسنك اسلام عالمنه خطابی

۹ مايسده بويوك ملت مجلسنده قبول ايديلرك داخل و خارجه نشر قرار ويريلن بياننامه سورتی :

«جنوب جبهه‌لرينك بركوشه‌سنده ارضك مسلط اولديغی بركله به وكله به پايان بخش ايدن ذوالجلال حضرتلرينك رحمت و نصرتنه مظهر اولديغمز بو مقدس زمانده ، دين مبين صرف عسكری مصور برقلعه ايچيندن سزه توجه خطاب ايديورز . هر طرفدن گوتورمه مجبوم ايدرك ، بوكسيله بوكسيله عنابلی وطنی بوسبوتون بوغمق ايسته‌ين تولوم قوتلری اورتاسنده بولنمكلرله محاط برآنده ايجده قالمش كی بزه سزه ، قدارچی بشمديرمك ايسته‌ميه‌جك وكين اعطه‌دن قوپه‌جك كين تهديد و شتوم ، كذب و دولاب سوزلرينی آرامسنده حقيقتك صداسنی طويورمغه موفق اولمايه جكلرينی ؟ سنور . بزده عجز و لرك يا اتيني هيچ بر زمان ، و بعد من ، طوغرافيه خصومت طالعه‌لرينك مدی نهايت بولمايان آناطولو ايلدن ، بوازلق غزا و جهاد شعورافلرندن بوكسه‌لمن خطابز عجبا انفعال و دهشت بيك معانی آرامسندن گچوب سزی بولايه جكمی ؟

شامك ، قرطه‌مك ، ذهن‌مك ، بغداد كك مقوطندن صوكره ، اسلامك صوك دار الخلافه‌سی استانبولده دشمن اسلاحلرينك كوكسی آلته دوشدی . آقرطه‌لك ساحللری اوستدن آقدقجه ، باشدن باشه قوشاتلن خاطره ، انگليز يارمه‌سی ، طونه‌يا يارلندن اورالك شمالنه ، اچ آسيا قلعه‌لرينی بوجاغنی اولمايان بوزقيرلرينه ، غانزلك ، چاناق ولوله‌سيتی حالا صوصمايان معموره‌لرينه وارنجه‌يه قدر بر بر ياد آلمرك قهر وحيری آلته گيرمن عزيز قارداشلری بوردولرينه گلنجه‌يه قدر ، بوتون بو مظالم و فجايعك اوزرنده ، اسلامك صوك و يگانه ملجأ و ملاذی اولان بو مقدس مكان ، بو مبارك تورك يوردی ، بو مقدس تراب ، بو مقدس وطن ، بو مقدس ملت ، بو مقدس دين ، بو مقدس دولت ، بو مقدس خلافت ، بو مقدس سلطنت ، بو مقدس استقلال ، بو مقدس حريت ، بو مقدس مستقبل ، بو مقدس ناموس ، بو مقدس شرف ، بو مقدس عرض ، بو مقدس حياتك ، بو مقدس ايمانك ، بو مقدس وجدانك ، بو مقدس ايمانك ، بو مقدس وجدانك ، بو مقدس ايمانك ، بو مقدس وجدان

EK- 5

اوچنجی سنه ـ نومره ـ ٦٤٩ ـ ثمنی : همرزده ٥ غروشدر

حاکمیت ملیه

رسمی جریده

اداره مخابره ایچون هیئت تحریره و امور اداره مدیریتنه مراجعت اولنور

آغوستوس	١١ ربیع الاول	١٣٤١
تشرین ثانی	١	١٣٣٨
چهارشنبه		١٩٢٢

جمعه ایرتسندن ماعدا هرگون نشر اولونور کونلك غرامتیدر

اداره مطبعه سی : آغره ده ساکیت ملیه مطبعه سی واداره خانه سی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول : رجب زهدی

تخابر و تلفون آدرسی : آغره ساکیت ملیه

تویه مخابره اطی	٣ آیلق	٣٨٠ غروشدر
	٦	٨٠ — ١٠٠٠
	سنه لك	١٢٠٠ — ١٩٠٠

اعلانات تجاریه اداره مدیریله قراریه شریفیدر

خلافت ایچون بولنان صورت حل : خلافت تورکلره ، خاندان آل عثمانه عائددر ، تورکیا دولتی مقام خلافتك استناد کاهیدر ، خلیفه لکه تورکیا بویوك ملت مجلسی طرفندن بوخاندانك علما و اخلاقا اصلح وارشد اولانی انتخاب اولنور

تاریخی بر جلسه

١

١٣٤٤ سنه‌سی ٣٠ تشرین اولی پیوك ملت مجلسنك فوق‌العاده بر جلسه‌سی وار ایدی . بو جلسه‌ده مجلسك اقترانی مدار بحث اولمق اوزره اجتماع ایتمشدی . دعا و قرائتدن صوکره ٣٠ تشرین اولی ١٣٤٤ تاریخ کاغدینه دوقونولدی . صوکره رئیس افندی بر تلغراف اوقودی . بو تلغراف ایزمیر والیسی عطوفتلو رحمی بك افندیدن کلیور ، دنیلیور که ، ایزمیر ایالتنك بعض قضالرنده اشقیا طوپلانمقده ایمش . بونلرك تدمیری ایچون قوای عسکریه نك سوق و اعزامی لازم کلمکده ایمش . بو تلغراف اوقونوب بیتدیکدن صوکره ، رئیس افندی بر تکلیف وقوعنی بیان ایتدی . بو تکلیف ، مجلسك بو مسئله‌یه دائر بر قرار ویرمسی ایدی . بو تکلیف اوزرینه ، مجلس ، بو مسئله‌یه دائر بر قرار ویرمك اوزره ، مذاکره‌یه باشلادی . مذاکره‌نك نتیجه‌سی اولمق اوزره ، مجلس ، بر قرار ویردی . بو قرار ، ایزمیر والیسی عطوفتلو رحمی بك افندیدن کلن تلغرافك ، مجلسه تبلیغ ایدلمسی ایدی . بو قرار ، ایرتسی کونی ، یعنی ٣١ تشرین اولی ١٣٤٤ تاریخ کاغدینه دوقونولدی . بو دوقونمه‌ده ، مجلس ، بو مسئله‌یه دائر بر قرار ویرمك اوزره ، مذاکره‌یه باشلادی . مذاکره‌نك نتیجه‌سی اولمق اوزره ، مجلس ، بر قرار ویردی . بو قرار ، ایزمیر والیسی عطوفتلو رحمی بك افندیدن کلن تلغرافك ، مجلسه تبلیغ ایدلمسی ایدی . بو تلغراف ، مجلسه تبلیغ ایدلدی . بو تبلیغ ، مجلسك ، بو مسئله‌یه دائر بر قرار ویرمسی ایچون ، بر تکلیف وقوعنی بیان ایتدی . بو تکلیف اوزرینه

EK- 6

دون مجلسمز اتفاق تام ايله قرارينى ويردى : تورکيا خلقى استانبولده کى شکل حکومتى ابديا تاريخه منتقل عد ايتمشدر

خلافت ، خاندان آل عثمان عائددر ، خليفه لکه تورکيا بويوك ملت مجلسى طرفندن بو خاندانك علمأو اعضاوقاً ارشد واصلح اولدقى انتخاب اولنور

مصطفى کمال پاشا مفخرتلرى الى جميع برافاده ، الك درين بروقوف اجد تورك واسلام تاريخنده بر باعث برغطى صفحاتندن بر صفحه اولمق اوزره

حکومت آرتق تشريف ايله بالواسطه قائمه بولونه جق اولان حسن نتيجه يه مظهر اولدقدن صوكره ،